

Samtal med svenska muslimer

Samtal med svenska muslimer. Situationen för svenska muslimer efter terroristattaken i USA den 11 september 2001.

Integrationsverkets rapportserie 2003:3

© Integrationsverket, 2003

ISSN 1404-5370

Integrationsverket

Box 633

601 14 Norrköping

Tryck: Berlings Skogs Trelleborg, 2003

Samtal med svenska muslimer

Situationen för svenska muslimer efter terroristattacken i USA den 11 september

Med bilagan:

Muslimer i Sverige ett år efter den 11 september 2001.

Diskriminering, mediebilder och alternativa informationskanaler.

Göran Larsson, Institutionen för religionsvetenskap, Göteborgs universitet.

Innehåll

Förord: Efter den elfte september	7
Inledning	9
Hur är det och hur blir det?	10
Dialog med samfund och myndigheter	15
Vilken bild ger media?	22
Några projekt som fått stöd genom Integrationsverket	32
Summary Report on Islamophobia in the EU after 11 September 2001: Sweden	35
Bilaga	49
<i>Muslimar i Sverige ett år efter den 11 september 2001. Diskriminering, mediebilder och alternativa informationskanaler.</i>	
Göran Larsson, Institutionen för religionsvetenskap, Göteborgs universitet	

Förord:

Efter den elfte september

I Sverige bor omkring 300 000 invånare som är födda i länder där en majoritet av befolkningen är muslimer. Tillsammans med sina barn och barnbarn som fötts i Sverige utgör de en stor befolkning. Hur dessa invånare utövar sin religion och lever är lika känt eller okänt som hur svenska lutheraners religion och liv ser ut. Varianterna på religionsutövning är lika många som individer.

Efter attackerna mot World Trade Center i USA den 11 september 2001 fick Integrationsverket uppdrag som handlade om samhällsklimatet för dessa invånare. Fanns risk att bekämpningen av terrorister och andra brottslingar utvidgades till att omfatta ett kollektiv, »muslimer«, som inte på något sätt bar skuld till de handlingar som bemöttes? Drabbade negativa attityder i kölvattnet efter terrorattackerna vissa invånare som kategoriserades som muslimer? Skapade schabloniseringar vissa negativa handlingar och diskriminering? Hur upplevde de direkt berörda samhällsklimatet?

Integrationsverkets uppdrag från regeringen att följa »utvecklingen när det gäller förekomsten av rasism och främlingsfientlighet« gavs utökad giltighet mot bakgrund av terroristattacken i USA. Situationen för muslimer i Sverige skall belysas särskilt samt eventuella åtgärder som vidtagits«. Rapporten *Samtal med svenska muslimer* är en del av det uppdraget.

Integrationsverket vill med rapporten och övriga insatser medverka till dialog mellan enskilda personer, samfund, organisationer och myndigheter om hur den 11 september, förutom de på platsen dödade och skadade, även har drabbat personer som varken var där eller på annat sätt var delaktiga.

Samtal med svenska muslimer rymmer referat av samtal som

Integrationsverket fört och möten vi har haft med samfund, organisationer och myndigheter. Några undersökningar om medias spegling av 11 september refereras och kommenteras. En rapport från European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia om islamfobi i Sverige efter 11 september återges. Fil.dr Göran Larsson, Göteborgs universitet, har undersökt diskriminering, mediebilder och alternativa informationskanaler. Hans studie: *Muslimerna i Sverige ett år efter den 11 september 2001* presenteras i sin helhet som bilaga i denna rapport. Den ger röst åt enskilda muslimer i Sverige och tar upp angelägna aktuella frågor.

Vid kontakter med företrädare för muslimska grupper i Sverige har frågor om trygghet och gemenskap i det svenska samhället tagits upp. Samtalen har klargjort att muslimer upplevt sig kränkta och även hotfullt bemötta i större omfattning än före attackerna i USA. Talrika vittnesbörd speglar ett försämrat klimat. Det har särskilt betonats att medierapporteringen efter händelserna framkallat negativa reaktioner som drabbar muslimer i Sverige.

Det är en uppgift för det svenska samhället att överbrygga dessa klyftor som uppstått och orättvist drabbat människor i Sverige. Uppgiften är stor. Enskilda individer, myndigheter, organisationer och media behöver reflektera över den situation som uppstod efter 11 september och ta sin del av ansvaret för framtida insatser. *Samtal med svenska muslimer* påminner om behovet att föra vidare samtal för att åstadkomma förändring av schabloniserade föreställningar och förbättra möjligheter till samsyn och samverkan.

Samtal med svenska muslimer har arbetats fram av Sven Hjelmkog, verksam vid Avdelningen för samhällsanalys på Integrationsverket. För rapporter som återges i sin helhet ansvarar respektive forskare eller institution för såväl tolkning av resultat som teoretiska och metodologiska ansatser.

Norrköping april 2003

Andreas Carlgren
Generaldirektör

Anna Lindström
Chef Avdelningen för strategiska insatser

Inledning

Ett samhälle som vill vara så robust att dess befolkning med egen kraft förmår klara vissa påfrestningar måste ha framförhållning. Den 11 september och händelser som sedan följde medförde påfrestningar för individer och grupper i Sverige och andra länder.

Några av de kontakter Integrationsverket haft med svenska muslimer efter den 11 september har givit belägg för enskilda personers utsatthet. Många har känt sig drabbade av hoteller och trakasserier. Ett ökat intresse för religionen ses som en positiv förändring under samma tid. Man uttrycker uppskattning och respekt för insatser som gjorts av myndigheter, men uttrycker också att mer hade behövt göras. Integrationsverket har genom kontakter med myndigheter och företrädare för organisationer med muslimska medlemmar förstått att förtroende och samverkan kan byggas upp genom nya kontakter som tas på initiativ av endera parten. Det har också framkommit att samarbete mellan samfund och myndighet i några fall är etablerat sedan tidigare och fungerar fortlöpande.

I rapporten återges information som framförts i möten där verket deltagit. Innehållet i olika budskap får ses som olika utsagor som bildar en helhet i den mån man kan se mönstret. En genomgång av vissa integrationsfrämjande projekt som fått stöd genom verket visar på en självbild bland organisationerna präglad av utanförskap i förhållande till det svenska samhället.

Sammantaget framgår att en del har gjorts för att belysa och underlätta muslimers situation i Sverige efter den 11 september 2001. Man kan också konstatera att mot en muslimsk erfarenhet av trakasserier och ifrågasättande står en offentlig erfarenhet av att det trots allt har varit ganska lugnt. Det finns en offentlig bild som åtminstone delvis är en annan än de närmast berörda.

Hur är det och hur blir det?

Det är inte lätt att bo granne med en schablon. Svårt att bo ovanför en stereotyp. Ännu svårare är det att bli sedd som en stereotyp av sina grannar. Men i september i fjol upptäckte många av Sveriges invånare att de lever bland människor som de aldrig lärt känna mer än på ytan. Schabloner kan plötsligt verka skrämmande när invånare i ett land känner sig hotade. Kan man lita på en schablon? Kan den där stereotypen i nästa kvarter umgås med farliga tankar?

(Mark Olson, *Integration i Fokus*, 02/6)

Vittnesbörd från Sverige och andra länder säger att man upplevt ett försämrat klimat i mötet mellan muslimer och andra efter attackerna i USA. Mot detta står i viss mån tecken på ökad vilja till kontakt över religionsgränser i form av religionsdialog och andra former av ökat utbyte. Hur media har presenterat händelserna hösten 2001 har undersökts i olika studier. Mediabevakningens inverkan på situationen för muslimer i Sverige berörs inte direkt i de flesta studierna. De som berör frågan kommer till olika resultat.

Omkring 300 000 invånare i Sverige är födda i länder där en majoritet av befolkningen är muslimer. Tillsammans med sina barn och barnbarn som fötts i Sverige utgör de en stor befolkning. Kanske är de lika många som befolkningen i ett medelstort svenskt län eller som Malmö, Uppsala och Umeå tillsammans. Hur dessa svenska muslimer utövar sin religion och lever är lika känt eller okänt som hur svenska lutheraners religion och liv ser ut. Man antar att varianterna är många och att graden av sekularisering växlar över en vid skala på ömse håll.

I Sverige innebar mordet på Fadime en på sitt sätt lika stor chock som katastrofen på Manhattan. Av 2002 års dödsfall i

Sverige var både Fadimes och Astrid Lindgrens död orsak till landssorg. Sorgen efter Fadime fortsätter att påverka tankar och handlingar hos många. Den kommer att bära kravet på individens rätt till sina egna livsval med växande styrka. Detta krav kommer att vinna stöd av allt fler och föranleda nytänkande och förnyad lagstiftning till skydd för den enskilda mot hot och våld. Detta måste våra kyrkor och sekulära ledare ansluta sig till. De har ju alltid varit tvungna att tänka om och rätta sig efter vad modiga pionjärer kommit fram till genom århundradena.

Självordspiloterna är en annan sorts pionjärer. De strider mot sin fiende med metoder som sprider död och skräck bland oskyldiga.

De flesta av oss omfattas medvetet eller omedvetet av någon kyrklig eller annan religiös tradition. I varierande grad förhåller vi oss som troende eller fritänkare i förhållande till traditionen. Några byter kyrklig tillhörighet eller ställer sig fria. Individens fria val har blivit samhällets norm sedan statskyrkan avskaffats. Ingen ägs av sin familj, sin kyrka eller sin stat. Ingen bär kollektiv skuld för sin religions skull. Fäder, kyrkliga ledare och statsmän behöver lära sig detta. Den vardagliga samlevnadsfriden kräver att alla lär sig detta.

Några röster om religion och dialog

Sime Zumet är ordförande i kurdiska föreningen i Malmö sedan något år. Hon är en ung kvinna som vill förena kurdiskt och svenskt levnadssätt. Genom sin familj är hon delaktig i traditionen att kämpa för det kurdiska folket. Hon väljer själv vilka muslimska traditioner hon vill föra vidare. Hon säger att kurderna i Sverige känner att klimatet blivit hårdare efter den 11 september. Många har fått uppfattningen att president Bush stämplat alla muslimer som terrorister. Hon har också valt att engagera sig politiskt för att påverka för invandrare och kurder och för de mänskliga rättigheterna. Därmed följer hon den kurdiska traditionen att arbeta mot förtryck. (*Integration i Fokus, 02/6*)

Mehmet Kaplan är presstalesman för Sveriges Unga Muslimer. Han säger att en högskoleutbildning för imamer kommer att innebära ökad förståelse för islam bland muslimer och i samhället i övrigt. En sådan utbildning om 120 poäng förbereds vid Ersta och Sköndals högskola i samverkan med Svenska Islamiska Akademien. Utbildningen planeras omfatta bland annat islamsk historia, korantolkning och socialt arbete. De imamer som nu arbetar i Sverige är utbildade i andra länder och har

inte alltid tillräcklig kunskap om svenska förhållanden. (*Integration i Fokus, 02/6*)

Thord-Ove Thordson arbetar för Sveriges Kristna Råd. Han konstaterar att SKR inte har dokumenterat någon analys av situationen efter 11/9. En intensifierad diskussion om relationer och dialog med andra religioner förs. Det gäller särskilt muslimer och judar, men också andra. Freds- och kulturprogram förbereds med anknytning till FN:s och Kyrkornas världsråds agenda. (*Samtal 030121*)

Kaj Engelhart är informationssekreterare vid Katolska Kyrkan i Sverige. Han tillhör en arbetsgrupp tillsatt av biskopen för dialog mellan olika religioner. Han bedömer att arbetet och arbetssättet inom kyrkan inte har förändrats efter den 11 september. Det arbete som bedrivs nu bedrevs också förut. Det skapas efter hand nya tillfällen till dialog mellan de olika religionerna. Ett stort evenemang, »Religions – Tools for Peace«, som kan få ytterligare betydelse för kontakterna, ska äga rum i Göteborg pingsten 2004 i regi av Sveriges Kristna Råd och Liv och Fredsinstitutet i Uppsala.

Dialogarbetet går vidare, men man kan också se tecken på trötthet och förslitning i arbetet. En första förbrödringsfas kan nu ses som avklarad. I en kommande fas bör dialogen gå in på svårare frågor som att brottas med historien och sådana teman som kräver självövertunnelse, uthållighet och reflektion. Man kan också konstatera att religionsdialog inte står högst på dagordningen i alla samfund. Arbetet har sina framsteg och sina bakslag och detta har inte påverkats av det som hände den 11 september. Ett problem för samverkan över religionsgränserna är mediernas fixering på dagspolitiken i Palestina, Irak och Israel. Detta blockerar krafter som behövs för gränsöverskridande tanke och handling. (*Samtal 030203*)

Anders Björnberg är kyrkoherde i Katarina församling. Han finner att världen och världsbilden förändrades av 11/9 liksom av Fadimes död. Kyrkans arbete har inte ändrats, men kyrkan har involverats i händelsernas efterspel genom självårdsarbetet. En särskild präst har nyligen anställts i församlingen för att arbeta med religionsdialog. Tillsammans med henne har Anders Björnberg nyligen haft ett möte med imamer i moskén. Arbetet med religionsdialog var initierat före 11/9, men påskyndades av det som då skedde. Religionsdialogen avser olika etablerade kyrkor men också andra livsåskådningar. Församlingen vill skapa mötesplatser öppna för medlemmar och andra i kyrkan och andra sammanhang, där människor vill mötas. Denna inriktning är uttryck för ett långvarigt engagemang för världen

utanför den egna församlingen. Det ökade intresset hos människor för vad kyrka och religion står för, som märktes efter 11/9, finns kvar också ett drygt år efteråt. (*Samtal 030122*)

Med tanke på samlevnaden över religionsgränser i Europa nu och i framtiden säger *Ingmar Karlsson* i sin promotionsföreläsning vid teologiska fakulteten i Lund den 30 maj 2002 : »Bara en avpolitiserad och liberal islam kan integreras i Europa och en sådan integration är endast möjlig om den löper parallellt med en ekonomisk och social integration. För att vi ska kunna nå dithän måste de integrationsvilliga känna att de är välkomna och hör hemma här.« För att de muslimska invandrarna ska kunna känna denna tillhörighet, menar Ingmar Karlsson att det krävs att undervisningen om islam förbättras och görs obligatorisk i våra skolor, att samhället ger skydd åt alla dem som vill integreras, att invandrarna ges möjlighet att kommunicera sin erfarenhet och att »vi för en bistånds- och utrikespolitik som syftar till att minska invandringstrycket.« Och, tillfogar Ingmar Karlsson, de muslimska invandrarna måste å sin sida se sig som fullvärdiga medborgare och delta i det sociala, ekonomiska och politiska livet i de länder där de bor. Man måste lära sig att inte se diskriminering i olika former som »attacker mot islam« utan som följd av en politik, som kan ändras. Muslimerna måste därför aktivt delta i samhällslivet för att uppnå sina självklara rättigheter. De får ta eget ansvar och engagera sig i en dialog med sina egna samfund och med den europeiska omgivningen och förkasta förenklade bilder av »oss mot dem«. De måste undvika att sluta sig inom sina skal och bli isolerade minoriteter. En sådan politik skulle bara uppmuntra extrema grupper.

Ingmar Karlsson framhåller att det är först i vår tid som muslimer lever som minoriteter i sekulära samhällen. Enligt traditionell islamsk teologi kan muslimer aldrig praktisera sin religion fullt ut i ett icke-muslimskt land och skall därför inte heller bosätta sig där.

En nyckelfråga är därför hur muslimerna i Europa skall förhålla sig till det legala och samhälleliga systemet i de länder där de bor. Hittills har islamska rättslärdar inte givit några detaljerade och övergripande svar på dessa frågor men några grundprinciper kan ändå vaskas fram från de debatter som förts mellan rättslärdar från den muslimska världen och muslimska intellektuella som bor i Europa. En muslim ska se sig som bunden av ett både moraliskt och socialt kontrakt med den stat där han eller hon lever och respektera detta lands lagar. En europeisk sekulär lagstiftning skall tillåta muslimer att utöva sin religion.

Ingmar Karlsson bedömer att de unga har framtiden i sin hand. »Unga muslimer i Europa går nu tillbaka till Koranens texter och frågar sig: Är det som mina föräldrar brukade göra verkligen en del av min tro eller är det en del av deras kulturella traditioner?« Han menar att texttolkningar och traditioner kommer att förändras, när den kulturella och sociala omgivningen förändras. Han ser unga muslimska kvinnors växande motstånd mot arrangerade äktenskap som ett exempel på detta. Han menar att muslimska invandrades praktiska problem med sin religionsutövning i Europa försvinner i takt med att moskéer och religionsundervisning byggs ut. I stället räknar han med att ett uppväxande muslimskt släkte kommer att engagera sig i att lösa de sociala och politiska frågor som muslimer ställs inför vad gäller sysselsättning, diskriminering på arbetsmarknaden, politisk representation och utformning av undervisning i muslimsk historia och religion i skolorna.

Ingmar Karlsson ser framför sig unga engagerade muslimer som en ny kraft, vilken distanserar sig från förpliktelser i traditionell miljö för att i stället bli islams europeiska ansikte. Eftersom många är hemmastadda med både muslimskt och kristet levnadssätt kan de forma sin egen muslimska identitet i växelverkan med det övriga samhället. En sådan social integration som Ingmar Karlsson ser som önskvärd menar han också kommer att följas av en ideologisk utveckling. Med förmågan att tillämpa de religiösa doktrinerna med hänsynstagande till dagens situation följer en nytolkning av islam. Man kan redan se att unga muslimer eftersträvar en ny variant av islam som kan förena de grundläggande trossatserna – som de fem pelarna, social rättvisa och underkastelse under Guds vilja – med de realiteter, som styr vardagslivet i dagens Europa. Om invandrades integration fortgår i denna riktning, kan de islamska samfunden i Europa bli en brygga mellan Europa och de gamla hemländerna. Euromuslimer kan medverka till att demokratiskt tänkande och liberala idéer får fäste i deras föräldrars hemländer. Det kan öppna för att fruktbart triangelförhållande mellan de islamska samfunden, deras ursprungsländer och de nya hemländerna.

(Fritt återgivet från *Minaret, Tidskrift för svensk muslimsk kultur* 2002/4)

Dialog med samfund och myndigheter

Möte hos Länsstyrelsen i Malmö 6 veckor efter 11 september:

Länsstyrelsen bjöd in till dialog med organisationer och myndigheter som ett led i sitt uppdrag att arbeta långsiktigt med integrationsfrågor. Med anledning av att det görs kopplingar mellan religion och terrorism anser Länsstyrelsen det viktigt att myndigheterna har möjlighet att lyssna på organisationernas intryck av vad som inträffar till följd av händelserna i USA.

Länspolismästaren betonade vars och ens rätt att känna sig trygg i samhället och även skyldighet att anmäla till polisen om man känner sig hotad. Polisen är skyldig att ta emot anmälan. Om brott föreligger avgörs i ett andra steg – det är inte den enskilde polismannens uppgift att avgöra.

Integrationsverket betonade vikten av dialog mellan myndigheter och frivilligorganisationer också på regional nivå, t.ex. den Länsstyrelsen i Malmö initierat. Organisationerna uppmanades att ta vara på möjligheter att medverka i denna dialog för att försöka påverka myndigheterna. Verket betonade betydelsen av systematik och kontinuitet i dialogen.

Företrädare för femton föreningar och samfund med muslimsk grund uttryckte skilda synpunkter på terrorattacken i USA och dess konsekvenser. Somliga upplevde stor oro. Några framhöll det orättvisa i den olika värderingen av människoliv – dödsoffer i olika länder ges helt olika grad av uppmärksamhet. Några betonade att man inte bör sammankoppla den muslimska gruppen med terroraktioner. Dessa är ett uttryck för samhällsproblem som berör alla – olika människor på olika sätt. Någon uttrycker också att situationen är oförändrad och att man gjort för stor sak av det inträffade.

Liknande uppfattningar från flera föreningsrepresentanter

gällde medias ansvar för bilden av muslimer som blodtörstiga terrorister. Någon undrade varför inte politiker på central och lokal nivå hade gjort tydliga uttalanden mot kopplingen religion/terrorism och varför man inte diskuterar tänkbara orsaker bakom det inträffade. Flera uttryckte också sitt förtroende för demokratin och olika samhällsinstitutioners agerande.

Några deltagare har fått hotelsebrev och några berättade att de märkt ett kyligare och mer ifrågasättande klimat i vardagslivet. Man gav olika uttryck för hur man känt sig berörd av negativa reaktioner. Några hade märkt att människor tittar snett och pekar ut personer med utländsk bakgrund. Det har även hänt att barn har känt sig hotade i moskén.

Vikten av att öppna dörrar till varandra och att lära känna varandra i lokalsamhället betonas. Önskemål om återkommande möten med Länsstyrelsen framförs. Som ett problem nämndes att polisen ofta kommer för sent till Rosengård när något inträffat. I varje stad bör det finnas en öppen linje med tolk för att ta emot brottsanmälningar.

En av de få närvarande kvinnorna berättade att händelserna den 11 september återkallar minnen av tidigare traumatiska upplevelser hos många flyktingar. Barn och äldre är särskilt utsatta.

Flera deltagare menade att dialogen med myndigheter skulle ha fått större betydelse om media och andra grupper i samhället varit med. Hotet som finns gäller hela samhället.

Behovet av information påtalades. Många känner inte till sina medborgerliga rättigheter och svensk lagstiftning.

Många uttryckte enighet om att vi kommer att få leva länge med konsekvenserna av det inträffade.

Integrationsverket konstaterade att deltagarna i mötet uttryckt uppskattning av att dialogen kommit till stånd. Verket uppfattar att det som företrädare för föreningar och samfund har berättat ger bilden av spridda provokationshändelser och framför allt ett kyligare och ifrågasättande klimat i vardagslivet. Fler deltagare har uttryckt oro för effekter på lite längre sikt och för risken att dessa kan drabba barnens chanser till integration. En positiv bedömning av tiden efter den 11 september är att konsekvenserna inte varit så negativa som åtskilliga befarat att de skulle bli. Många är ändå bekymrade för det som kan hända i den nära framtiden.

Integrationsverket fäste sig vid att flera deltagare uttrycker stort tilltro till demokratin och förtroende för samhällsinstitutionernas agerande. Företrädare för många organisationer kommenterade samtidigt medias agerande mycket kritiskt. Man ville gärna bemöta vad som presenteras i dessa men saknar medel och kanaler. Bilden av upplevd maktlöshet i förhållande till massmedierna är slående. Verket drar slutsatsen att det är viktigt att medias

ansvar och roll blir analyserad. Av mötet framgick dessutom att effektiv och genomtänkt information om medborgerliga rättigheter behövs både i introduktionen för nyanlända och i senare skeden av bosättningen i landet. Riks- och lokalpolitiker behöver påminnas om sitt ansvar att göra tydliga och upprejade uttalanden. Det är viktigt att myndigheter, »de utsatta« och allmänhet fortsätter att föra en dialog i öppna möten.

Möte i moskén vid Medborgarplatsen i Stockholm tre månader efter 11 september

Sveriges Muslimska Råd välkomnade företrädare för samfund och myndigheter till ett möte i moskén vid Medborgarplatsen i Stockholm efter initiativ av Integrationsverket. Övriga deltagare var företrädare för Sveriges Kristna Råd, Katarina församling, Katolska kyrkan i Sverige, Försvarsmakten, Överstyrelsen för civil beredskap, Styrelsen för psykologiskt försvar och Socialstyrelsen. Mötet syftade till ett utbyte av information om situationen några månader efter den 11 september särskilt med tanke på trygghet och relationer i samhället.

Sveriges Muslimska Råd beskrev sin organisation med ett stort antal lokala förgreningar i landet. Lokala grupper har fått uppdrag att bevaka och informera om lokala händelser som innefattar hot. Planer finns på att bilda ett kriscenter. Det skall vända sig till personer som befinner sig i fängelse och till familjer. Sveriges Muslimska Råd bör kunna fungera som resurs vid kriser på nationell nivå.

Sveriges Kristna Råd omfattar ortodoxa, katolska och lutherska kyrkor. Genom dialogverksamhet medverkar rådet till att utveckla samverkan med andra religionsgrupper så som muslimer, judar och andra. Fredsfrågorna är centrala. *Katarina församling* är granne till moskén vid Medborgarplatsen och har följt moskéns etablering med positivt intresse alltsedan förberedelsearbetet. Församlingen konstaterade att intresset för kyrka och religion har ökat efter den 11 september. Detta märks genom ett ökat antal frågor om vad religionen står för och ett ökat antal besökande i både moskén och Katarina kyrka. Katolska domkyrkan är en annan granne till moskén. Också i *Katolska kyrkan i Sverige* har man märkt det ökade intresset för religion och kyrka efter den 11 september.

Integrationsverket återgav den bild som framkommit vid det refererade mötet med muslimska organisationer hos Länsstyrelsen i Malmö och upplyste om att verket beställt en studie om Muslimer och islam i svenska medier.

Försvaret (FM) informerade vid mötet och i kompletterande information (*skrivelse 2003-02-06*) om fortlöpande arbete

för att utforma grundläggande värden samt påverka attityder och främja mångfald bland värnpliktiga och olika grupper av anställda så att försvaret bättre kan spegla hela samhället. Försvaret eftersträvar en ökning av antalet värnpliktiga med invandrarbakgrund. Försvarets ser över sin interna policy och strävar mot en ökad medvetenhet och öppenhet. Numera finns FM:s Policy för religiös utövning för totalförsvarspliktiga utsänd till förbanden. Den talar om förhållningssätt samt ger råd om ledigheter, religionsutövning, mat och personlig integritet. Försvaret har under år 2002 mött företrädare för militär självavård för olika religionsgrupper. Förvarsmakten har inte fått signaler om ett ökat motstånd mot denna inriktning vid förbanden eller signaler om diskriminering. Försvaret arbetar vid värnpliktkonferensen 2002 med temat FM Människosyn och fokus på olikheter främst avseende kön, etnisk bakgrund och sexuell läggning.

Överstyrelsen för civil beredskap informerade om myndighetens kontakt med trossamfund och detta arbetes inriktning på att upprätthålla en dialog för olika gruppers medverkan i krishantering och civilt försvar. Genom detta arbete finns kontinuerlig kontakt med samfund som innefattar stor del av landets invånare med utländsk bakgrund inom ramen för en mångfald som speglar hela befolkningen.

Krisberedskapsmyndigheten, som övertagit uppgifter från bland annat förutvarande Överstyrelsen för civil beredskap från 2002, arbetar vidare med samhällets krishanteringssystem genom att observera hot och risker i syfte att bygga in en robusthet i samhället. Myndigheten arbetar mycket med trossamfundet, däribland de muslimska. Man har god kontakt med Sveriges Muslimska Råd, som också är representerat i Trossamfundens krishanteringsråd (TKR). Därigenom kan myndigheten utbyta information samt stötta och ge råd i de frågor som hör till myndighetens verksamhetsområde. När behov uppstår ökar myndigheten sin beredskap för att kunna ge råd och stöd till aktörerna i krishanteringssystemet.

Styrelsen för psykologiskt försvar informerade om medborgarnas rätt till och myndighetens arbete med samhällsinformation om kris och krishantering. Myndigheten arbetar kontinuerligt med analys av medias innehåll och sätt att presentera information. En särskild studie av mediernas beskrivningar av terrorattacker i USA och kriget i Afghanistan kommer att presenteras.

Socialstyrelsen informerade om myndighetens uppdrag för katastrofberedskap och påpekade betydelsen av att landstingen och kommunerna har ansvar för sådan beredskap lokalt.

Sveriges Muslimska Råd uttryckte främst oro för negativa konsekvenser av medias sätt att presentera terrorverksamhet som om denna i särskild omfattning vore kopplad till muslimer. Vinklingar med antydning om sådana kopplingar får stora nega-

tiva återverkningar i attityder och handlingar mot personer med verklig eller förmodad muslimsk anknytning. En del incidenter som rört barn och skola gör att man känner särskild oro för vad som kan drabba de unga.

Efter orienteringen om vad olika aktörer gör blev mötets huvudtema den uttalade oron för effekter av medias sätt att vinkla och den uttalade oron för barnen som uttryckts av företrädare för Sveriges Muslimska Råd och som sammanfaller med vad som uttalats av företrädare för organisationer med muslimsk bakgrund förut. Som en gemensam uppfattning i mötet bedömdes att kommande mediastudier borde kunna tjäna som underlag för dialog kring medias roll och ansvar.

Möte hos Länsstyrelsen i Malmö ett år efter den 11 september

Länsstyrelsen välkomnade deltagarna till mötet som initierats av Integrationsverket och som också genomfördes med anledning av Länsstyrelsens regionala ansvar för integrationspolitik i Skåne. Länsstyrelsen betonade vikten av att myndigheter tydligt markerar att man ser allvarligt på om muslimer, eller någon annan grupp, blir utsatta för trakasserier till följd av händelser man inte bär ansvar för.

Integrationsverket berättade om olika aktiviteter som genomförs för att belysa muslimers situation i Sverige och om skilda bilder som framträder i olika studier så som de som genomförts kring medias bevakning efter 11 september.

Länspolismästaren efterlyste mötesdeltagarnas erfarenheter under tiden som gått sedan förra mötet hos Länsstyrelsen. Han betonade allas rätt att känna sig trygga i det svenska samhället. Han förklarade betydelsen av att polisen får vetskap om vad som händer såväl i världen i stort som i Skåne, något som gäller alla incidenter. Detta är en förutsättning för att polisen ska kunna agera. Om anmälningar inte görs, kommer det att finnas två olika bilder av verkligheten, en officiell som myndigheterna känner till och en annan, verklig. Polisen har fått ganska få anmälningar med anknytning till diskriminering och rasism efter den 11 september. Man hade förväntat sig många fler. Har antalet incidenter inte ökat eller har man låtit bli att anmäla? Man befärar att mörkertalet kan vara stort.

Efter den 11 september har polisen fokuserat på vissa uppgifter man fått. Denna särskilda beredskap upprätthölls till försommaren 2002. Eftersom den internationella situationen påverkar vad som händer i Skåne har man fortfarande hög uppmärksamhet också på muslimska intressen. För att polismyndigheten ska kunna vara väl förberedd på sådant som kan hända önskar poli-

sen kontakt med dem som känner sig utsatta eller hotade, gärna individuellt.

Det finns ett behov av ökad förståelse och medvetenhet om diskriminering och hur den upplevs hos enskilda polismän. Att nästan inga poliser har erfarenhet av att vara invandrare är en brist, menade Länspolismästaren och bad om hjälp att öka intresset för polisyrket bland ungdomar med utländsk bakgrund. Poliser med invandrarbakgrund kan medverka till en större kulturkompetens inom yrkesgruppen. Polismästaren tror att det förekommer en hel del vardagsrasism och vardaglig diskriminering till exempel i restaurangköer och på bostadsmarknaden. I detta sammanhang återknöt han till vikten av att sådana händelser blir anmälda.

En sammanfattande bedömning från länspolisen är att det inte hänt något anmärkningsvärt i Sverige som kan kopplas till den 11 septemberattacken, vilket är positivt.

Företrädare för föreningar och samfund med muslimsk grund i Skåne berättade om erfarenheter från det gångna året bland annat hur man upplever trygghet och likaberättigande. Flera mötesdeltagare vittnade om utsattheten man känner som muslim i det svenska samhället. Olika incidenter som har inträffat efter den 11 september framkom. I ett fall hade en man som var på väg till England med flyg blivit avvisad från flygplanet. Flygkaptenen vägrade att lyfta om mannen i fråga var ombord. Polisen kom och förde bort honom. Händelser som denna inger inte förtroende och många saknar tilltro till polismyndigheten. Detta beror både på erfarenheter från det forna hemlandet och på händelser man råkat ut för i Sverige. Flera deltagare påpekar att man gjort anmälningar, men att inget händer. Det leder till att man tappar förtroende än mer.

Mötesdeltagare tog upp den strukturella diskriminering som är inbyggd i samhället. Det gäller att öka myndigheters medvetenhet om attityder i samhället och speciellt hos de enskilda tjänstemännen. Mer uppmärksamhet på majoritetsbefolkningens värderingar och attityder vad gäller integration och utebliven integration efterlystes.

Företrädare för lokala antidiskrimineringsbyråer påpekade att deras möjligheter att bistå personer som diskrimineras är begränsade på grund av gällande lagstiftning. Trots det försöker man göra en insats utifrån de förutsättningar som finns. Man ser fram emot en mer EU-anpassad lagstiftning under kommande år.

Några mötesdeltagare har mottagit hotbrev efter den 11 september. Islamiskt center i Lund har fått ett anonymt brev och grisblod smetat på väggarna i sin lokal. Några tar upp betydelsen av att föreningar och församlingar öppnar sig mot majoritetsbefolkningen och bidrar till att en dialog inleds.

Projektet »Tala nu« i Rosengård nämndes som ett exempel på positiva insatser för ökad kontakt mellan ungdomar med muslimsk, kristen och judisk bakgrund. I detta projekt har man märkt att muslimska ungdomars självförtroende har ökat genom att de har möjlighet att presentera sig själva och sin världsbild för andra, icke-muslimska, ungdomar.

Ungdomsrasismen tycks ha ökat. Det har hänt att elever har blivit bemötta med fördomar av sina lärare i skolan. Arbetslösheten bland invandrarungdomar upplevs som ett stort problem. Många arbetssökande invandrarungdomar möter attityder, som inte går att anmäla, men som av individen upplevs som diskriminerande.

Länspolismästaren påpekade i detta sammanhang att det också är viktigt att man gör anmälan om man anser sig orätt behandlad eller särbehandlad av polisen. Det kan vara svårt att bevisa brott, men polisen har i varje fall fått vetskap om det inträffade.

Det faktum att Skånepartiet och Sverigedemokraterna tagit sig in i flera skånska kommunfullmäktigen oroade. Det man hade uppnått av ökad tolerans och integration fick ett hårt slag med den 11 september. Men man kan även skönja positiva effekter. En del muslimer upplevde en ökad isolering och ett större hot efter händelsen. De valde då att engagera sig mer för integration och förståelse. Man blev mer medveten och det fick i en del fall till följd att man organiserade sig politiskt eller i någon intresseorganisation.

Mötesdeltagarna föreslår ett forum för fortsatt samarbete. Man föreslår att en arbetsgrupp bildas för att kunna mötas varje månad. Syftet ska vara att lyfta fram diskrimineringsfrågorna. Det finns behov att analysera vad som händer både nationellt och internationellt.

Ett konkret förslag var att skriva en bok om islam liknande den om Förintelsen. Denna skulle delas ut till skolorna. Möjligheten att ordna en kampanj med konferenser för att öka kunskapen om islam som världsreligion diskuteras. Förslag framfördes om att ge ut en skrift om polisens arbete för att öka förtroendet för polismyndigheten. Det rådande världsläget med USA:s krigshot mot Irak oroade och man framhöll vikten av beredskap för hur man ska agera om kriget blir ett faktum.

Av inläggen under mötet och av intensiteten i de informella samtalen då deltagarna förflyttat sig till kaffebordet efteråt framgick att dialogen med föreningsrepresentanter och myndigheter svarar mot ett djupt behov av samråd. Att Länsstyrelsen fullföljer uppgiften som samordnare möter uttryck för uppskattning och tacksamhet från de inbjudna.

Vilken bild ger media?

Ett underliggande antagande när en semiotisk modell används som analysredskap är att mediet och berättaren automatiskt intar positioner på den rätta sidan. Nyhetstexten värnar de demokratiska värdena; saklighet, jämlikhet och så vidare. Läsaren inbjuds att identifiera sig med denna position i kontrast mot den dåliga sidan som texten gestaltar.

Beroende på berättarröstens sätt att förhålla sig till det som berättas skapar den en rangordning i auktoritet och trovärdighet för de utsagor den presenterar. Det är från en osedd och oberoende position som journalistiken ingår förening med en antagen förförståelse hos läsaren. Genom att gestalta och bekräfta en viss världsbild som den naturliga arbetar texten för en viss common sense som erbjuder läsaren ett slags identitet i vid mening.

(Ylva Brune, *Medierna, minoriteterna och det mångkulturella samhället*, 2003)

Tillgängliga undersökningar om medias sätt att belysa den 11 september berör bara i liten utsträckning de frågor som oroar muslimer i Sverige. En av dem (Ghersetti – Levin) har inriktats på att analysera inriktningen i artiklar med koppling till islam/muslimer. Författarna konstaterar att materialets vanligaste ämnen var »krigförande islamistiska grupper«, »rasism mot muslimer« och »religionens betydelse«. I det undersökta materialet framhäver medierna att ingen generell koppling finns mellan terrorism och islam. Trots detta är innehållet i nyhetsflödet med anknytning till islam/muslimer mycket orienterat mot krig och våld. En studie (Larsson) redovisar fem landsortstidningars bevakning av den 11 september. Han fokuserar på samband mellan tidningarnas politiska färg och deras sätt att reflektera kring terrorismens upphov. Leth och Thurén jämför svenska medias överdrifter i rapporteringen om attackernas offer i jämförelse med New Yorks Times återhåll-

samma redovisningar. De finner i övrigt att undersökta svenska tidningar var mycket noga med att inte lägga skulden för terrorism på religionen. Morge och Modh visar hur snabbt »alla svenskar« nåddes av nyheterna den 11 september. Den mest omfattande studien (Nord och Strömbäck) avhandlar mediernas balansering mellan vänster och högerperspektiv och deras balansering mellan antiamerikanska och antimuslimska yttringar. En särskild studie av Stockholms kvällstidningar (Nordström) finner att »båda sidor«, Bush och bin Ladin, kommit till tals. Zsiga bedömer att vänster och högerskribenter använder sig av samma ingångsvärden i sitt arbete. Han menar att det finns större skillnader mellan ledarsidor och kultursidor än mellan ledarsidor med vänsterinriktning och ledarsidor med högerinriktning.

Sammantaget ger mediaundersökningarna inte mycket av en sådan granskning som vore intressant med tanke på muslimers situation efter den 11 september. Enligt en undersökning är medias bild av islam och muslimer i stor utsträckning förbunden med krig och våld. Det faktum att många muslimer lever sitt vardagliga liv i Sverige märks alltför lite i mediabilden av landet. I ett par andra undersökningar betonas att media varit noga med att inte koppla samman religion och (upphov till) terrorism. Märkligt nog sker detta i en undersökning där analysen utgår från USA och den muslimska världen som två motparter.

Marina Ghersetti och Anna Levin:

Muslimer och islam i svenska nyhetsmedier. Om rapporteringen av terrorattackerna i USA den 11 september 2001, Integrationsverkets skriftserie III, 2002.

Studien innehåller en del som gäller det första nyhetsdygnet efter den 11 september i radio, tv och press. Pressen representerades av de sex stora tidningarna i Stockholm och Göteborg.

En andra delstudie gäller nyhetsrapportering om muslimer och islam i Aftonbladet och Dagens Nyheter under perioden 12 september till och med den 11 oktober. Alla artiklar, 503 stycken, som handlar om eller relaterar till islam och/eller muslimer har analyserats. 62 procent av artiklarna utgör nyhetsmaterial medan 38 procent är åsiktsmaterial. När artiklarna sorteras efter innehåll i tio kategorier visade det sig att den största kategorin, 24 procent, var artiklar om »Krigförande islamistiska grupper«. Därefter följde artiklar, 20 procent, om »Rasism mot muslimer« samt artiklar om »Religionens betydelse«, 18 procent. Närmast följande artikelkategorier i storleksordning var »Ospecificerat om Islam«, 10 procent, »Omvärldens reaktion på attackerna«, 10 procent respektive »Uppror och USA-hat«,

10 procent. De minsta grupperna av artiklar rörde »Mediernas bevakning«, »Flyktingar« och »Muslimska kvinnors situation«. I denna artikelmängd visar det sig att 13 procent i Aftonbladet och 12 procent i Dagens Nyheter relaterar till Sverige eller personer och verksamhet i Sverige. Av denna grupp artiklar med »svensk vinkel« handlade 81 procent om rasism mot muslimer, islam mer ospecificerat eller krigförande islamistiska grupper. Författarna konstaterar att många av artiklarna om dessa ämnen, som inkluderar problematiska aspekter, framhäver att ingen generell koppling finns mellan terrorism och islam.

En tredje delstudie är en analys av Aftonbladet och Dagens Nyheter under tiden 12/9–11/10. Syftet var att beskriva det bildmaterial som visar eller associerar till muslimer och islam. Periodens bilder med muslimsk anknytning i de två tidningarna är 534 stycken, varav 365 i Aftonbladet och 169 i Dagens Nyheter. I studien kategoriseras bilderna i tio grupper beroende på bildinnehåll. Den största gruppen bilder är den som visar »Flygplanskaparna«, 26 procent. Därefter följer gruppen bilder med »Islamistiska soldater/terrorister«, 18 procent. (Aftonbladet 22, DN 11) och »Usama bin Ladin, 14 procent (AB 17, DN 8) samt »Flyktingar, krigsoffer, 11 procent (AB 7, DN 20).

Författarna konstaterar (s. 19) att många av de analyserande artiklarna framhåller att det inte finns något generellt samband mellan terrorattackerna i USA och islam som religion. Men de finner att Dagens Nyheter och Aftonbladets beskrivningar av islam och muslimer under den analyserade perioden har följande drag:

- Muslimska länder buntas ihop
- Muslimer är obildade och känslöstyrd
- Starkt troende muslimer är farliga
- Världen polariseras – väst är bra
- Muslimska attribut mystifieras
- Usama bin Ladin – rik, hänsynslös och mystisk
- Flygplanskaparna – välutbildade, religiösa fanatiker
- Norra alliansen – lugna och modiga
- Muslimska kvinnor är bra bildobjekt

Sammanfattningsvis konstateras att över 60 procent av de två specialstuderade tidningarnas artiklar, som anknyter till islam/muslimer, handlar om krigförande islamistiska grupper, rasism mot muslimer och religionens betydelse för terrorattackerna. Vidare gäller att drygt 80 procent av artiklar som har svensk anknytning rör rasism mot muslimer, islam mer ospecificerat eller krigförande islamistiska grupper. Av bildmaterialet med anknytning till muslimer och islam associerar mer än 60 procent direkt eller indirekt till krig och våld medan mindre än 5 procent visar muslimer i Sverige. Författarna påtalar det mot-

sägelsefulla i att många av de analyserade artiklarna samtidigt framhåller att inget generellt samband finns mellan terrorattacker och islam. De finner slutligen att den information som Aftonbladet och Dagens Nyheter förmedlade i text och bild efter terrorattacker innehåller vissa drag som är »problematiska ur integrationssynpunkt«. Informationen karaktäriserar de som till stora delar schabloniserad och mycket förenklad. Muslimska länder buntas ihop och polariseras mot vår del av världen. Muslimska attribut mystifieras.

Per Larsson

Terror i lokaltidningen. Textanalys av landsortstidningars bevakning av terrordåden i USA den 11 september 2001, C-uppsats, Medie- och kommunikationsvetenskap, Linköpings universitet, 2001.

Studien bygger på en genomgång av innehållet i fem svenska landsortstidningar under de fyra dagarna 12–15 september 2001. Studien är inriktad på händelsebevakningens omfattning samt bevakningens källor och budskap. De valda tidningarna har olika politisk färg och utgivningsorter från Karlskrona till Luleå. Studien visar framför allt att händelsen gavs mycket stor uppmärksamhet och att tidningarna innehöll egenproducerat material långt utöver vad som annars ägnas utrikesnyheter. Det stora utrymmet, och vissa drag i uppläggning och perspektivval förde händelserna mycket nära tidningsläsarna. De socialdemokratiska redaktionerna balanserade bevakningen med påpekanden om att andra världsdelar återkommande hotas eller drabbas av lika förödande terrorhandlingar som den aktuella. Särskilt de moderata redaktionerna anslöt sig nära till USA:s utspel om skuld och militär vedergällning. De borgerliga tidningarna var tydligare än de socialdemokratiska med att utpeka de skyldiga som individer eller grupperingar i namngivna stater.

Göran Leth och Torsten Thurén

11 september mediernas bevakning av terrorattacker, Stiftelsen Institutet för Mediastudier, 2002.

Studien omfattar en delundersökning av informationsförmedlingen och en delundersökning av åsiktsbildningen. Den första omfattar TT, televisionens Aktuellt och Rapport samt de fyra stora Stockholmstidningarna. Den andra delundersökningen är begränsad till de fyra Stockholmstidningarna.

I fråga om mediernas sätt att informera om antalet offer i

de sammanstörtade World Trade Center-byggnaderna görs en jämförelse med hur New York Times rapporterade. Alla de undersökta svenska medierna överskattade inledningsvis kraftigt antalet offer. New York Times valde i flera avseenden att vara mer noggrann och återhållsam i sin rapportering.

Frågor om religion allmänt och islam särskilt ingår i det undersökta materialet. De undersökta tidningarna har alla innehåll med tendens att frikänna islam från ansvar för terrorism bedömer utredarna.

Stockholmstidningarna rapporterade noggrant om brottsutredningen efter kapningen. Däremot misslyckades de med att rapportera sakligt om »den huvudmisstänkte« Usama bin Ladin. I stället präglades framställningen av honom i kvällstidningarna av »en schablonbild hämtad från agentromanernas värld«. Samma mönster gjorde sig också påmint i morgontidningarna och jämförda utländska tidningar. En överdriven uppfattning om bin Ladins och Al Qaidas makt präglade framställningen. Bortsett från detta lade alla tidningarna vikt vid att rapporteringen om 11 september inte skulle underblåsa antiarabiska eller antimuslimska stämningar. I övrigt visar undersökningen av material i de fyra »rikstidningarna« att hela åsiktsskalan var representerad vad gäller synen på USA från oreserverat stöd till fullständigt avståndstagande. Tidningarna skrev mycket om religion, särskilt islam. Man var samtidigt mycket noga med att inte lägga skulden för terrorismen på islam som religion. Polemiken mellan olika skribenter var ibland mycket skarp. Den som försökte förklara terrorismens orsaker kunde beskyllas för att försvara terrorismen. Den som talade om värdet av att försvara demokratin, det öppna samhället eller moderniteten kunde beskyllas för etnocentrism, och islamofobi. Debatten tillförde för många fördjupande kunskap om islam genom kunniga skribenter.

Sara Morge och Malin Modh

Terrorns dag i medierna. Nyhetsförmedlingen dygnet efter terrorattackerna den 11 september 2001, Utbildningsserie nr 12, Styrelsen för psykologiskt försvar, 2002.

Rapporten redovisar hur »svenskarna« nåddes om nyheten om terrordådet den 11 september. »Svenskarnas« eller »allmänhetens« val av media för information om händelserna är studiens huvudfokus. (Ingen uppdelning görs mellan olika grupper av »svenskar«.) Det framgår att nyheten den 11 september spreds snabbare än budskapen om Olof Palmes död 1986 och Estonias förlisning 1994. En delförklaring är tidpunkten på dygnet då de olika händelserna inträffade. Två timmar efter den första

flygkraschen hade 80 procent av alla »svenskar« nåtts av nyheten jämfört med att det tog mellan åtta och nio timmar innan nyheterna nått lika många 1986 och 1994. Studien redovisar vidare de olika nyhetsmediernas resursinsatser för att bevaka händelserna och hur stor del av allmänheten som hämtade sin information via de olika alternativen. Det första medium som förmedlade informationen om händelserna till mottagarna var TV för 38 procent och radion för 29 procent. För 27 procent kom den första informationen genom någons personliga berättelse. Bara tre procent fick det första katastrofbudskapet via Internet. Däremot blev nätet en viktig kanal för uppföljning av informationen i synnerhet bland yngre personer. Studien redovisar i övrigt hur tidningar och etermedier lade om sitt arbete och förstärkte sin kapacitet för att maximera informationen om händelseförloppet. Extra mycket utrymme skapades bland annat genom att andra nyheter och annonser togs bort. Så gott som alla »svenskar«, 95 procent, försökte följa utvecklingen det första dygnet. Nästan alla, 98 procent, gjorde det via TV.

De flesta »svenskar«, 76 procent, kände oro över vad som händer i världen som en följd av de fyra plan som kraschade i USA den 11 september. »Attacken mot World Trade Center och Pentagon samt kraschen i Pennsylvania verkar ha samma effekt på befolkningen som Palmemordet och Estonias förlisning hade; många känner ett stort behov av att berätta om hur just de själva nåddes av nyheten.« De flesta av de utvalda personerna var mycket positiva till att medverka i undersökningen, som omfattade 501 intervjuer.

Lars Nord och Jesper Strömbäck:

Tio dagar som skakade världen – En studie av mediernas beskrivningar av terrorattackerna i USA och kriget i Afghanistan hösten 2001, Rapport 186, Styrelsen för psykologiskt försvar, 2002.

Rapporten bygger på en innehållsanalys av över 1 000 artiklar och inslag i de fyra stora Stockholmstidningarna och nyhetsändringar i tre TV-kanaler. Studien innefattar flera teoridelar som behandlar mediestruktur, medieinnehåll och medielogik samt villkoren för krigs- och krisjournalistik. Innehållsundersökningen är uppställd dag för dag för tiden närmast efter de stora attackerna i USA och Afghanistan och disponerad i flera delundersökningar.

Författarna bedömer att deras granskning av terrorattackerna och Afghanistankriget inte ger belägg för någon medveten höger- eller vänstervridning av materialet. »Det förekommer förstås att muslimer betraktas som fanatiker och USA som världspolis, men det förekommer relativt sällan. Antiameri-

kanska och antimuslimska händelser rapporteras när de inträffar men medieskildringarna är här inte tendentiösa. Enstaka undantag finns – men de bör inte överskugga det faktum att materialet är tämligen fritt från stereotypa värderingar om ett förestående »civilisationernas krig« byggda på överdrivet svartvita bilder av olika kulturer eller religioner«, (s.157).

I detta sammanhang är studiens analys under rubriken »Onyanserad och obalanserad bild av muslimer?« av särskilt intresse. Författarnas strategi för att belysa denna särskilda fråga är knappast odiskutabel. De väljer att jämföra mängden antiamerikanska exempel med mängden antimuslimska som metod att besvara frågan om balanserad bild. När man tar del av analysen kan man gärna ha definitionen av objektiv journalistik som bakgrund:

Journalistik är en form av berättande. Nyheterna måste därför berättas på ett sätt som bland annat passar medierna egna format, tillgången till källor, nyhetsvärderingarna, behovet av att vinna uppmärksamhet och behovet av att gå med vinst. Medielogiken tillhandahåller några av de berättartekniska grepp som ökar försättningsarna för att medierna ska lyckas med att fånga en obegränsad verklighet i ett begränsat format på ett sätt som kan vinna uppmärksamheten hos mediepublikerna: tillspetsning, förenkling, polarisering, intensifiering, konkretion, personifiering och stereotypisering.

I vilken utsträckning dessa tekniker används av ett givet medium eller i en given nyhetsjournalistisk produkt varierar. Graden av journalistiska dramatiseringar av verkligheten varierar därmed också, inte minst beroende på hur hård konkurrensen på publik- och annonsmarknaderna är för ett givet medium. Att generalisera och hävda att samtliga element i medielogiken används av alla medier hela tiden vore felaktigt och djupt missvisande – lika felaktigt och djupt missvisande som det är att hävda att journalistiken blott är en spegel av verkligheten.

Någonstans mellan dessa extremer – journalistik som fiktion och journalistik som spegel – kan den faktiska journalistiken i olika medier vid olika tidpunkter placeras in. Exakt var någonstans är en empirisk fråga som inte kan besvaras en gång för alla. Det måste undersökas från fall till fall; snart i fråga om rapporteringen kring terrorattackerna i USA och kriget i Afghanistan. (s.43)

I det avsnitt där ovanstående text ingår anger författarna sin referensram för vad som ska kunna krävas av »objektiv journalistik«. De för resonemanget att »Nyheterna måste – berättas på ett sätt som bland annat passar mediernas egna format, [...] nyhetsvärderingarna, behovet – att vinna uppmärksamhet och [...] gå med vinst.«

Här framgår inte om författarna i begreppet »format« inkluderar den faktor som mediernas egen världsbild utgör. Att mediernas förförståelse (inklusive fördomar) har maximalt genomslag i belysningen av konflikter mellan antagonistiska intressen kopplas inte direkt ihop med begreppet format. En uppmärksam mediakonsument är kanske beredd att tillmäta denna faktor utslagsgivande betydelse för ett mediums förmåga att spegla verkligheter. Det står i texten att »medierna ska lyckas med att fånga en obegränsad verklighet i ett begränsat format«. Att det fysiska formatets begränsning kan riskera bli en orsak till snedvinkling som följer av fördomsfull förförståelse diskuteras inte i sammanhanget.

En av de viktigaste och mest centrala frågorna, som också varit föremål för mycket debatt i kölvattnet av terrorattackerna, är om nyhetsförmedlingen på något sätt gav en obalanserad och orättvisande bild av muslimer i allmänhet och av islam (sid. 150).

Inledningsvis kan konstateras att det i samband med terrorattackerna mot USA var något vanligare att medierna rapporterade om antiamerikanska än om antimuslimska händelser (sid. 151).

Författarna konstruerar med sin undersökning i denna del ett motsatsförhållande »USA mot Muslimer« (i stället för »USA mot Terrorism« eller »Kristna mot Muslimer«). På grund av vilken förförståelse är detta undersökningsupplägg utformat? Det preciseras ej trots vad som skrivits om objektiva metoder för journalister:

Var så öppen som möjligt med hur du arbetar, vilka källor du använder och med vilka motiv du har. (sid. 42.)

Eftersom författarna inte motiverar denna vinkling lämnas läsaren ovetande om den beror på en logisk kortslutning eller en medveten eller omedveten avsikt att misskreditera islam. Dessvärre går det inte att räkna med att rapporten genom upplägget i denna del är harmlös. Som ett resultat av sin studie skriver man:

Utifrån mediebevakningen av terrorattackerna mot USA finns det därför bara ett mycket svagt stöd för hypotesen att medierna generellt sett gav en mer negativ bild av muslimer i allmänhet än av USA och dess allierade. (sid.151.)

Möjligen är detta ett intressant konstaterande utifrån författarnas utgångspunkt. Dessvärre tycks skrivningen illustrera tanke-svikt eller fördomsfullhet. Varför skulle medierna över huvud

taget rapportera om »muslimer i allmänhet« som en motpart till »USA och dess allierade«? För att fullfölja sitt panorama tillägger man:

Med tanke på att det är näst intill omöjligt att uppnå en totalt neutral bild av olika parter i en konflikt, blir bedömningen att medierna lyckades väl i det här avseendet i rapporteringen om och kring terrorattackerna. (sid.151.)

Eftersom studien i denna del avser »USA och dess allierade« mot »muslimer i allmänhet« har rapportförfattarna här gått på grund. Genom att ställa muslimer som motpart i analysen ansluter sig studien till den falska polarisering som medverkar till klyftor och misstro mellan befolkningsgrupper.

Gert Z Nordström

Terrorkriget i kvällspressen. En studie av hur Aftonbladet och Expressen presenterade Attentaten mot USA den 11 september 2001 Vedergällningen mot Afghanistan den 7 oktober Jakten på Usama bin Ladin, Styrelsen för psykologiskt försvar, 2002.

Studien gäller hanteringen av bild och text i de två största lösnummertabloiderna, vilka lever på att skapa säljande iscensättningar av nyhetsmaterial. Studien analyserar skillnader och likheter mellan de två tidningarnas sätt att forma det som kallas dramatiska, lyriska, episka och didaktiska iscensättningar av materialet. Nordström bedömer vad slags propaganda som ingår i tidningarnas utrymme och kommer fram till att där framför allt förekommer sådan propaganda som är »ur något perspektiv sann«. Han konstaterar därvid att båda sidor kommer till tals genom att Usama bin Ladins videotal publiceras ord för ord vid sidan av George W Bush tal till den amerikanska nationen liksom uttalanden av Tony Blair och Göran Persson. Han bedömer att »den allsidigheten, eller riktigare tvåsidigheten, är värdefull«. Författaren finner också att nyhetsmaterialet som rör jakten på bin Ladin innehåller gott om »dold propaganda«. Denna blir ett resultat av den fokusering, mytologisering och personifiering som görs i presentationerna.

Erik Zsiga

Terroråd i spalternas värld, Näringslivets Mediainstitut, 2001.

Studien omfattar drygt 200 ledarartiklar, 140 kulturartiklar och 80 krönikor i de fyra stora Stockholmstidningarna och den största tidningen i respektive Göteborg, Linköping, Malmö

och Örebro från perioden 12–26 september 2001. Vad gäller artiklar på ledarsidorna bedömer Zsiga att Svenska Dagbladet, Sydsvenska Dagbladet och Dagens Nyheter framträder som »de mer USA-vänliga extremerna« med Aftonbladet och i någon mån Expressen som motpol. När han till sist skriver sina slutsatser säger han ändå att: »Ledarkommentarerna visar givetvis på skillnader mellan exempelvis oberoende moderata Svenska Dagbladet och oberoende socialdemokratiska Aftonbladet. Men sett i ett större perspektiv så uppvisar de också väldigt stora likheter. Höger- och vänsterskribenten använder i stort sett samma ingångsvärden, förklaringsmodeller och metaforer. Slutsatserna skiftar egentligen bara i nyans.« Däremot bedömer han att kultursidorna visade en ansats till större intellektuell spännvidd. Där tillförde diskussion nya vinklar i motsats till ledarsidorna, där ståndpunkterna bestämdes tidigt. Däremot anser han det som ett problem att inläggen hade en klar slag-sida åt vänster »eftersom diskussionen så småningom kom att kretsa kring områden där just ideologi och politik spelar en väsentlig roll«. Krönikorna anser han innefattar tämligen osakliga analyser med några lysande undantag.

Några projekt som fått stöd genom Integrationsverket

Avsnittet är skrivet med stöd av en genomgång av de aktuella projekten av Lina Petterson, (*Muslimers situation i Sverige kopplat till 11:e september 2001 – en analys på uppdrag av Integrationsverket*, Skill Studentkompetens AB, 2002).

Organisationer som beviljades stöd för integrationsfrämjande arbete, relevanta för muslimer i Sverige, åren 2000 – 2001 och som avslutat sina projekt är:

Sveriges muslimska förbund

MISHON – Malmö

Afrosvenskarnas riksförbund

Irakiska huset i Helsingborg

Stiftelsen Abrahams barn och Rinkeby bibliotek

Internationella arabiska kvinnoföreningen

Somaliska ungdomsföreningen i Umeå

Irakiska riksförbundet

Bosnisk –Hercegovinska riksförbundet.

Organisationer som i slutet av 2002 arbetade vidare med motsvarande projekt som beviljats stöd 2001 är:

Kooperativet Kunskapsutveckling i Rinkeby

Stockholms universitets studentkår

Islamiska förbundet i Stockholm

Förenade Islamiska föreningar i Sverige

Sveriges Muslimska Råd.

I den redovisning som lämnats av genomförda projekt, vilka beviljats stöd åren 2000 och 2001, återkommer integration och demokrati som centrala begrepp. Flera av projekten handlade om att förmedla kunskap om demokrati och mänskliga rätt-

tigheter i syfte att stärka målgrupperna som aktörer i samhället. Exempelvis har målsättningen för projektet »Integrering – inte isolering« hos Bosnisk – Hercegovinska riksförbundet varit att »gruppen bosnier genom kunskap om integration och mänskliga rättigheter ska kunna övergå från att ha varit »offer« till att nu bli delaktiga i samhällsbygget«. Ett annat projekt, »Religionens roll i integreringen av arabiska och muslimska flyktingar«, hos Sveriges Muslimska Råd gick ut på att förbättra kontakten mellan samhället och muslimska flyktingar genom att bjuda in myndigheter, politiker, riksdagsledamöter och folk-rörelser till informationsdagar tillsammans med muslimer och araber. Afrosvenskarnas riksförbund har arbetat med projektet »Demokrati bland invandrare med afrikanskt ursprung« för att påskynda målgruppens integration genom deltagande i föreningsliv och politiskt arbete. För detta ändamål arrangerades olika seminarier om demokratifrågor. Islamiska förbundet i Stockholm har arbetat med projektet »Kunskapsutveckling för imamer och förvaltningstjänstemän«. Inriktningen har varit både att utbilda imamer i familjejuridik samt i frågor om socialtjänst och skola och att utbilda personal inom socialförvaltning om islam och muslimsk kultur.

Några projekt har inriktning mot deltagarnas sätt att använda sin fritid för att motverka isolering. Internationella arabiska kvinnoföreningar har arbetat med projektet »Integration mellan ungdomar« för att främja ungdomars tillhörighet till Sverige. Som metod har man arbetat med resor, som möjliggjort för deltagarna att komma till platser där de flesta utom just dessa ungdomar har varit. Somaliska ungdomsföreningen i Umeå har arbetat med projektet »Barnen och framtiden« genom att upplysa och engagera föräldrar kring ungdomars fritidsbehov för att motverka segregation, droganvändning och kriminalitet. Inriktningen i olika projekt visar att det finns en oro kring ungdomars utanförskap under fritiden.

Inom området jämställdhet har Irakiska huset i Helsingborg drivit projektet »Center mot rasism, våld och kvinnomisshandel«. Här ordnade man grupper där kvinnor kunde komma och diskutera sina problem. Föreläsningar och informationsmöten ordnades. Det är inte redovisat om våldet mot kvinnor minskade, men ett tydligt resultat är att kvinnor fick möjlighet till möten och erfarenhetsutbyte. Stiftelsen Abrahams barn och Rinkeby bibliotek har arbetat med projektet »Demokratins röster och uttryck«. Det har handlat om att stärka tonårsflickors självkänsla bland annat genom att uppmuntra dem att skriva om sina tankar i mötet mellan muslimsk och svensk kultur.

Gemensamt för de relaterade projekten är att de planerats och delvis genomförts före den 11 september. Terrorattackerna och eventuella följdverkningar efter dem kunde följaktligen

inte nämnas i projektens ansökningshandlingar. De omnämns inte heller i redovisningar efter genomförda projekt. Redovisningarna av projekt är ofta kortfattade och koncentrerade till rapportering av genomförda aktiviteter. Projektens vittnesbörd om målgruppernas, det vill säga olika delar av Sveriges muslimska befolkning, livssituation framträder ibland bara indirekt som antydd eller underförstådd bakgrund, i projektansökningar. Projektens inriktning talar dock om hur initiativtagarna ser på aktuella behov. När man observerar att projektens mål handlar om ökat deltagande i samhället, kontakt med politiker och sakkunniga, minskad isolering från majoritetsbefolkningen också för ungdomar samt tillgång till mötesplatser för kvinnor framträder en bild av hur organisationerna ser på läget.

Organisationer som fått stöd för antirasistiskt arbete och annat integrationsfrämjande arbete av relevans för muslimer år 2002 är: *Sensus studieförbund*, *Tala Nu/Eriksfälts församling*, *Sudanesiska riksförbundet*, *Somaliska riksförbundet* och *Iranska riksförbundet*. Några andra organisationer har fått stöd för projekt som avser att skapa förståelse över religionsgränser och andra barriärer i Sverige, däribland *BRIS*, *Rädda Barnen*, *Mångkulturellt centrum* och *Afrosvenskarnas riksförbund*.

Summary Report on Islamophobia in the EU after 11 September 2001

Rapport från *European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia* från maj 2002 återges helt (62 sidor) eller delvis.

EUROPEAN MONITORING CENTRE ON RACISM AND XENOPHOBIA
OBSERVATOIRE EUROPÉEN DES PHÉNOMÈNES RACISTES ET XÉNOPHOBES
EUROPÄISCHE STELLE ZUR BEOBACHTUNG VON RASSISMUS UND FREMDENFEINDLICHKEIT

Anti-Islamic reactions in the EU
after the terrorist acts against the USA

**A collection of country reports from RAXEN
National Focal Points (NFPs)**

12th September to 31st December 2001

SWEDEN

EXPO Foundation

EXPO Foundation

Following the terror attacks in the USA on 11th September the EUMC found that there was a pressing need to closely follow the possible negative repercussions on racial and xenophobic attitudes and events in civil societies in Europe. On the basis of national reports drafted by its RAXEN network of National Focal Points (NFPs), the EUMC produced a first short-term report on anti-Islamic reactions in all countries of the European Union on 9th October 2001.

In order to have a longer term and regular monitoring on attitudes/incidents towards Muslim/Islamic communities and other vulnerable groups, the EUMC decided to follow up the first report and continue to closely monitor the situation at least until the end of the year 2001.

It therefore asked the RAXEN NFPs to produce additional reports, monitoring the situation on a monthly basis until the end of the year; in addition, it asked for a final report analysing the overall developments from 11th September to 31st December 2001.

According to the EUMC request, the reports have addressed in particular the following issues:

- acts of violence or aggression and changes in the attitude of the EU population towards ethnic, cultural or religious minorities (especially Muslim/Islamic communities but also other vulnerable groups or new types of victims), related to the recent terrorist attacks in the USA;
- good practices and positive case studies established in order to reduce prejudice and violence;
- reactions by politicians and other opinion leaders including initiatives to reduce polarization and counteract negative national trends.

In addition to the summary report written on behalf of the EUMC by Prof. Nielsen and Mr. Allen of the University of Birmingham, the following pages contain the original reports submitted by each NFP for the whole period.

Not all reports have been made available from all countries, but the coverage is however complete. The reports are quite varying in size. It should be considered that the Member States have different systems in collecting data: some have implemented a rather elaborated and comprehensive approach, while others have done what they could to get information about the situation in the Member State.

The task of the RAXEN network is to collect reliable and comparable data (including examples of and models for »good

practices») at the European level on the phenomena of racism, xenophobia and anti-Semitism in order to help the EU and its Member States to take measures or formulate courses of action. For further information please visit the EUMC homepage <http://eumc.eu.int>

Vienna, 23 May 2002

First short-term report

Verbal and physical attacks

Similar to other countries, there have been some violent incidents relating to the WTC bombing.

– In Mölndal, Gothenburg, a Iranian born taxi driver was assaulted and beaten up by people who called him a »bloody terrorist«; this happened within 24 hours of the bombing.

– In Södertälje, south of Stockholm, a restaurant owned by a Syrian immigrant who has lived in Sweden for close to 25 years, was subjected to night-time vandalism. Windows were smashed and graffiti spray painted on the facade: »Arab terrorist« and a swastika.

The police claim »Nazis were behind the vandalism«; however, if so, it is unlikely to have been in an organised form since the Nazi groups have more or less come out in support of the bombing.

Also cause for concern is the fact that some schools have reported incidents, suggesting pupils with Islamic background have clashed with Swedish (or possibly non-Islamic immigrants in one case). However, these incidents have been few and isolated.

There has certainly been an increase in verbal abuse of Arab immigrants or people of the Islamic faith. Internet seem to be a focal point for organised anti-Islamic sentiments, where various »chat pages« such as the *Exile Passage*, has been filled with hundreds of statements of the shot-them-all-and-let-God-sort-them-out-type. Here, xenophobia, including both anti-Semitic and anti-Arabic hatred is undisguised.

Attitudes

1. Established political parties and Media responses to the terrorist outrages

Sweden does not differ from other European countries in reaction to the WTC outrage. Most mainstream political parties have condemned the attacks and urged support to the American people. Several leading politicians, among whom the Proime

Minister Göran Persson, have focused on the dangers of fostering anti-Arab racism as a result of the outrage.

Among immigrant and Islamic organisations in Sweden, there is widespread concern that the »anti-terrorist stand will foster broader anti-Arab or anti-Islamic sentiments. There has been criticism of television reporting from the Middle East, which showed Palestinians cheering the WTC attack. According to critics, such behaviour is not representative of the Palestinian people as a whole, and that when such pictures are shown over and over again, it will eventually lead to people identifying Palestinians as »pro-terrorists«.

Another story in a mainstream daily, focused on mapping out Usama Bin Laden's »connections in Sweden«. The story claim that Swedish Islamic organisations have done fundraisings for the Bin Laden network, although the documentation to the story was at best, »quite shaky«.

Mr Kurdo Baksi, a journalist and well known immigrant profile, say he believe that for the time being the WTC bombing has not led to a dramatic increase in anti-Arab or anti-Islamic sentiments in Sweden (more than what is »normal«). However, Mr Baksi adds, while there is no immediate danger of broad racism specifically due to the WTC bombing, this may change down the road. The crucial point is how media and responsible politicians responds to the issue in the near future. "I think it is still to early to draw any definite conclusions, although I am seriously concerned about what will be the effects one month or half a year ahead", Mr Baksi says.

2. Extreme right responses to the terrorist outrages

The Swedish extreme right, broadly divided into (a) »neo-Nazi organisations« and (b) »suit & tie fascists«. Both sides are using the WTC attacks in their propaganda, although in completely different ways.

(a) The openly anti-semitic National Socialist Front (NSF) published a leading text which says that the (Swedish) authorities claim that the WTC attack was an »attack on democracy«, and concludes: »If so, it is a vengeance for all the lives Democracy has claimed.«

A conclusion is that to National Socialists, traditional anti-Semitism remains the stronger focal point which eclipse the anti-Arab sentiments.

(b) Contrary to the Nazi scene, the pseudo-respectable Sweden Democrats (SD), which is basically a racist and anti-immigration campaign party, has come out in uncharacteristic »support of Israel« in favour of fostering anti-Arab and anti-Moslim sentiments in Sweden.

19th September 2001

Report on anti-Islamic and anti-Arabic reactions after the terrorist acts in the USA – Reactions from 25th September to 19th October

The picture emerging in Sweden currently seems to be one of contradiction. While extremist parties in their propaganda have worked hard to add fuel to anti-Moslim sentiments, and while there has been an increase in the number of islamophobic incidents, incident reporting by the authorities suggests that the situation is far from the worst case scenario expected immediately after the September 11 World Trade Center bombing. At the same time representatives of the Moslim community in Sweden are reporting an increased fear and insecurity among its members.

POLICE INCIDENT REPORTING

There are certain problems in obtaining exact figures for anti-Islamic or anti-Arab incidents.

Statistics on racial violence is annually compiled by the constitutional protection branch of the *Swedish Security Police (Säkerhetspolisen, Säpo)*. However, for ongoing investigations, cases are filed at the *Criminal Intelligence Service (Kriminalunderrättelsetjänsten, KUT)*, a division of the National Police Authority. The KUT is unable to quote exact figures due to the fact that all incidents relating to September 11 are gathered in the same computer file; this includes anti-American and anti-Semitic incidents as well as anti-Arab incidents. In addition, the case file includes alarms to the police which later turned out to be erroneous or mistaken, or cases where the investigation has proved inconclusive.

Police Officer Mr Thord Modin, attached to the Analysis Unit of the KUT, says the days following September 11 saw an increase of reported incidents. He estimates that there has been a daily 5-10 cases reported, with a peak on September 14, when 18 incidents were reported. However, these cases include both anti-American, anti-Jewish and anti-Arab incidents.

– Off hand I would say there is a rather equal distribution of anti-American and anti-Arab incidents, with possibly a slight lead for anti-American incidents, Mr Modin says.

– Don't misunderstand me, but this can be interpreted as a good and positive development. Following September 11 we feared the worst. When two sky-scrapers are attacked and some 5 000 people killed, and Arabs generally identified as the »bad guys«, you could expect a far stronger reaction from extremists. As it is, the reaction has not been anything close to what we

expected, and this may suggest that the Swedish people are not anti-Arab or prone to listen to anti-Arab propaganda.

Mr Modin's estimate would put the number of reported anti-Moslim incidents somewhere in the region of 200-plus cases following September 11.

MOSLIM COMMUNITY REACTIONS

Mr Mostafa Kharraki, head of the *Swedish Moslim Council*, doesn't entirely share the police assessment. Although there hasn't been any massive outbreak of anti-Arab or Islamophobia, members of the Moslim community are reporting a distinct change in daily lifestyle.

When the September 11 attack took place, a new mosque has recently opened in the heart of the Stockholm south-side district. For several years places of worship for Stockholm's Moslims had been temporary places located in basements or backstreet warehouses. Due to the growth of the Moslim population, demands for a permanent and serious place of worship were raised, and in the early 1990s it was suggested that an abandoned electricity plant in the heart of Stockholm would be rebuilt to house a permanent congregation.

This decision initiated a massive racist campaign trying to generate popular support against the building of a mosque in Stockholm. Various leaflets and handbills spread in the neighbourhood claimed the mosque would become a »terrorist centre«, and that this was only the first step in a Moslim master-plan to gain control of the city centre. The campaign was never successful, although there were several small rallies against the mosque.

– Since the mosque recently opened we have had a steady stream of visitors, not the least from the local population on Stockholm south-side, Mr Kharraki explains. This summer we had almost daily visitors, either by individuals or groups, and there was a very positive feeling that we were building a close relationship with people in the neighbourhood. In this we also had the support of the nearby St Chaterine's Church, which is one of Stockholms largest Christian churches.

– Following the September attack, the number of visitors to the mosque dropped to almost zero, and still two months after World Trade Center the situation remains the same.

– Although the situation has been very calm, there is no doubt that members of the Moslim community feel more insecure and uncertain about the future.

Mr Kharraki says several members of the community have reported incidents or voiced concern.

– For instance, a Moslim woman who works in a children’s day care centre is opening or closing the center once a week. She has always walked back and forth to her workplace. Since September she feel so insecure that her husband now must follow her to her job.

The Moslim council also reports a marked increase in telephone hate calls or hate mail arriving to the mosque offices or to individual moslims. Sample quotes:

---Item: *»We don’t want justice. We demand revenge. We want them (the moslims) all dead.«*

---Item: One letter contain a picture of Usama bin Laden with the text: *»OUR ENEMY – KILL ALL MOSLIMS«.*

---Item: *»We would like an enormous blood bath in the Middle East. All moslims are responsible. They are no humans. Smash terrorism. Smash Islam. Smash the Arabs.«*

---Item: *»I will hate the Moslims as long as I live. I will teach my children to do the same. Why do you live in our Christian nation!«*

---Item: *»Damned moslim. We really hate you all. Death to all bloody Moslims.«*

– Although there has not been any massive repression against moslims in general, there has been a string of incidents, and of course hate mail and telephone terror to individuals increase the fear and insecurity among our members, Mr Kharraki claims.

Mr Pierre Durrani, head of the *Moslim Council Youth Organisation*, issued a forceful statement condemning the WTC attack. *»Terrorism is a crime against God and his supreme creation, mankind«.*

NOTABLE ISLAMOPHOBIC INCIDENTS

As with other institutions, the Moslim Council does not compile any independent systematic incident reporting. Mr Kharraki says that he bases his claims on telephone calls or visits from individual moslims.

At the same time the police incident reporting is not reliable, because it only shows cases actually reported to the KUT Analysis Unit from various police districts. From previous experience we know that such reporting is anything but complete for the simple reason that many cases of racial crimes may be reported as, for instance, *»plain robbery«* or *»assault«*, but with no specific reference to it being racially motivated. We can also expect that some of the cases reported on closer inspection will prove to be false alarm etc. A final compilation will only be presented in the Security Police annual report next year.

With this in mind, we can state that appx. 200 cases have been

reported to the police and that additional cases – hate mail or telephone terror – have been noted by the Moslim congregation but (with few exceptions) not reported to the police.

Several of the cases reported are of minor nature – insults, cases of graffiti vandalism with a racial slant etc. Some of the cases are of more serious nature and have made media headlines.

(+) In Märsta, north Stockholm, a local mosque was targeted by arson, when a fire was started by the entrance of the building. The fire was discovered by a local shop owner, and was put out before any substantial damage was made.

(+) The Intercultural School in Stockholm, with predominantly Moslim students, was targeted in a firebombing, when a bottle was thrown through a window and set fire to a carpet. The fire died out by itself and was discovered as student arrived in the morning.

(+) In Södertälje, south of Stockholm, a 27-year-old Moslim woman has been targeted by several attacks by a racist youth gang. The harassment began following September 11, and has included both verbal and physical abuse. As violence escalated she was hit by a stone and eventually reported the incident to the police.

(+) In a much publicised incident, three men of Arabic origin on their way to a week's vacation in Spain, were ordered to leave the air craft shortly before take off. The Captain on board refused to fly the three men. The airline company, Premair, claim the three men acted »strangely« and »nervously«, which frightened other passengers. The three men all claim they had a week vacation and opted for a last minute flight to Spain; they boarded the aircraft and didn't even notice anything strange until the captain turned up with airport security:

– I am shocked, say *Mr Ismail Fouda*, one of the three. It is obvious that were given a special treatment only because we all have Arabic names.

The case has been reported to the Discrimination Ombudsman.

(+) The Moslim council has reported an incident where a member of the congregation on his way to his work was suddenly picked by the police at a bus stop for, as he told the story, »no valid reason at all«. Brought to a nearby police station, he was informed that he was a suspect in bank robbery. Protesting his innocence, he was kept in a cell while police raided his apartment with drawn handguns, which took the wife of the suspect by surprise and scared her. The man was later released without apology or explanation. (Please note – this story is based on information from the Moslim Council, but is unconfirmed by police sources.)

ACTIVITIES TO COUNTER ISLAMOPHOBIA

Several activities to counter anti-Islamic tendencies have been carried out.

In a statement, the *Swedish Christian Council (Sveriges Kristna Rad)* has urged people to »do everything possible« to prevent racial harassment and threats in the wake of the World Trade Center bombing«. The Christian council is working closely with the Muslim Council.

The Christian Council, as well as several other Christian organisations, has severely criticised *Reverend Stanley Sjöberg*, a priest in an independent congregation, which launched a frontal assault on Islam at the end of September. In an article, Reverend Sjöberg claimed »Islam has declared war on the Western World«. The article, was full of islamophobic sentiments.

Ms Yvonne Ruwaida, a Green Party member of parliament, took the initiative to launch a *Swedish Committee Against Islamophobia (SCAI)*. She was joined by *Mr Kurdo Baksi*, a well-known Kurdish author and journalist in Sweden. The SCAI board is made up of, among others, *Mr Pär-Axel Sahlberg*, a priest and Social Democratic member of parliament, *Mr Jan Hjärpe*, a professor of Islamology, *Ms Ann-Sofie Roald*, a Dr. of History, and other prominent individuals. The Committee is non-partisan.

Several prominent politicians, among them Minister of Integration *Ms Mona Sahlin* and Deputy Prime Minister *Ms Lena Hjelm-Wallén*, both from the Social Democratic Party, have visited the Stockholm mosque. Other politicians which have made high profile statements against islamophobia is *Mr Alf Svensson*, leader of the Christian Democratic Party, *Mr Lars Leijonborg*, leader of the Liberal Party, and *Mr Matz Hammarström*, a spokesman for the Green Party.

In a separate statement, prime minister *Göran Persson* has condemned any tendencies of islamophobia in Sweden, stating »there is no link between ordinary Swedish Muslims and the terrorists operation in the New York attack«.

EXTREME RIGHT PROPAGANDA

Immediately following the September 11 attacks, a division could be seen among extremist groups in Sweden. Explicitly Neo-Nazi organisations such as the National Socialist Front and others, voiced support for Usama Bin Lades and celebrated the attacks, while the so called »respectable racists« from parties such as the Sweden Democrats have taken every opportunity to incite anti-Arab and Islamophobic sentiments.

Sweden Democrat internet propaganda, as well as propaganda

disseminated through various »non-political« chat pages, claim the Christian World is under attack by »Moslim invasion«.

The Sweden Democrat homepage quoted Italian Prime Minister Silvio Berlusconi, claiming:

We must be aware that our civilisation is superior and that our value system guarantees respect for human rights. Such respect does not exist in the Islamic countries.«

Sweden Democrat propaganda claim dozens of »Moslim terrorist organisations« are active in Sweden – most of the organisations referred to are ordinary immigrant organisations. In a text bordering on silliness, the Sweden Democrats claim Swedish prime minister Göran Persson »helped finance« the WTC attack. The argument is that by giving financial aid to immigrant organisations in Sweden, money will end up in terrorist bank accounts.

SUMMARY REPORT on anti-Islamic and anti-Arab reactions after the terrorist acts in the USA 12th September – 31st December 2001

Anti-Islamic and Anti-Arab sentiments in the wake of the World Trade Center bombings – January 2002

Anti-Islamic sentiments directly related to the September 11 terrorist attack on WTC in New York, seem to be peering out. However, other incidents cause concern among Swedish Muslims.

POLICE INCIDENT REPORTING

Following the September 11 terrorist attacks, the *Criminal Intelligence Service (Kriminalunderrättelsetjänsten, KUT)*, a division of the National Police Authority, decided to launch a task force to specifically monitor hate crimes related to the incident. In September last year the KUT expected a sharp increase in anti-Islamic incidents; however this fear has not materialised in the way that was expected. According to KUT, the number of reported incidents was far less than expected. In January 2002 the task force was disbanded due to the low number of reported incidents.

KUT incident reporting includes all form of unlawful poli-

tical act, mixing anti-Islamic, anti-American and anti-Jewish incidents, and includes everything from reported hate mail to physical attacks.

The period immediately following September 11 was marked by a number of incidents, some of which were violent and included assaults, one case of arson and much verbal abuse or harassment against Muslims. Already one month after the event the level was down to 5-10 incidents daily, approx. half of which were defined as »anti-Islamic«. A number of these cases were in the form of incitement of racial hatred, letters or telephone threats.

By January 2002 the number of incidents that can be directly attributed to the September 11 attack were down to almost nil - thus the decision to disband the special task force. Race hate crimes currently reported follow the pre-September 11 pattern of »usual« racist or islamophobic sentiments.

One type of incident related to September 11, which has continued in a few cases, is the »Anthrax Scare« - anonymous letters with white powder sent to various recipients. All reported cases have been false alarm and no such letter have actually contained any potentially lethal substance.

The conclusion of the KUT is that the September 11 attack has not spurred large anti-Islamic sentiments among the Swedish population, which in its turn is considered an encouraging sign that Swedes in general are able to distinguish between isolated political terrorists and the larger Muslim population.

MOSLIM COMMUNITY REACTIONS

Muslim community spokesmen don't entirely share the police assessment. Although they agree there hasn't been any massive outbreak of anti-Arab racism or Islamophobia, members of the Muslim community are reporting a lingering change in daily lifestyle.

Muslim organisations, including the *Swedish Muslim Council* based in Stockholm, say they continue to receive hate letters, and that many members feel that they are in a vulnerable position both as individuals and as a group.

NOTABLE ISLAMOPHOBIC INCIDENTS

Much media and political attention have been focused on the situation concerning three Muslims of Somali origin living in Sweden for many years. Three months ago they were named on a U.S. State Department list of possible *Usama Bin Laden/Al Qaeda* collaborators. The treatment of the three Muslims has developed into a political embarrassment for the government.

The reasons for including the trio on the State Department list are unclear, but media leaks claim Washington suspects they may be involved in money laundering or financial support for Usama Bin Laden. The reason is that all three have sent money to relatives in Somalia through the well known »barefoot bank« al-Barakaat, based in Dubai. While there seem to be little doubt that Bin Laden may have been using al-Barakaat to some extent, so has a very large number of people with no relation to Al Qaeda.

While the three persons all deny any involvement with Bin Laden or Al Qaeda, the U.S. list immediately transformed them into suspected terrorists. Agreeing with the United Nations resolution freezing bank accounts for, and banning financial transactions with suspected terrorists, the Swedish government complied. For three months, they have not been able to touch their personal bank accounts, nor have they received salaries from their workplaces, or been able to get personal loans or even opening accounts in Swedish banks where relatives or friends would be able to lend personal financial support to pay daily bills and rents. As a result of this the three families have gone bankrupt, are unable to pay rent or mortgages, indeed, unable even to buy food for their daily need. What is more - the law is prohibiting other individuals to lend financial support to terrorist suspects and social security authorities will not accept them as people in need of support - until they are either cleared of suspicions or charged with criminal activities.

However, although the three suspects are protesting their innocence, they are unable to prove that they are so. One reason is they neither they, nor their lawyers, have been allowed access to any documentation substantiating the U.S. claim.

In early December a report from the Swedish Security Police (SÄPO), which *has* viewed the American documentation, claimed that there is nothing in the evidence presented that would stand up in a court of law or even lead to prosecution. Still, several weeks later the trio is still caught in a Catch 22 situation where they are unable to reach their own money, and while friends and relatives are prohibited from lending them money. This situation has become increasingly embarrassing for the Swedish Social Democratic government. For one, one of the suspects is not only a member of the Social Democratic Party – he is a prominent party parliamentary candidate in the upcoming general election. The situation thus borders on the absurd - should he become a member of parliament he would become part of Social Democrat parliamentary group, at the same as the Social Democratic government is treating him as a terrorist suspect.

The case has gained national headlines and has become a very

hot issue. Several respectable human rights groups are protesting the treatment which, they claim, is treathening the very heart of the justice system in a democracy. A common sentiment seem to be that the government should either file charges against the suspect, or else defy the U.S. embargo on suspected terrorists. Several people participating in the debate claim the situation would never had been allowed this far, had the suspects not been Arabs and Moslims.

In mid-January the situation sharpened again, following an initiative by TV talk show host *Mr Robert Aschberg* and journalist *Mr Jan Guillou*, to openly defy the embargo by donating private funds to the families of the three suspects. They have thus committed a crime against the Swedish law. Racist organisations have not been slow to react; the Islamophobic extreme right party Sweden Democrats immediately made a complaint to the police against Mr Aschberg and Mr Guillou.

Lawyer *Mr Leif Silbersky*, who represents the suspects, say he believe that the treatment of the suspects is an insult to any democratic justice system.

RELATED ANTI-ISLAMIC INCIDENTS

While anti-islamic sentiments related directly to September 11 seem to have petered out, another incident has caused extreme concern among the Moslim community.

I Janury 2002 *Ms Fadime Sahindal*, an outspoken 26-year-old Kurdish woman was brutally murdered by several gunshots to her head. Her killer was her father, *Mr Rahmi Sahindal*. His reason was »to defend the honor of the family name«, making the murder of Fadime the second well known so called »honorary killing« in Sweden in five years.

When she was murdered, Fadime Sahindal had been on the run from her family for several years, following her refusal to marry a older man selected by the family, and due to her involvement with a young Swedish boy. Fadime's father branded her a »whore«, claiming her death was the only solution to the shame she had brought on her family.

The Fadime murder has caused massive protests in the whole of Sweden, with thousands of Swedes - men and women - meeting for rallies and memorials in public places and churches. While most such demonstrations have been spurred by the great injustice done to Fadime, protesting a value system which is based on sexism and an obvious oppression of womens rights, some of the sentiments have also been directed towards Moslim belief in general and the Kurdish community in particular.

A spokesman for the *Kurdish National Association (Kurdiska*

Riksförbundet) in Stockholm say the Association recieved close to 500 telephone calls in the day after the murder:

A majority were made by uninformed callers that believed the practice of »honorary killings« are inherent in the Islamic belief or that it is endorsed by the Kurdish community in general. Other calls were openly islamophobic or linking the murder to immigration and immigrants in general.

Mr Kurdo Baksi, whose family attempted to aid Fadime Sahindal in the years before the murder, fear that any such high profile incident will inevitable become fuel to anti-Kurdish or anti-Islamic sentiments.

EXTREME RIGHT PROPAGANDA

Immediately following the September 11 attacks, a division could be seen among extremist groups in Sweden. Explicitly Neo-Nazi organisations such as the *National Socialist Front* and others, voiced support for Usama Bin Lades and celebrated the attacks, while the so called »respectable racists« from parties such as the *Sweden Democrats* have taken the opportunity to incite anti-Arab and Islamophobic sentiments.

Anti-Islamic extreme right propaganda has continued unabated, mainly on the Internet, although there are less and less references to September 11. The current propaganda seem to focus on »ordinary« run of the mill anti-foreigner propaganda.

MUSLIMER I SVERIGE ETT ÅR EFTER 11 SEPTEMBER 2001

Diskriminering, mediebilder och alternativa informationskanaler

Göran Larsson

LearnIT/Institutionen för religionsvetenskap
Göteborgs universitet

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. Inledning	7
<i>Syfte</i>	8
<i>Frågeställningar och definitioner</i>	10
<i>Disposition</i>	11
<i>Enkätens utformning och undersökningens genomförande</i>	12
<i>Etiska avvägningar och metodologiska problem</i>	14
<i>Undersökningens förutsättningar – några kritiska reflektioner</i>	18
2. Resultatredovisning	21
3. Kriser och myndigheters ageranden ur ett muslimskt perspektiv	37
4. Muslimer i etablerade medier och alternativa informationskanaler	45
5. Inom-islamiska diskussioner efter den 11 september	56
6. Ett år efter 11 september	60
7. Slutsatser	65
Litteraturlista	67
APPENDIX I	72
APPENDIX II	78

Förord

Klockan 8.45 den 11 september 2001 kraschar en kapad Boeing 767 in i World Trade Centers norra byggnad på Manhattan i New York. Endast 18 minuter senare (09.03) kraschar ytterligare ett kapat flygplan in i World Trade Centers södra torn. Fyrtio minuter senare (09.43) kraschar ett tredje kapat flygplan in i det amerikanska militärhögkvarteret Pentagon. Klockan 10.10 störtar ett fjärde kapat flygplan 130 km söder om Pittsburgh. Inom loppet av lite mer än en timme (70 minuter) befann sig Förenta staterna och världen i ett chocktillstånd. Aldrig tidigare hade ett terroråd utförts på ett liknande sätt och aldrig tidigare hade en så stor del av mänskligheten kunnat följa händelseförloppet i direktsändning.

Precis som för så många andra människor har bilderna av de kraschande flygplanen, de nedstörtande byggnaderna och det allmänna kaoset etsat sig fast i mitt minne. Efter att den första chocken och känslan av överklighet hade lagt sig började jag fundera över hur dessa händelser skulle komma att drabba muslimer i världen, och framför allt i Sverige. För att försöka ta reda på detta formulerades och distribuerade en enkät som delades ut bland muslimska föreningar och församlingar i Göteborg; ett fåtal enkäter delades dessutom ut i Stockholm. Undersökningen skall ses som ett försök från min sida att teckna hur 176 muslimer i Göteborg och Stockholm upplevde att de drabbades av en internationell händelse.

Trots att jag är ansvarig för rapportens analyser och diskussioner är denna skrift långt ifrån ett enmansverk. En mängd människor har bidragit med både sin tid och kunskap. Först och främst vill jag tacka alla personer som har hjälpt till med att fylla i och sända tillbaka enkäterna till Göteborgs universitet. Jag vill också tacka de muslimer som deltog i projektet *State Policies Towards Muslim Minorities in the European Union* och som accepterade att bli intervjuade under hösten 2002. Åke Sander och Dora Kós-Dienes, mina projektkollegor vid Göteborgs universitet, har också direkt och indirekt bidragit med kritiska synpunkter och kreativa lösningar. Sanders kunskaper i fenomenologisk metod och intresse för islam i Sverige har i sammanhanget varit av stort värde. Håkan Gunnarssons hjälp med layoutarbetet har också varit av stor betydelse för slutproduktens slutgiltiga utseende.

Förutom ovan nämnda personer har också Qia Rindevall, som är redaktör för *Journalisten*, Svenska journalistförbundets medlemstidning, varit behjälplig med artiklar och information om mediabranschens diskussioner efter terroråden i Förenta staterna. Heléne Lööw på Brottsförebyggande rådet har också bidragit med information om diskriminering, anti-semitism och islamofobi efter den 11 september 2001. John Stauffer på DO (ombudsmannen mot etnisk diskriminering) har givit värdefulla uppgifter till kapitel två. Docent Anne-Sofie Roald, IMER, Högskolan i Malmö, har generöst låtit mig

få ta del av hennes forskning om invandring och media, speciellt om arabisktalande grupper och satellitkanalen *al-Jazeera*.

Rapporten har också behandlats vid det högre seminariet i religionsvetenskap, Göteborgs universitet. Ett stort tack till alla som deltog i detta seminarium! Jag vill också tacka professor David Westerlund, Uppsala universitet, och professor Jan Hjärpe, Lunds universitet. Båda har gjort det möjligt för mig att lägga fram min rapport vid forskarseminarier i Uppsala respektive Lund. Ett stort tack till er! Sammantaget vill jag uttrycka min stora tacksamhet till alla personer och seminariedeltagare som har läst och kommit med kritiska och värdefulla synpunkter på min text. Utan er hade texten aldrig blivit densamma.

Sven Hjelmskog vid Integrationsverket har också stöttat mitt arbete och gett värdefulla synpunkter på texten.

Sist men inte minst vill jag tacka Cecilia, min underbara fru, som tålmodigt har läst och kommenterat min text med samma skärpa och kritiska blick som vanligt. Utan dig hade det inte varit lika roligt att forska och skriva – det vet du!

Rapporten tillägnas alla människor som oavsett tid och rum har upplevt eller som upplever sig som drabbade av terrorism oavsett religionstillhörighet, etniskt ursprung eller kön.

Göran Larsson, Göteborg 2002-12-12

1. Inledning

Conspiracy or not, we are to blame for the terrible backlash against Muslims. The simple reason is that when a crazy Christian does something terrible, everyone in the West knows it is the actions of a mad man because they have some knowledge of the core beliefs and ethics of Christianity. When a mad Muslim does something evil or foolish they assume it is from the religion of Islam, not because they hate us but because they have never been told by a Muslim what the teachings of Islam are all about.

Shaykh Hamza Yusuf 2002

Under våren 2001 startade EU-projektet *State Policies Towards Muslim Minorities in the European Union*, ett projekt som inkluderade forskare från England, Sverige och Tyskland. Syftet var främst att beskriva och analysera spänningar, intressekonflikter och möjligheter till samarbete mellan statliga, muslimska och icke-statliga organisationer (NGO:s).¹ Efter den 11 september 2001 kom många av frågorna att ställas på sin spets och det fanns behov av att inkludera nya frågeställningar. Som ett led i denna process utarbetade den svenska forskningsgruppen² en enkät som vände sig till muslimer i Sverige. Syftet med enkäten var att samla in data och ta reda på hur religiöst praktiserande muslimer i Sverige upplevde situationen efter den 11 september. Målgruppen för enkäten var primärt religiöst organiserade muslimska grupper, det vill säga personer som gick till moskéer och muslimska föreningar tiden efter den 11 september. Undersökningen avgränsades främst till muslimer i Göteborg, och ett mindre antal av enkäterna delades ut i Stockholm. Till skillnad från andra europeiska undersökningar som genomfördes efter terrordåden i Förenta staterna, exempelvis i Wien och Birmingham, syftade den svenska undersökningen till att få fram information om hur muslimer själva upplevde att de påverkades av terrordåden i Förenta staterna.³ Merparten av europeiska undersökningar

¹ En kort sammanfattning av projektet återfinns i Sander *et al.* 2002.

² Den svenska forskningsgruppen bestod av Åke Sander Institutionen för religionsvetenskap, Dora Kós-Dienes Institutionen för arbetsvetenskap och Göran Larsson Institutionen för religionsvetenskap, samtliga anställda vid Göteborgs universitet.

³ Jfr. Allen och Nielsen 2002; *Anti-Islamic reactions in the EU after the terrorist acts against the USA* (Vienna 2001-11-20), *British Muslims Monthly Survey* (September 2001) och *EUMC Report on Anti-Islamic Reactions within the European Union After the Terrorist Attacks Against the U.S.* (Vienna 2001-10-04).

fokuserade, till skillnad från den svenska undersökningen, medias rapportering om muslimers utsatthet efter den 11 september. Främst inkluderades händelser och fall som hade blivit anmälda till någon myndighet eller som uppmärksammats av media. Den svenska enkätundersökningen syftade även till att ta fram information om händelser och fall som inte hade blivit rapporterade och i detta hänseende skiljer den sig från andra europeiska arbeten.

Undersökningen fokuserar ett inifrånperspektiv. Muslimer får alltså själva beskriva hur de upplevde att de påverkats av händelserna den 11 september.⁴ I relation till de undersökningar som genomförts i Europa har den svenska enkätundersökningen många fördelar, men också flera problem. Speciellt problematiska är frågor som rör representativitet och metodologi. Dessa och andra problem kommer att diskuteras i relation till resultatredovisningen.

Resultaten från enkäten väcker många frågor, men rapporten fokuserar främst medias bevakning, muslimers syn på etablerade och alternativa informationskanaler, exempelvis satellitkanalen *al-Jazeera*, krishantering och muslimers möjligheter att förmedla sina erfarenheter. I fokus för undersökningen står svenska muslimers erfarenheter och upplevelser av utsatthet och diskriminering. Speciellt viktigt är det att lyfta fram muslimers erfarenhet av tillgång till eller brist på trygghet, gemenskap och medinflytande i det svenska samhället.

Syfte

Syftet med rapporten är att redovisa enkätundersökningen samt analysera resultaten i relation till muslimers upplevelser av den 11 september. Generella och specifika metodologiska problem som kan knytas till undersökningen kommer också att diskuteras. Det är även viktigt att bedöma rapportens vetenskapliga värde och relatera resultaten till andra undersökningar som genomförts efter den 11 september.

För att aktualisera frågeställningarna intervjuades tio muslimer från Göteborg, Stockholm och Malmö under hösten 2002 (ett år efter händelserna i Förenta staterna). Merparten av de intervjuade kan beskrivas som religiösa ledare eller centralgestalter av andra skäl. Syftet med intervjuerna är först och främst att undersöka om enkätresultaten indikerar en tillfällig eller bestående trend. Det är också viktigt att belysa hur muslimer

⁴ Min utgångspunkt är emisk. Ett emiskt perspektiv kan säga vara ett perspektiv som söker ta till vara de uppfattningar, klassifikationer och kategoriseringar som är specifika för en given diskurs. Till skillnad från ett emiskt perspektiv kan ett etiskt perspektiv sägas vara ett synsätt som utgår från universella och icke-kulturbundna kategorier.

kan se på terrordåden och dess effekter på Sveriges muslimer ett år efter den 11 september.

Informanternas uppfattningar kommer primärt att redovisas och analyseras i relation till svenska förhållanden. Rapporten har inte som ambition att avgöra eller påvisa huruvida informanternas svar är ”riktiga” eller inte; det är endast informanternas subjektiva upplevelser och beskrivningar som står i fokus. Den kan också ses som ett försök att beskriva informanternas livsåskådningar och därmed förknippade livsvärldar med hjälp av data som hämtas från enkätsvaren samt den allmänna diskussionen efter 11 september 2001.⁵

Varken enkäten eller intervjuerna ger i sig själva ett entydigt svar på vilka effekter 11 september har haft och hur denna händelse kommer att påverka Sveriges muslimer i framtiden. Svaren ger dock en bild av hur de 176 informanterna upplevde sin situation efter den 11 september. För att fördjupa diskussionen och ta reda på några av de effekter som händelserna i Förenta staterna kan ha haft för muslimer i Sverige (exempelvis i form av ökad diskriminering, negativ mediabevakning och utsatthet) krävs mer fältforskning och ett större empiriskt material. Det är min förhoppning att denna rapport kan ligga till grund för ett sådant arbete.

Sammantaget syftar inte arbetet till att diskutera eller klargöra huruvida muslimer sympatiserade med eller tog avstånd från attackerna den 11 september. Frågor som rör motiven bakom den 11 september eller som försöker förklara varför World Trade Center och Pentagon attackerades har därför utelämnats. Dessa frågor kan dock beröras indirekt i min diskussion av enkätsvaren samt i samband med de intervjuer som genomfördes ett år efter den 11 september. Men det primära syftet har alltså inte varit att besvara denna typ av frågor. Rapporten innehåller inte någon beskrivning av eller diskussion om vare sig spänningar mellan västvärlden och den muslimska världen, amerikansk utrikespolitik, islamistiska grupperns ideologier eller händelserna i Afghanistan. Ambitionen är med andra ord inte att försöka förklara vad som låg bakom den 11 september eller vem som utförde terrorattackerna – en mängd artiklar och böcker har redan skrivits om dessa frågor och fler lär skrivas.⁶

⁵ En diskussion om begreppet livsåskådning och metodologiska frågor kring hur livsåskådningar kan studeras återfinns i Bråkenhielm 2001.

⁶ Ett flertal försök att förklara terrorattackerna den 11 september samt att ge en bakgrund till händelserna i Afghanistan och Talibanregimens utveckling återfinns i bland annat Abu Khalil 2002; Chomsky 2001; Esposito 2002; Halliday 2002 och Rashid 2000.

Frågeställningar och definitioner

Rapporten innehåller ett flertal olika teman som analyseras och diskuteras i relation till resultaten. Tre huvudfrågor kan dock urskiljas.

- Hur upplevde muslimer sin situation efter den 11 september?
- Kände sig muslimer trygga och delaktiga i samhällets krishantering eller kände de sig utpekade, skuldbelagda och diskriminerade efter terrordåden i Förenta staterna?
- Vilka möjligheter upplevde muslimer att de hade att förmedla sina erfarenheter (exempelvis via media)?

För att undvika missförstånd och för att tydliggöra mina utgångspunkter är det nödvändigt att diskutera och redogöra för hur centrala begrepp används och definieras i rapporten. Speciellt viktigt är det att avgöra vad som menas med och vad som skiljer religiösa ("praktiserande") muslimer, kulturella muslimer respektive sekulariserade muslimer. Det är också nödvändigt att klargöra vad som avses med begreppet "religiösa ledare" och andra "centralgestalter".

Med "praktiserande muslimer" avses muslimer som utövar sin religiösa tro, det vill säga har ett regelbundet gudstjänstliv och som bejakar de religiösa plikterna antingen i det offentliga eller privata rummet.⁷ Till skillnad från denna kategori utövar "sekulariserade" muslimer inte sin tro. Antingen har man helt tagit avstånd från sin religiösa bakgrund eller så deltar man i begränsad omfattning i gudstjänstlivet av framför allt sociala eller andra skäl. "Kulturella muslimer" väljer att betona just den egna kulturens (historieskrivningen, litteraturen etcetera) värde och betydelse för självförståelsen. För denna grupp är inte religion den avgörande markören utan den kulturella tillhörigheten. Exempelvis är det många iranier som enbart betonar sin kulturella identitet och rötterna i den persiska kulturen snarare än i religionen. Gränserna mellan dessa kategorier är flytande och hur individen väljer att definiera sin kulturella tillhörighet kan exempelvis vara beroende av den sociala situationen eller livssituationen och kan variera under olika skeden i livet (exempelvis när man är barn, tonåring, småbarnsförälder eller pensionär). Under fastemånaden ramadan är det till exempel möjligt att även sekulariserade och kulturella muslimer kan delta i brytandet av fastan (*id al-fitri*) utan att de därför skulle beskriva sig som religiösa.⁸ Gränserna mellan vad som skall klassificeras som religion respektive kultur är vaga och kan variera från person till person. För att lösa klassifikationsproblemet kan en metod vara att vända sig till individens bild av sig själv. En annan metod kan vara att

⁷ För en diskussion om skillnaderna mellan institutionaliserad religionsutövning och privat religiositet se Luckmann 1967.

⁸ Jfr. Vertovec och Rogers 1998, s. 13.

forskaren själv bestämmer och definierar vad som innefattas i begreppen religiösa, kulturella och sekulära muslimer. I min undersökning utgår jag i största möjliga mån från individens egen självförståelse.

Med begreppen ”religiösa ledare” och ”centralgestalter” avses officiella och inofficiella representanter för muslimska församlingar och föreningar. Medan religiösa ledare har fått ett officiellt uppdrag eller en tjänst som är knuten till en församling eller förening behöver andra ”centralgestalter” inte ha något officiellt uppdrag. Med begreppet ”centralgestalter” avses personer som på ett eller annat sätt kan ses som talesmän/-kvinnor för muslimer i Sverige. Detta innebär inte att deras åsikter eller framträdanden representerar eller accepteras av alla muslimer. Men trots detta kan de beskrivas som offentliga personer som får företräda muslimer och islam i exempelvis svenska medier som tv, tidningar och radio.

Disposition

Efter detta inledande kapitel, där undersökningens syfte, förutsättningar, etiska avvägningar och metodfrågor diskuteras och presenteras, återges i kapitel två resultaten från undersökningen med hjälp av tabeller. Själva analysen och diskussionen av resultaten genomförs dock först i de följande tre kapitlen.

I kapitel tre, det första analysavsnittet, diskuteras den 11 september ur ett krisperspektiv. Fokus ligger på hur krisbearbetningsprocesser kan ha påverkat muslimer i väst. Speciellt viktigt är det att lyfta fram hur muslimer upplevde sin situation efter terrordåden i Förenta staterna. I detta kapitel analyseras frågan i relation till bland annat de skämt och negativa bilder som spreds om Usama bin Laden och muslimer i allmänhet efter terrordåden.

I kapitel fyra behandlas medias bilder av muslimer och alternativa informationskanaler. Enkätresultaten sätts här in i ett större sammanhang och diskuteras i relation till tidigare forskning. Syftet med detta kapitel är först och främst att kontextualisera och problematisera den information som enkätsvaren redovisar. Här utgår jag primärt inte från muslimers egna beskrivningar utan från ett teoretiskt ramverk som först och främst rymmer mediabilder, konstruktionen av ”den andra”, hotbilder och alternativa informationskanaler. Syftet med detta avsnitt är att försöka få fram en bakgrund och en förklaringsmodell till varför många muslimer ofta tycks uppleva sig som utsatta och utpekade av media, något som har ökat efter den 11 september.

Kapitel fem belyser och diskuterar hur terrordåden i Förenta staterna kan ha påverkat den inom-islamiska diskussionen. Terrordåden illustrerar, enligt muslimer både i Sverige

och i resten av världen, de stora skillnader som finns bland muslimer när det gäller hur islam skall tolkas och förstås. För många informanter i undersökningen tycks det exempelvis ha blivit allt viktigare att reflektera över vad islam "egentligen" står för och vad det innebär att vara muslim i Sverige efter terrorattackerna i Förenta staterna. De inom-islamiska diskussioner som följde efter den 11 september analyseras i relation till undersökningen, intervjuerna och tidigare forskning.

Kapitel sex bygger på intervjuer med muslimer och syftet är att återigen lyfta fram muslimers egna beskrivningar. Ännu en gång sätts således enskilda muslimers upplevelser och uppfattningar i fokus. Kapitlet syftar också till att diskutera hur informanterna upplevde medias bilder av muslimer och islam. Det är därför av stor betydelse att försöka sammanfatta hur muslimer i Sverige ser på händelserna i Förenta staterna efter ett år.

Enkätens utformning och undersökningens genomförande

Två veckor efter attackerna mot World Trade Center och Pentagon den 11 september 2001 sammanställde den svenska forskningsgruppen den enkät som distribuerades i moskéer, islamiska föreningar och islamiska skolor i Göteborgsområdet. Förutom Göteborg delades även ett fåtal enkätformulär ut i Stockholm.⁹ Från slutet av september till mitten av december 2001 distribuerades sammantaget cirka 450 stycken. Av dessa besvarades 176 stycken (39 procent). Av de svarande var 67 kvinnor och 109 män. Enkäten som återfinns i appendix, bestod av tjugo frågor som delades in under fyra rubriker.¹⁰ Bortfallet var 61 procent, vilket är en hög siffra, men i relation till undersökningen och den valda metoden för datainsamling är det svårt att genomföra en bortfallsanalys.¹¹ Eftersom svarsgruppen är för liten för att utgöra ett statistiskt och representativt underlag bör generella slutsatser undvikas.

Vid tidpunkten för undersökningen fanns det omkring trettio till trettiofem islamiska/muslimska organisationer i Göteborg.¹² På grund av tidsaspekten och de ekonomiska ramarna var det dock inte möjligt att inkludera samtliga av dessa organisationer och föreningar i undersökningen. De som ingår i studien valdes ut dels på basis av tidigare erfarenheter och kontakter, dels med tanke på att de så långt som möjligt

⁹ Orsaken till att enkäten även delades ut i Stockholm var att några muslimska ledare från huvudstaden hade deltagit i projektet och önskade att få ta del av den.

¹⁰ Se appendix 1.

¹¹ Se till exempel Trost 1994.

¹² Turunc 2002.

skulle spegla den etniska och religiösa mångfald som präglar de islamiska församlingarna i Göteborg.

Projektet *State Policies Towards Muslim Minorities in the European Union* hade inte någon särskild del av budgeten avsatt för att genomföra enkätundersökningen. Resurserna fick därför tas från andra delar av projektet, ett faktum som delvis bidrog till undersökningens begränsade omfattning. Detta innebar exempelvis att det inte var möjligt att översätta enkäten till andra språk än svenska eller att använda sig av fältarbetare för att samla in informationen. För att kunna inkludera vissa turkiska församlingar – dessa är av stor betydelse för att förstå utvecklingen i Göteborg – anlätades en person som talade turkiska. Detta arbete genomfördes på ideell basis och ingen ekonomisk ersättning utgick för arbetet. Församlingsmedlemmar som talade arabiska, bosniska, persiska, somaliska eller urdu fick därför fylla i enkäten efter bästa förmåga, ett faktum som delvis kan förklara den relativt låga svarsfrekvensen.

Arbetsprocessen innebar att församlingsmedlemmarna själva fick fylla i frågeformuläret och returnera det till oss. Denna metod är förknippad med många problem. Undersökningen bygger exempelvis på att informanterna är anonyma och därför går det inte att bekräfta vem som har fyllt i frågeformuläret. På grund av detta kan det vara svårt att bedöma eller fastställa enkätsvarens representativitet och generaliserbarhet.

För att informera om enkäten och minska misstänksamheten mot att delta i forskningsprojektet – något som generellt sett tycks vara vanligt bland etniska och religiösa minoriteter – var det nödvändigt för projektdeltagarna att gå ut bland muslimer i Göteborg och berätta om projektet. Larsson och Sander skrev bland annat en artikel i den muslimska tidskriften *Minaret* som sammanfattade forskningsprojektets syften. Information om projektet spreds även i samband med föreläsningar och seminarier.¹³

¹³ Larsson och Sander 2001a och 2001b.

Etiska avvägningar och metodologiska problem

Enkätundersökningen och intervjuerna har genomförts enligt de etiska föreskrifter som Vetenskapsrådet föreskriver. All information har behandlats på ett sådant sätt att informanterna har kunnat behålla sin anonymitet. När det gäller information som hämtats från intervjuerna har deltagarna själva fått avgöra om de vill vara anonyma eller om de godkände att deras namn användes i rapporten. De intervjuade personerna som omnämns med namn i avsnittet, ”Ett år efter 11 september”, gavs också möjlighet att läsa texten och inkomma med förtydliganden innan rapporten publicerades.

I samband med all vetenskaplig verksamhet är det angeläget att diskutera och motivera hur man har kommit fram till sina resultat. Det är också viktigt att förtydliga hur en undersökning har genomförts, avgränsats samt hur den relaterar till annan forskning. Speciellt viktigt är det att lyfta fram både fördelar och nackdelar med den valda metoden. En enkätundersökning skall i sammanhanget inte betraktas som ett undantag från denna regel. För att belysa och problematisera hur undersökningen genomfördes bland muslimer i Göteborg är det väsentligt att resultaten diskuteras i ett kritiskt perspektiv.

Enkätundersökningar förknippas vanligtvis med både generella och specifika metodologiska problem.¹⁴ För det första är det svårt att omvandla kvantitativa data till kvalitativa. Att analysera statistiska uppgifter med hjälp av kvalitativa metoder är vanskligt och risken för över- och/eller misstolkningar är stora. För det andra är det svårt att veta huruvida undersökningsgruppen är representativ för religiöst praktiserande muslimer i Sverige. För det tredje är det svårt eller omöjligt att veta huruvida informanterna har svarat sanningsenligt. För det fjärde kan undersökningens resultat lätt påverkas av yttre faktorer. Exempelvis är det av stor betydelse när och i vilket sammanhang en enkät delas ut och besvaras. I vissa miljöer, till exempel i en kyrka eller moské, kan det av kulturella, teologiska eller sociala skäl vara svårt att besvara vissa frågor. Sammanhanget skapar både förväntningar och ett socialt tryck som gör att vissa typer av frågor ofta besvaras efter stereotypa mallar. På grund av det känsliga läget kan också informanters svar ha påverkats.

Föreliggande enkätundersökning är förknippad med flera av de generella problem som nämns ovan. Mer specifika problem rör frågor om representativitet, urvalsprinciper och informanternas utsatta situation. I det följande avsnittet skall några av problemen lyftas fram och diskuteras på ett öppet och kritiskt sätt.

Trots att de muslimska församlingarna och föreningarna i Göteborg företräder merparten av de teologiska och etniska grupper som finns inom islam är dessa institutioner inte representativa för samtliga muslimer. Till exempel brukar hälften av Sveriges tvåhundrafemtio- till trehundrafemtiotusen muslimer beskrivas som

¹⁴ Se Trots 1994.

sekulariserade.¹⁵ Dessa tycks utöva sin religion på ett liknande sätt som de flesta svenskar går i kyrkan, det vill säga de går till moskén under högtider eller i samband med så kallade livscykelriter (giftermål, begravningar etcetera). Utan att utveckla diskussionen om vem som skall räknas som muslim – skall exempelvis enbart praktiserande muslimer som regelbundet går till en moské räknas som ”riktiga” muslimer eller skall ”sekulariserade muslimer” också inkluderas? – är det tydligt att en enkät som främst riktar sig till praktiserande muslimer kan vara förknippad med flera problem, men också fördelar.

Oavsett det faktum att informanterna är praktiserande muslimer är det långt från säkert att de representerar alla troende muslimer i undersökningsområdet. Den teologiska och politiska variationen är exempelvis mycket stor och det är därför omöjligt att hitta *ett* normativt svar som kan sägas representera hela gruppen. Denna problematik är inte unik för denna undersökning utan liknande problem återfinns inom så gott som all form av forskning om islam och muslimer.

Efter den 11 september är det dock tydligt att både ”praktiserande” och ”sekulariserade” muslimer drabbades av diskriminering och våld. Alla människor som enligt majoritetssamhällets omdöme ”såg ut som muslimer” tycks ha blivit drabbade. Till exempel utsattes sikher, hinduer och andra grupper som ”såg ut som muslimer” för diskriminering, rasism och våld i stora delar av Europa och Förenta staterna.¹⁶ I Södertälje drabbades exempelvis en restaurang som ägdes av syrianska invandrare som hade bott i Sverige under de senaste tjugofem åren av vandalism och sabotage.¹⁷

Valet att först och främst fokusera organiserade och praktiserande muslimer kan dock motiveras. För det första är denna grupp relativt lätt att lokalisera, och medarbetarna i projektet *State Policies Towards Muslim Minorities in the European Union* har sedan tidigare erfarenhet av att samarbeta med sådana muslimer i Göteborg. Sekulariserade muslimer är också svårare att undersöka eftersom de inte är organiserade på samma sätt som de troende. Att dessa inte söker sig till specifika platser eller föreningar är i och för sig inte en orsak till att inte undersöka dem. Men inte heller sekulariserade muslimer går att betrakta som en homogen grupp. För det andra, så fanns det varken resurser eller tid att inkludera alla typer av muslimer i undersökningen. I en situation där både sekulariserade och religiösa muslimer kan ha upplevt ett ökat hot är det dock rimligt att antaga att även en icke-troende grupp kan ha ökat sitt religiösa eller kulturella engagemang. Även

¹⁵ Sander och Larsson 2002, s. 106-108.

¹⁶ Jfr. Allen och Nielsen 2002; *Anti-Islamic Reactions in the EU After the Terrorist Acts Against the USA* (Vienna 2001-11-20), *British Muslims Monthly Survey* (September 2001) och *EUMC Report on Anti-Islamic Reactions within the European Union After the Terrorist Attacks Against the U.S.* (Vienna 2001-10-04).

¹⁶ Larsson och Sander 2001a och 2001b.

¹⁷ *Anti-Islamic Reactions in the EU After the Terrorist Acts Against the USA. A collection of country reports from RAXEN National Focal Points (NFPs) 12th September to 31st December 2001*, s. 3.

sekulariserade muslimer kunde söka trygghet och stöd i muslimska organisationers verksamhet och bland dess medlemmar.¹⁸ Men en känsla av utsatthet tycks å ena sidan kunna leda till att engagemanget och intresset för den etniska, kulturella eller religiösa bakgrunden ökar, å andra sidan kan samma processer även leda till ett minskat intresse. Behov av att kritisera och distansera sig från ”sin” tradition kan exempelvis också väckas av ett yttre tryck.¹⁹ Ur ett sådant perspektiv skulle man kunna säga att händelserna i Förenta staterna blev ett slags belägg för att ”all religion är av ondo”. Enligt ett sådant synsätt blir religion och religiositet en förklaring till varför världen ser ut som den gör, det vill säga varför det finns så många krig och konflikter i världen. För att bli befriad från västvärldens negativa stämpel måste muslimer befria sig från sin religion och kultur. Trots att denna typ av uppfattning kan finnas representerad i enkäten är det svårt att tolka svaren.

Även inom gruppen ”organiserade” och praktiserande muslimer finns det stora skillnader. Bland Göteborgs muslimska församlingar och föreningar delades enkäten ut vid sju institutioner (moskéer, skolor och ungdomsföreningar). De som mottog enkäten kan dock beskrivas som de mest aktiva och inflytelserikaste institutionerna i Göteborg.²⁰ Exempelvis har de många besökare, ett faktum som gav enkäten relativt god spridning i Göteborg. Merparten av de församlingar och institutioner som deltog var antingen anhängare av sunni-islam eller tillhörande ahmadiyya-rörelsen. I sammanhanget är det viktigt att betona att den sistnämnda rörelsen inte ses som muslimsk, enligt merparten av sunni- och shia-muslimer. Trots detta spelar ahmadiyya-församlingen i Göteborg en viktig symbolisk funktion. Av media och allmänheten uppfattas exempelvis denna församling vanligtvis som muslimsk och inte som ”sektarisk”, något som merparten av sunni- och shia-muslimer skulle hävda. Ahmadiyya-församlingen i Göteborg var också först med att bygga en ”riktig” moské i Sverige.²¹ I samband med 11 september är det också tydligt att majoriteten av svenskar uppfattade ahmadiyya-moskén i Högsbo som en

¹⁸ Denna bild bekräftas till viss del av intervjuerna som genomfördes under hösten 2002.

¹⁹ Jfr. Hamberg 1998. Se även Wallin 2001.

²⁰ Anledningen till att det exakta antalet är osäkert beror på att enkäten dels skickades eller delades ut till muslimska ledare, dels på att vi själva endast delade ut den till sju moskéer/föreningar eller organisationer. Ett flertal av de ledare som mottog enkäten är dock verksamma i flera moskéer och föreningar vilket kan ha bidragit till att den spreds utanför de föreningar som direkt mottog den. Även församlingsmedlemmar och muslimer från andra församlingar kan givetvis ha mottagit enkäten i samband med att de sporadiskt besökte en annan moské än den de vanligtvis brukade besöka.

²¹ Nasirmoskén invigdes 1976 utan några större protester. Se Hamrin 1999; Karlsson och Svanberg 1995, s. 37-38.

moské. Exempelvis utsattes deras moské för bombhot strax efter händelserna i Förenta staterna.²² De var dock långt ifrån ensamma om att utsättas för trakasserier och hot.²³

Enkätundersökningen kan också förknippas med problem när det gäller genomförandet och utformningen. För det första var enkäten författad på svenska, ett språk som med största sannolikhet inte behärskades av samtliga informanter. För det andra är det rimligt att utgå från att många informanter kände sig osäkra, eller till och med ovilliga, att besvara känsliga frågor som kunde kopplas till den 11 september. Attackerna mot Förenta staterna var ett känsligt ämne som lätt kunde användas mot muslimer i Sverige, något som bland annat främlingsfientliga, rasistiska och populistiska grupper utnyttjade.²⁴ Strax innan händelserna i Förenta staterna hade Sveriges television också visat ett teveprogram om bland annat imamer som ”accepterade” kvinnlig könsstympning.²⁵ Programmet, som var etiskt problematiskt och journalistiskt tveksamt, hade spelats in med dold kamera, något som bidrog till att försvåra all form av fältforskning bland religiösa minoriteter. I samband med projektet *State Policies Towards Muslim Minorities in the European Union* framkom det vid ett flertal tillfällen att många muslimer kände sig osäkra på eller skeptiska gentemot svenska myndigheter, media och journalister, men också till forskare.

Det har också varit svårt att kontrollera huruvida enkäten fylldes i av enskilda personer eller om svaren diskuterades i grupp. Problemet med ”gruppsvar” tycks dock vara relativt obetydlig eftersom spridningen av svaren är ganska stora. Möjligheten att kontrollera denna typ av felkälla begränsades dels av undersökningens anonymitetsprincip, dels av projektets tids- och resursramar.

I ljuset av den 11 september är det även rimligt att anta att flera informanter kan ha fyllt i enkäten i en känslig situation. Både negativa och positiva attityder som kommer till uttryck i enkäten kan därför vara överdrivna eller självpåtagna. Denna typ av reservation innebär inte att muslimer i Sverige inte drabbades av händelserna i Förenta staterna. Sammantaget tycks det som om Sveriges muslimer drabbades både på det kollektiva och individuella planet. Enligt muslimska kritiker framställdes muslimer som skyldiga, trots att de inte hade något eller föga inflytande över den 11 september. I sammanhanget bör det

²² Andersson 2001.

²³ Kriisa 2001; Wallin 2001.

²⁴ Jfr. Allen och Nielsen 2002; *Anti-Islamic Reactions in the EU After the Terrorist Acts Against the USA* (Vienna 2001-11-20), *British Muslims Monthly Survey* (September 2001) och *EUMC Report on Anti-Islamic Reactions Within the European Union After the Terrorist Attacks Against the U.S.* (Vienna 2001-10-04).

²⁵ Programmet ”De glömda flickorna” sändes av Dokument inifrån SVT1 den 6 september 2001.

även betonas att också många muslimer dog i samband med attacken mot New York, ett faktum som sällan har lyfts fram i media.²⁶

Sammantaget skall enkätresultaten ses som en indikator på några av de stämningar som präglade de muslimska församlingarna och organisationerna i Göteborg efter den 11 september 2001. Den bild som de muslimska informanterna återger i sina svar överensstämmer till stora delar med andra internationella undersökningar. Sveriges muslimer drabbades mycket hårt och Sverige tillhörde tillsammans med Belgien, Danmark och Holland de länder i EU som rapporterade mest våld och hot mot muslimer efter 11 september.²⁷

Trots att denna bild blev något modifierad och balanserad med tiden är det svårt att säga varför Sveriges muslimer blev så hårt drabbade. En förklaring kan vara att de första undersökningarna som genomfördes av EUMC (*European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia*) i Wien baserade sin rapportering på medias bevakning och anmälda brott. En förklaring till att Sverige hamnade högt upp på listan över rapporterade incidenter efter den 11 september skulle exempelvis kunna vara att svenska medier är mer effektiva på att bevaka brott mot minoriteter. En annan möjlig förklaring är att muslimer i Sverige upplever det som relativt enkelt att anmäla brott, hot eller diskriminering. En tredje förklaring skulle kunna vara att Sveriges muslimer både upplevde och var mer utsatta än muslimer i andra europeiska länder. Det är även möjligt att dessa förklaringar kan kombineras och sambanden mellan dem kan vara komplexa och svåra att tolka.

Undersökningens förutsättningar – några kritiska reflektioner

När man undersöker hur människor upplever en situation, speciellt om den är känslig och besvärlig, som efter den 11 september, skall man vara medveten om att forskningsresultat alltid kan få någon form av bruksvärde. Resultat kan exempelvis fungera som emancipatoriska eller bevarande mekanismer. Genom att undersöka och beskriva hur muslimer upplevde sin situation efter terrordåden i Förenta staterna kan undersökningen å ena sidan ge röst åt en religiös minoritetsgrupp, något som kan vara positivt men också problematiskt, å andra sidan kan rapporten bli en del av samhällsdiskussionen genom att ge en vetenskaplig beskrivning av hur det ”egentligen” gick till. Resultat från

²⁶ Enligt Shaykh Abdal-Hakim Murad brukade fredagsbönen i World Trade Center samla omkring 1 500 personer, ett betydande antal av dessa arbetade i World Trade Center och omkom när de två skyskraporna störtade samman den 11 september. Se Abdal-Hakim Murad 2002.

²⁷ EUMC Report on Anti-Islamic Reactions Within the European Union After the Terrorist Attacks Against the U.S. (Vienna 2001-10-04), p. 1.

undersökningen kan också komma att användas som ”bevis” för den utsatthet som muslimer de facto upplever i Sverige, ett faktum som inte bör underskattas, men som forskare och läsare bör förhålla sig kritiska till. Mer problematiskt blir det om resultaten tas som intäkt för att informanternas upplevelser också skulle spegla den ”objektiva” verkligheten. Denna kritiska reservation innebär inte att muslimer inte drabbades av diskriminering och förföljelser, något som flera olika typer av tillgängliga data tydligt illustrerar.²⁸

Samtidigt som det finns ett behov av att dokumentera och analysera skäl till varför muslimer upplever sig utsatta kan forskningsresultat också reproducera den rådande föreställningen om att muslimer i allmänhet är mer utsatta än andra religiösa minoritetsgrupper. Trots att både tidigare forskning och denna undersökning pekar mot att så är fallet finns det behov av att samla in mer data som kan ligga till grund för kritiska jämförelser. Relativt gamla undersökningar – exempelvis Håkan Hvitfeldts analys av svenska mediers bild av muslimer – används ofta som ett belägg för att muslimer skulle vara mer utsatta än andra grupper, så även i denna rapport.²⁹ Förvisso tycks bilden av muslimer som en mycket utsatt grupp i samhället vara korrekt, men denna typ av undersökningar kan lätt användas för att reproducera en myt om utsatthet och diskriminering. Negativa resultat tycks också kunna stärka muslimers självuppfattning om att faktiskt vara mer utsatta, något som i sin tur kan påverka hur informanter kommer att svara på enkäter om utsatthet och diskriminering i framtiden. Bilder som upprepas tycks också kunna leda till att man blir invaggad i en självförståelse där man upplever sig vara utsatt och diskriminerad.³⁰

Det är viktigt att vara medveten om att en undersökning ingår i ett sammanhang och att den kan fylla olika funktioner för olika grupper i samhället. Forskningsresultat kan med andra ord ha olika bruksvärde i olika sammanhang och för olika grupper. Ur ett muslimskt perspektiv kan det exempelvis finnas anledning att förstärka eller överdriva graden av utsatthet. På ett motsvarande sätt har myndigheter och media motiv till att framställa situationen på ett betydligt mer harmoniskt sätt. Man har helt enkelt gjort vad man har kunnat för att förhindra att muslimer drabbades av reprimander efter den 11 september och därför är det viktigt att en mer positiv och harmonisk bild kommer fram.³¹

²⁸ Se till exempel Allen och Nielsen 2002; *Anti-Islamic Reactions in the EU After the Terrorist Acts Against the USA* (Vienna 2001-11-20), *British Muslims Monthly Survey* (September 2001) och *EUMC Report on Anti-Islamic Reactions Within the European Union After the Terrorist Attacks Against the U.S.* (Vienna 2001-10-04).

²⁹ Jfr Hvitfelt 1998.

³⁰ Jfr Pierre Durrani's e-brev från 2002-11-26.

³¹ Jfr *Anti-Islamic Reactions in the EU After the Terrorist Acts Against the USA. A Collection of Country Reports From RAXEN National Focal Points (NFP:s) 12th September to 31st December 2001* (Sweden: Expo Foundation).

Ur ett forskningsperspektiv kan det också vara strategiskt viktigt att peka på att motsättningar existerar och att det finns ett stort behov av att undersöka området ytterligare. Samtidigt kan de olika perspektiven och bruksvärdena kombineras, det vill säga en och samma person kan ha flera olika syften att intressera sig för dessa frågor på en och samma gång.

Syftet med dessa reflektioner är att väcka läsarens kritiska medvetenhet om att föreliggande arbete kan läsas, tolkas och användas på flera olika sätt. Trots detta är det viktigt att lyfta fram att 176 av de 450 personer som svarade på enkäten faktiskt uppger att de upplevde tiden efter terrorattackerna just på detta sätt, ett faktum som inte skall förringas eller negligeras. För att kunna analysera och utvärdera resultaten på ett mer ingående sätt finns det ett stort behov att samla in jämförande material. Hur upplever exempelvis andra minoritetsgrupper att de beskrivs av media och hur drabbas dessa av internationella händelser? Upplever sig muslimer mer utsatta för diskriminering och negativ särbehandling än andra minoritetsgrupper i samhället? Inom ramen för rapporten finns det dock inget utrymme att närmare gå in på dessa frågor, även om vissa kritiska jämförelser görs.

Rapporten har inte som syfte att nå fram till den ”objektiva” verkligheten utan försöker istället beskriva hur informanterna upplever verkligheten efter den 11 september. Detta är speciellt viktigt eftersom människor tycks handla och bete sig utifrån hur de upplever verkligheten snarare än utifrån hur ”verkligheten” är förskaffad, enligt sociologen W. I. Thomas.³² Om man istället vill ta reda på hur verkligheten ser ut för olika muslimer i Sverige får man stipulera en definition av exempelvis utsatthet eller diskriminering och sedan operationalisera den i ett antal empiriskt prövbara kriterier. Syftet med undersökningen har dock inte varit att genomföra ett sådant forskningsarbete.

³² Thomas 1928, s. 572.

2. Resultatredovisning

I följande avsnitt redovisas de data som samlades in med hjälp av enkäten i Göteborg och Stockholm. Syftet med detta avsnitt är dels att presentera enkätresultaten, dels att kommentera svaren. Analysen genomförs dock först i de följande avsnitten. Av de 176 insamlade enkäterna svarade informanterna efter följande åldersfördelning:

Tabell 1 Åldersfördelning

Ålder	Antal
15-19	19
20-29	39
30-39	52
40-49	38
50-59	18
60-69	9
70-	1
Totalt	176

Flest informanter placerade sig i åldersgruppen 30-39, men åldersgrupperna 20-29 och 40-49 utgjorde också en betydande andel. Däremot var det få personer i åldersgrupperna 60-69 och 70- som svarade på enkäten. Vad denna skillnad beror på är omöjligt att säga. Kanske färre äldre personer har fått tillgång till enkäten? Men skillnaderna kan även bero på att denna ålderskategori generellt sätt har sämre kunskaper i svenska än yngre invandrare och barn till invandrare. Därmed kan dessa personer ha haft speciellt svårt att besvara frågorna. Det är också möjligt att dessa är mer skeptiska till statliga undersökningar än yngre muslimer är. Många av dem som själva valt att emigrera har exempelvis tvingats att lämna sina hemländer just på grund av åsiktsskillnader mellan individ och stat. Därför kan det vara speciellt obehagligt att besvara frågor från en statlig myndighet (i detta fall ett universitet).

Tabell 2 Könsfördelning

Kön	Antal
Män	109
Kvinnor	67
Totalt	176

Tabell 3 Vilket land eller vilken region anser du vara ditt ursprungsland, din ursprungsregion?

Ursprung	Antal
Afrikas horn	27
Balkan	11
Indien/Pakistan	24
Iran	5
Mellanöstern ³³	32
Nordafrika	16
Turkiet	37
Västafrika	8
Övriga	16
Totalt	176

Informanterna är relativt jämnt fördelade när det gäller ”ursprungsland”. Det finns dock anledning att misstänka att flera av informanterna kan ha upplevt det svårt att placera in sig själva i någon av kategorierna. Exempelvis är det oklart vad som skall innefattas i kategorin Mellanöstern och det finns ett flertal olika och ofta motstridiga uppfattningar om hur detta område skall definieras.³⁴ Detta gäller kanske speciellt unga muslimer som är födda och uppvuxna i Sverige. I kategorin ”övriga” ryms förmodligen också ett antal svenska konvertiter, men hur många dessa är går inte att utläsa av enkätsvaren på grund av att Sverige inte fanns med som alternativ. Detta var tyvärr ett misstag som inte gick att åtgärda efter att enkäten hade skickats ut.

³³ Till Mellanöstern räknas arabisktalande länder som Egypten, Irak, Jordanien, Palestina, Syrien

³⁴ För en diskussion om hur Mellanöstern har definierats och förstärts i olika forskningstraditioner se Holmén 1994.

Tabell 4 Upplever du att icke-muslimska svenskars attityder mot islam och muslimer har blivit mer eller mindre negativa under 1990-talet?

	Antal	Procent
De har blivit mycket mer negativa	70	40
De har blivit något mer negativa	91	52
De har inte förändrats	8	4
De har blivit något mer positiva	2	1
De har blivit mycket mer positiva	5	3
	176	100

Tabell fyra illustrerar tydligt att informanterna upplever att svenskars attityder gentemot islam och muslimer har blivit sämre under 1990-talet. Över 90 procent av de som svarade på enkäten uppger att det har blivit sämre.³⁵ Det går dock inte att utläsa vad som har blivit sämre eller på vilka sätt det har blivit sämre. Detsamma gäller även för de personer (sju stycken) som uppger att det har blivit bättre i en viss bemärkelse. Den allmänt negativa trenden i svaren bör också relateras till det faktum att informanterna besvarade frågorna strax efter 11 september. Detta kan ha bidragit till att förstärka känslan av utsatthet. Känslan av att vara utsatt för hot och våld kan till viss del vara självpåtagen. För att få större klarhet i dessa frågor är behovet av longitudinella studier påtagligt.

³⁵ Denna bild skall också jämföras med tidigare undersökningar av bland andra Hvitfelt 1998 som också pekar på att den "allmänna" bilden tycks vara negativ gentemot muslimer och islam.

Tabell 5 Upplever du att medias (radio, teve och tidningar) rapportering om frågor och händelser som rör islam och muslimer har förändrats efter 11 september?

	Antal	Procent
Ja, den har blivit mycket mer negativ	75	43
Ja, den har blivit något mer negativ	82	47
Nej, den har inte förändrats	8	4
Ja, den har blivit något mer positiv	6	3
Ja, den har blivit mycket mer positiv	5	3
Totalt	176	100

Även tabell fem indikerar en starkt negativ trend när det gäller hur muslimer upplever sig behandlade i samhället. Av det totala antalet svarande ansåg 157 stycken (89 procent) att medias rapportering om frågor och händelser som rör islam och muslimer har blivit mer negativ efter den 11 september. Endast elva svar (6 procent) uppgav att dessa frågor har blivit bättre belysta.³⁶ Även i denna tabell är det omöjligt att utläsa på vilket sätt eller hur muslimer anser att de har blivit bättre eller sämre behandlade av media. Den negativa bilden bekräftas även av de informanter som intervjuades under hösten 2002.

³⁶ Tidigare undersökningar har visat att muslimer redan före den 11 september 2001 var en utsatt grupp. Både om media, populärkultur samt om läromedel finns det undersökningar som visar att muslimer ofta framställs på ett stereotyp och negativt sätt. Se till exempel Berg 1998; Hvitfelt 1998 och Härenstam 1993. Även internationella undersökningar visar på ett liknande mönster. Se till exempel Said 1997 och Shaheen 2001.

Tabell 6 Tror Du att människor som tillhör Din religion/islam i ökad eller minskad utsträckning blivit utsatta för diskriminering och negativ särbehandling i Sverige efter 11 september?

	Antal	Procent
I mycket ökande utsträckning	84	48
I något ökande utsträckning	75	43
I varken ökande eller minskande utsträckning	6	3
I något minskande utsträckning	9	5
I mycket minskande utsträckning	2	1
Totalt	176	100

Även av denna tabell framgår det tydligt att informanterna upplever sig som mer diskriminerade och utsatta efter den 11 september.³⁷ Över 90 procent anser att det har blivit sämre efter händelserna i Förenta staterna.

Om man sätter tabellens resultat i relation till kön är det tydligt att kvinnor i högre utsträckning än män anser att de har drabbats av diskriminering eller negativ särbehandling.

³⁷ I den statistik som Säkerhetspolisen har publicerat för 2001, *Brottslighet kopplad till rikets inre säkerhet*, går det inte att utläsa vilka anmälningar som gäller brott mot muslimer. Det går inte heller att utläsa om någon av anmälningarna om brott kan kopplas till hot mot muslimer efter den 11 september. Det är dock rimligt att antaga att denna typ av brott innefattas av underrubrikerna ”Brott med främlingsfientliga motiv” alternativt ”Brott med vit makt-ideologisk koppling”. På grund av att attackerna mot World Trade Center och Pentagon skedde i slutet av år 2001 är det också möjligt att brott mot muslimer efter den 11 september kommer att inkluderas i Säkerhetspolisens statistik för år 2002.

Tabell 7 Antalet män och kvinnor i procent som tror att människor som tillhör religionen/islam i ökad eller minskad utsträckning har blivit utsatta för diskriminering och negativ särbehandling i Sverige efter den 11 september.

	Något minskande	Mycket minskande	Varken eller	Något ökande	Mycket ökande	Totalt
Kvinna	1,5	1,5	3	36	58	100
Man	7	1	4	47	41	100
Totalt	5	1	3	43	48	100

Av tabellen framgår det att 58 procent kvinnor tycker att diskriminering och negativ särbehandling har ökat mycket. Av svaren framgår det dock inte om dessa har klätt sig på ett sådant sätt att deras kläder signalerar att de är muslimer. Men det är rimligt att anta att de kvinnor som ”såg ut som muslimer”, det vill säga de som bar huvudduk och muslimska kläder, upplevde sig som mer utsatta för diskriminering. Frågan går även att bryta ner för att visa vilket mönster som framträder om man också beaktar ursprungsområde.

Tabell 8 Antalet personer i procent fördelade på ursprungsområde som uppger att människor som tillhör religionen/islam i ökad eller minskad utsträckning blivit utsatta för diskriminering och negativ särbehandling i Sverige efter den 11 september.

	Mycket minskad	Mycket ökande	Varken/ eller	Något minskande	Något ökande	Totalt
Afrikas horn	0	66,7	0	3,7	29,6	100
Balkan	0	45,4	0	18,2	36,4	100
Indien/Pakistan	0	33,3	4,2	4,2	58,3	100
Iran	20	40	0	0	40	100
Mellanöstern	0	65,6	3,1	0	31,3	100
Nordafrika	0	43,7	0	6,2	50	100
Turkiet	0	35,1	8,2	10,8	45,9	100
Västafrika	12,5	25	0	0	62,5	100
Övrigt	0	50	6,3	0	43,7	100

Personer från Afrikas horn och Mellanöstern har enligt tabellen upplevt sig som mer utsatta för diskriminering och negativ särbehandling än muslimer från andra regioner. Även dessa resultat tycks indikera att individer som ”säg ut som muslimer” eller ”som kaparna” upplevde sig som mest utsatta och utpekade av allmänheten. Exempelvis upplevde betydligt färre indier/pakistanier, iranier och turkar sig som utsatta för diskriminering och negativ särbehandling, något som kan förklaras med att deras utseende inte stämde överens med allmänhetens bild av hur en muslim ”borde” se ut. Denna tolkning är indirekt och svaren varken bekräftar eller förkastar denna tolkning. Till viss del tycks intervjuerna som genomfördes ett år efter den 11 september delvis styrka min tolkning.

Tabell 9 Har du personligen blivit utsatt för diskriminering eller hot för att Du är muslim i ökad eller minskad utsträckning efter 11 september?

	Antal	Procent
I mycket ökande utsträckning	44	25
I något ökande utsträckning	74	42
I varken ökad eller minskad utsträckning	30	17
I något minskad utsträckning	25	14
I mycket minskad utsträckning	3	2
Totalt	176	100

Tabell nio visar att ett stort antal informanter personligen upplever sig som utsatta för diskriminering eller hot på grund av sin tro eller på grund av sitt utseende efter den 11 september.³⁸ Cirka 67 procent säger att diskriminering och hot har ökat, men samtidigt säger 16 procent att samma företeelser har minskat. Vad dessa skillnader beror på är svårt att säga, men generellt sett tycks det som om 11 september har ökat diskussionen om islam i både media och populärkultur.³⁹ Något som både tycks generera växande motsättningar men också ökad acceptans av och insikt i att muslimer inte kan betraktas som en homogen grupp.⁴⁰

Generellt sett är det mycket svårt att få fram oberoende statistik rörande muslimers upplevelse av diskriminering. Från den statistik som exempelvis DO (ombudsmannens mot etnisk diskriminering) samlar in är varken etnisk eller religiös tillhörighet möjlig att utläsa. Trots dessa svårigheter menar John Stauffer, som arbetar på DO, att flera telefonsamtal efter den 11 september vittnar om att många muslimer upplevde sig som diskriminerade efter terroråderna i Förenta staterna. Han betonar också att DO är medveten om att de mest utsatta grupperna i samhället sällan eller aldrig rapporterar eller anmäler diskriminering, något som ytterligare indikerar att skillnaderna mellan den

³⁸ Ett liknande mönster gäller även för stora delar av Europa och Förenta staterna. Se till exempel Atterstam 2002.

³⁹ Denna bild bekräftas också av de intervjuade informanterna.

⁴⁰ Ett flertal muslimska ledare, exempelvis Yasin Ahmed, som är ordförande för Sveriges unga muslimer, har gett uttryck för att den 11 september både har skapat ett mer negativt klimat mot muslimer och islam, men också ett växande intresse för frågor som handlar om islam och muslimer. Se till exempel Wennergren 2002.

officiella och inofficiella statistiken kan vara mycket stora.⁴¹

Tabell 10 Om Du personligen upplevt diskriminering eller hot efter 11 september, på vilket eller vilka av följande sätt har du blivit utsatt?

	Antal	Procent
Människor har sagt negativa saker om islam/muslimer	80	44
Människor har ropat ”terrorist”, ”bin Laden”, ”åk hem”.	80	45
Jag har blivit hotad med fysiskt våld för att jag identifieras med islam/som muslim	13	7
Fysiskt: jag har blivit utsatt för handgripligt fysiskt våld	7	4
Totalt	182	100

I tabell tio är antalet svar fler än i övriga tabeller, detta beror på att vissa informanter har kryssat i flera alternativ. Tabellen ger en bild av att muslimer framför allt har blivit utsatta för verbalt hot och diskriminering, men endast ett fåtal personer indikerar att hoten har förverkligats.⁴² Det finns dock flera exempel på att muslimer har blivit utsatta för hot och diskriminering.⁴³ Situationen i Sverige tycks stämma ganska väl överens med övriga Europa.⁴⁴ Det finns dock undantag, exempelvis den iranske taxichaufför som misshandlades i Göteborg och de tre arabiska män som tvingades lämna ett charterplan på väg till Spanien. Detta är endast två fall som media uppmärksammat.⁴⁵

⁴¹ Uppgifter lämnade av John Stauffer i samband med telefonsamtal den 25 november 2002.

⁴² Allen och Nielsen 2002, s. 28.

⁴³ På basis av undersökningen går det dock inte att fastställa hur stor skillnaden är mellan anmälda och icke-anmälda brott. Jfr. *Brottslighet kopplad till rikets inre säkerhet* 2001.

⁴⁴ Jfr. Allen och Nielsen 2002; *Anti-Islamic Reactions in the EU After the Terrorist Acts Against the USA* (Vienna 2001-11-20), *British Muslims Monthly Survey* (September 2001) och *EUMC Report on Anti-Islamic Reactions Within the European Union After the Terrorist Attacks Against the U.S.* (Vienna 2001-10-04).

⁴⁵ Andersson 2001. Ett flertal fall finns också rapporterade i *Anti-Islamic Reactions in the EU After the Terrorist Acts Against the USA* (Vienna 2001-11-20) och i *Anti-Islamic reactions in the EU After the Terrorist Acts Against the USA. A Collection of Country Reports from RAXEN National Focal Points (NFPs) 12th September to 31st December 2001*, s. 7.

Tabell 11 Tycker du att man från stat och myndigheter har gjort tillräckligt för att försöka förhindra att islamofobi/muslimofobi, negativa attityder och beteenden mot muslimer skall öka efter 11 september händelserna?

	Antal	Procent
Ja, jag tycker att de har gjort vad de har kunnat	72	41
Nej, jag tycker att de borde ha gjort betydligt mer	104	59
Totalt	176	100

Enligt tabell åtta anser 41 procent att staten och myndigheterna har gjort vad de har kunnat för att förhindra islamofobiska och muslimofobiska attityder mot islam och muslimer.⁴⁶ Denna bild stärks delvis också av medias rapportering.

Tabell 12 Tror du att dessa uttalanden och handlingar från representanter för stat och myndigheter har haft någon effekt vad gäller att påverka svenskars reaktioner (attityder och beteenden) mot islam och muslimer efter 11 september?

	Antal	Procent
Ja, jag tror de har haft stor betydelse	29	16
Ja, jag tror de har haft viss betydelse	81	46
Nej, jag tror inte de haft någon betydelse	66	38
Totalt	176	100

Trots att merparten av informanterna anser att myndigheternas agerande har haft en viss positiv effekt är det fortfarande många (38 procent) som inte tror att dessa har haft någon

⁴⁶ Se till exempel ”Kluvna känslor hos Sveriges muslimer” i *SvD* 2001-10-09. Ett exempel på myndigheternas kamp mot islamofobi är boken *Jalla! Nu klär vi granen – möte med den muslimska kultursfären*, Stockholm 2002. Boken publicerades av Utrikesdepartementet och distribuerades till alla elever i årskurs ett och två i gymnasieskolan samt till intresserade organisationer. Den översattes också till arabiska och engelska.

större betydelse. Detta kan vara ett tecken på att man inte anser att myndigheternas försök att motverka diskriminering och rasism har någon större effekt på majoritetens uppfattningar.

I ljuset av hela undersökningens resultat kan svaren även vara ett tecken på att vissa informanter anser att myndigheterna själva representerar ett anti-muslimskt synsätt.⁴⁷ Om detta är fallet är det en indikation på att det finns en relativt utbredd misstro mellan myndigheter och religiösa minoriteter å ena sidan och mellan religiösa minoriteter och myndigheter å andra sidan.⁴⁸

Tabell 13 Upplever du att händelserna den 11 september har lett till ökad diskussion och debatt bland muslimer i Sverige om vad islam är och vad det är att vara muslim?

	Antal	Procent
Ja, den har ökat mycket	132	75
Ja, den har ökat något	34	19
Nej, det har inte skett någon förändring	10	6
Totalt	176	100

Tabell tretton illustrerar att de svarande upplever att diskussionerna bland muslimer har ökat efter den 11 september. Av svaren att döma anser 75 procent att frågan om vad det innebär att vara muslim och vad islam "egentligen" står för har ökat i betydelse. Den 11 september tycks således ha lett till en ökad inom-islamisk diskussion och en större medvetenhet om att det finns många olika sätt att förhålla sig till och tolka islam.⁴⁹ Hur dessa diskussioner tar sig uttryck är svårt att säga. Skillnaderna mellan informanterna blir något tydligare om man bryter ner tabellen och beaktar åldersfördelningen.

⁴⁷ Jfr teveprogrammet *Uppdrag granskning*, 2002-09-10.

⁴⁸ I projektet *State Policies Towards Muslims Minorities in the European Union* framkom det vid ett flertal tillfällen att misstron och misstankarna mellan både myndigheter och muslimska organisationer var stora. Ett problem var att både sidor upplevde att det var svårt att få tillstånd bra mötespunkter och att de blev missförstådda av den andra parten. Se till exempel Sander och Larsson 2001a och 2001b. Se även Serhede (2002, s. 31-34) för en beskrivning och diskussion av de socio-ekonomiska förändringar som Sverige och övriga Västeuropa har genomgått under de senaste tjugo åren. Resultaten av dessa förändringar är ökade spänningar, konflikter och en ökad känsla av utanförskap och alienation bland många människor som lever i samhället.

⁴⁹ Se Wallin 2001.

Tabell 14 Åldersfördelning i procent bland de som svarade på om de upplevde att händelserna den 11 september har lett till ökad diskussion och debatt bland muslimer i Sverige om vad islam är och vad det är att vara muslim.

Ålder	Nej	Ökat mycket	Ökat något	Totalt
15-19	0	95	5	100
20-29	0	85	15	100
30-39	10	69	21	100
40-49	5	74	21	100
50-59	6	72	22	100
60-69	22	44	34	100
70-	0	0	100	100
Totalt	6	75	19	100

Tabellen visar att ju yngre informanterna uppges vara, desto mer benägna tycks de vara att betona att den 11 september också ledde till en ökad inom-islamisk diskussion. Jämfört med den äldre generationen tycks unga muslimer generellt sett vara mer benägna att diskutera och kritiskt analysera vad islam "egentligen" står för. Trots att det är svårt att dra några generella slutsatser tycks unga muslimer i allmänhet vara mindre benägna att automatiskt acceptera den första generationens tolkningar och framställningar av islam. Ett problem enligt många unga muslimer är att föräldrarnas tolkningar är färgade och påverkade av lokala seder och bruk från ursprungsländerna. För att bryta detta mönster är det enligt många nödvändigt att återvända till vad islam "egentligen" säger, det vill säga till vad som uppfattas vara en oförstörd och ren islam.⁵⁰

⁵⁰ Exempel på ett sådant synsätt finns representerat i Vertovec och Rogers 1998. Se även Schmidt 2002, s. 9-13. Skillnader mellan generationerna diskuteras även i mina intervjuer med Durrani och Katlan, Stockholm 2001-11-08.

Tabell 15 Upplever Du att diskussionerna som följde i Sverige på händelserna den 11 september har lett till:

	Antal	Procent
Ökad känsla av medvetenhet och samhörighet bland Sveriges muslimer	116	66
Minskad känsla av medvetenhet och samhörighet bland Sveriges muslimer	38	22
Det har inte skett någon förändring i dessa avseenden	22	12
Totalt	176	100

Mer än hälften av de tillfrågade anser att diskussionerna och det ökade trycket har lett till en större medvetenhet och känsla av samhörighet bland muslimer. Trots att det inte framgår av enkätsvaren tycks det som om yttre hot leder till att interna skillnader och motsättningar minskar i betydelse och att samhörigheten ökar.⁵¹ När det gäller uppfattningen om att samhörigheten har ökat bland Sveriges muslimer pekar enkätundersökningen på att det inte finns någon större skillnad mellan åldersgrupperna; samtliga är överens om att den 11 september har lett till en större samhörighet. Samtidigt är det också viktigt att betona att terrordåden också har illustrerat och fördjupat redan existerande splittringar som finns bland muslimer i västvärlden.

Tabell 16 Åldersfördelning i procent bland de som svarade på frågan om händelserna den 11 september har lett till antingen ökad eller minskad känsla av medvetenhet och samhörighet eller ett oförändrat läge bland muslimer i Sverige.

Ålder	Ingen förändring	Minskad känsla	Ökad känsla	Totalt
15-19	0	32	68	100
20-29	13	23	64	100
30-39	16	19	65	100
40-49	13	19	68	100
50-59	11	28	61	100
60-69	22	11	67	100
70-	0	0	100	100
Totalt	12	22	66	100

Tabell sexton visar att så gott som samtliga av informanterna menar att den 11 september ledde till en ökad känsla av medvetenhet och samhörighet bland Sveriges muslimer.

Men vad känslan av samhörighet består av är svårt att säga. Exempelvis framgår det inte av enkäten om samhörigheten bland muslimer enbart gäller i relation till icke-muslimer eller om skillnaderna och spänningarna bland muslimska organisationer i Sverige också har minskat på grund av terrordåden i Förenta staterna. Med tanke på de tidigare svaren är det dock troligast att svaren framför allt avser relationen till icke-muslimer. Det är också svårt att säga huruvida känslan av samhörighet är bestående eller om den är övergående. Medan vissa indikerar att samhörigheten har ökat menar andra (21 procent) att händelserna i Förenta staterna också illustrerar de skillnader som finns mellan och inom muslimska grupper.

⁵¹ Motsättningarna kan exempelvis minska mellan olika teologiska grenar, liksom mellan etniska och språkliga grupper.

Tabell 17 Upplever Du att er moské, församling eller förening har fått större uppmärksamhet från icke-muslimska svenskar efter 11 september?⁵²

	Antal	Procent	Antal	Procent
Ja, det har den	83	47	83	67
Nej, det har den inte	41	23	41	33
Inget svar	52	30	--	--
Totalt	176	100	124	100

Anledningen till att denna tabell innehåller två kolumner beror på att frågan inte var avsedd att besvaras av samtliga informanter. Frågan riktades först och främst till religiösa ledare och församlingsfunktionärer. Trots detta besvarades den av 124 personer, en siffra som indikerar att betydligt fler personer än just imamer och andra församlingsfunktionärer har besvarat frågan. Av de som svarade uppger närmare 70 procent att deras moské har fått mer uppmärksamhet efter den 11 september. Svaren indikerar dock inte om det handlar om positiv eller negativ uppmärksamhet.

⁵² De två kolumnerna till höger visar hur många som svarade på frågan och de två vänstra innehåller en procentuell jämförelse med det totala antalet personer som svarade på enkäten. Frågan var inte obligatorisk och den riktade sig först och främst till imamer och församlingsfunktionärer. Trots att detta framgick av anvisningarna var det betydligt fler personer som svarade just på denna fråga.

Tabell 18 Har Er moské, församling eller förening och/eller dess lokaler blivit utsatt för hot eller skadegörelse efter 11 september?⁵³

	Antal	Procent	Antal	Procent
Ja, det har den vid flera tillfällen	20	11	20	16
Ja, det har den vid ett tillfälle	16	9	16	13
Nej, det har den inte	90	51	90	71
Inget svar	50	29	--	--
Totalt	176	100	126	100

Även denna tabell innehåller fyra kolumner. Orsaken är densamma som i tabell nummer sjutton, det vill säga frågan var inte avsedd för alla informanter utan enbart för de som hade en officiell funktion i församlingen eller moskén. Jämfört med de tabeller som visar att diskrimineringen och hoten mot muslimer ökade efter den 11 september pekar denna tabell på att närmare 41 procent anser att deras moské eller församling inte har drabbats av hot eller skadegörelse. Trots denna relativt höga siffra finns det flera exempel på att moskéer och muslimska samlingslokaler har blivit utsatta för så kallade hämndaktioner. Exempelvis blev Ahmadiyya-moskén i Göteborg utsatt för bombhot, en moské i Märsta utsattes för mordbrand, den stora moskén på Södermalm i Stockholm utsattes för vandalism och Islamiska informationsföreningens lokaler i Göteborg utsattes för brandattentat.⁵⁴

⁵³ Se not 52.

⁵⁴ Se *Anti-Islamic reactions in the EU after the terrorist acts against the USA. A collection of country reports from RAXEN National Focal Points (NFPs). 12th September to 31st December 2001*, s. 7. Information om attentatet mot IIFs lokaler i Göteborg lämnades i samband med intervju med Ahmed Al-Mofty 2002-10-15.

3. Kriser och myndigheters ageranden ur ett muslimskt perspektiv

I detta avsnitt kommer följderna efter den 11 september att diskuteras i relation till frågor som rör den psykiska kris som attackerna på World Trade Center och Pentagon tycks ha inneburit för många människor. Det är också viktigt att belysa och diskutera hur sorgearbetet efter terrorattackerna (exempelvis i form av ilska, vrede och frustration) i många fall tycks ha drabbat muslimer på ett negativt sätt. Syftet är också att diskutera hur informanterna upplevde svenska myndigheters och andra intresseorganisationers ageranden efter den 11 september. Sammantaget handlar avsnittet om frågor som direkt eller indirekt kan knytas till krishantering och krisförberedelse. Diskussionen bygger på enkätundersökningen och litteraturstudier.

När det gäller den 11 september är det svårt att avgöra huruvida händelserna i Förenta staterna skall beskrivas som en kris eller som en form av kognitiv dissonans.⁵⁵ Gränsen mellan dessa två är ofta flytande och olika individer kan reagera på händelseförloppet på olika sätt beroende på en mängd faktorer, exempelvis omgivning och förförståelse. En kris kan sägas inträffa när:

Any sudden interruption in the normal course of events in the life of an individual or a society that necessitates re-evaluation of modes of action and thought. This general sense of a loss of the normal foundations of day-to-day activity is the dominant connotation of the term and is broadly used.⁵⁶

Kriser kan vara av olika slag (exempelvis livscykelkriser och traumatiska kriser) och ha många orsaker. Terrorattackerna den 11 september kan beskrivas som en traumatisk kris, det vill säga en oförutsedd händelse som drabbar individen på ett sätt som han eller hon inte kan kontrollera eller påverka. Den traumatiska krisen inträffar när en individ erfar en yttre händelse som är av den art eller grad att han eller hon upplever sin fysiska existens, sociala identitet, trygghet eller andra livsmål allvarligt hotade. Vanligtvis förknippas krisen med förlust eller kränkning. I sammanhanget är det viktigt att betona att förlusten ofta kan knytas till något i den yttre världen. Här kan det röra sig om något konkret eller abstrakt (tänkt) fenomen som är laddat med engagemang och har ett psykiskt värde för människan.⁵⁷ I relation till den 11 september är det tydligt att många människor tycks se

⁵⁵ För en diskussion av dessa två termer se Reber 1995, s. 134 och s. 173.

⁵⁶ Reber 1995, s. 173.

⁵⁷ Geels och Wikström 1999, s. 269 och s. 328-329.

attackerna mot World Trade Center som en attack mot det demokratiska och öppna samhället.⁵⁸ När de två skyskraporna på Manhattan rasade tycks det som om många människor förlorade sin tro på världens framtid. Känslan av att den kognitiva kartan inte stämmer kan leda till ett kristillstånd eller en kognitiv dissonans.

Kognitiv dissonans uppstår exempelvis när en individs övertygelse inte stämmer överens med eller när den kommer i konflikt med verkligheten. Den kognitiva dissonansen kan beskrivas på följande sätt: ”An emotional state set up when two simultaneously held attitudes or cognitions are inconsistent or when there is a conflict between belief and overt behaviour”.⁵⁹ I relation till 11 september är det exempelvis möjligt att många muslimer kan ha upplevt en känsla av kognitiv dissonans efter terrordåden. En muslim som är fast övertygad om att terrordåd som attackerna på New York och Pentagon inte kan eller får utföras i islams namn kan uppleva en stark kognitiv dissonans eftersom vissa muslimer använder just religionen för att legitimera denna typ av handlingar.

För att enskilda individer och nationer skall kunna gå vidare och återvända till det ”vanliga” livet är det nödvändigt att bearbeta kriser, trauman och kognitiva dissonanser. Mordet på Olof Palme 1986, Estonia-katastrofen 1994 och branden i Göteborg 1998 är exempel på några kriser som många människor i Sverige har haft behov av att bearbeta. Trots att konflikter som ligger nära i tid och rum är generellt mer påtagliga än internationella konflikter har även denna typ av händelser också ökat i betydelse tack vare den moderna informations- och kommunikationsteknologins allt effektivare globala nyhetsbevakning.⁶⁰ Via tv, radio, tidningar och Internet har alla världens problem i form av naturkatastrofer, terrordåd, krig och annat elände kommit in i våra vardagsrum på ett helt annat sätt än jämfört med tidigare perioder. Nyhetsförmedlingen tycks spela en allt viktigare roll för hur vi ser på och förstår världen.

Mot denna bakgrund kan det vara lika viktigt för människor att bearbeta internationella som lokala kriser även om dessa utspelar sig långt från Sveriges gränser. Speciellt viktigt är det om katastrofen är av en sådan art och omfattning som terrorattackerna mot World Trade Center och Pentagon. Via teve, radio, tidningar och Internet fick människor i Sverige, precis som i övriga världen, exempelvis se live-bilder på hur de kapade flygplanen flög in i byggnaderna och hur människor kämpade för sina liv, ett faktum som tycks ha bidragit till att göra krisen levande och dramatisk oavsett det faktum att man befann sig långt från händelserna i Förenta staterna.⁶¹

⁵⁸ Se exempelvis diskussionen i Nordström 2002.

⁵⁹ Reber 1995, s. 134.

⁶⁰ Jfr Morge och Modh 2002.

⁶¹ Jfr Svensson 2002.

Den 11 september tycks starkt ha påverkat många människors känsla av trygghet och säkerhet, något som är avgörande för välbefinnandet. Efter terrordåden framstod världen som betydligt mer osäker än jämfört med tiden före attackerna. Enligt exempelvis den attributionsteoretiska skolan har människan ett inneboende behov av att göra världen begriplig och meningsfull. Enligt denna teori kämpar vi både på ett medvetet och omedvetet plan för att uppnå balans och harmoni mellan å ena sidan tolkningsmönster och handlingsförmåga och å andra sidan med vår omgivning.⁶² Trauman och kriser beskrivs i allmänhet som problem som stör individen och skapar disharmoni i tillvaron. För att lösa en psykologisk kris eller en kognitiv dissonans har människan ett behov av att antingen hitta tillbaka till sin gamla trygga värld eller att skapa sig en ny tillvaro som upplevs som trygg.⁶³

Ett sätt att skapa balans och harmoni är att ringa in och sätta fingret på problemet. En aspekt av denna process kan gå ut på att individen försöker lokalisera det onda. Efter den 11 september är det exempelvis tydligt att Usama bin Laden för många människor blev ondskan personifierad. Ett flertal exempel på denna konfliktlösningsmekanism återfinns i Börje Svenssons bok om media och barns reaktioner efter den 11 september.⁶⁴

Hur kan dom göra så? Bin Laden borde raka sig. Hans skägg ser ut som en upp och nervänd gran. God jull! (pojke 10 år)

Raka dig Bin Laden! Ditt namn är lika fult som svinstia! Alla vill döda dig Bin Laden. Fly till Grönland! (pojke 10 år)

Jävla Bin Laden, hur kunde han? Han är nog bombgalen. (pojke 10 år)

En annan strategi för att lösa och minska den oro som terrordåden skapade hos barn var att leka den 11 september, terrorist, flygkapare eller hjältemodig brandsoldat. I leken kan barnen enligt Svensson bearbeta och avdramatisera sin egen rädsla samt skapa ett nytt slut på krisen som inte slutar olyckligt, exempelvis en lösning där inga människor kommer till skada. En annan metod för att dämpa disharmoni är att skämta eller driva med det som man är rädd för.⁶⁵ Återigen var det Usama bin Laden som blev föremål för barns, ungdomars och vuxnas skämt.

⁶² Hood, Spilka, Hunsberger och Gorsuch 1996, s. 26-37.

⁶³ Se till exempel Cullberg 1992.

⁶⁴ Svensson 2002, s. 38-40.

⁶⁵ En stor mängd "bin Laden-skämt" florerade exempelvis på internet efter den 11 september.

Bin Ladens mamma heter Marmeladen, hans två bröder Choko Laden och Remu Laden, hans syster Pina co Laden. Bin Ladens två kusiner heter Sal Laden och Veganen. Han har en farbror som är kompositör och heter Bal Laden. Bin Laden har en släkting i Sverige, som är journalist och heter Afton B. Laden. Han har ett husdjur som heter Undu Laden.⁶⁶

Trots att både lekarna och skämten kan ha spelat en positiv roll för icke-muslimer är det tydligt att samma metoder uppfattades som problematiska och kränkande för många muslimer. Samtidigt som muslimer i västvärlden tog avstånd från attackerna mot Förenta staterna blev dessa muslimer föremål för diskriminering, hot och skämt, något som kan ha bidragit till att fördjupa traumat efter den 11 september. Ur ett diskrimineringsperspektiv är det också problematiskt att flera av ”skämten” om Usama bin Laden kan knytas till muslimer i allmänhet. Stereotypa markörer som exempelvis ”mörkt utseende”, ”muslimska kläder” eller skägg sammankopplas i skämten med fanatism, terrorism och våld.

I relation till undersökningen är det tydligt att exempelvis skämten kan ha fyllt flera olika funktioner för olika människor i samhället. Å ena sidan skulle skämten kunna ses som en legitimering av den diskriminering och det våld som muslimer utsattes för efter den 11 september; å andra sidan kan skämten också ha bidragit till att öka muslimers känsla och upplevelse av att vara utsatta och diskriminerade. Dessa två funktioner kan också kombineras och de utesluter inte varandra.

Trots att de så kallade bin Laden skämten förmodligen skall förstås i ljuset av det psykologiska trauma som den 11 september skapade är det tydligt att många muslimer inte uppskattade skämten. I sammanhanget är det också viktigt att betona att terrordåden i Förenta staterna var lika chockerande och upprörande för muslimer som för andra svenskar. Trots detta tycks de inte haft samma möjligheter att bearbeta krisen, ett faktum som svenska myndigheter inte har uppmärksammat.

Samtidigt som merparten av muslimer tog avstånd från terrordåden var det många som upplevde svenskarnas automatiska sympatier för offren i Förenta staterna som selektiva och problematiska. När människor dör i västvärlden då skall alla sörja, men om tusentals kvinnor och barn dör i exempelvis Irak eller Palestina är det ingen som bryr sig, enligt många kritiska muslimer. Därför fanns det muslimer som aktivt valde att inte delta i de tre tysta minuter som anordnades den 14 september för att hedra offren i Förenta staterna.⁶⁷ Denna form av kritik skall dock inte automatiskt tolkas som om muslimer sympatiserar med terroristerna. Protesterna skall snarare sättas i relation till det faktum att

⁶⁶ Citat hämtat från Svensson 2002, s. 37.

⁶⁷ Zaar 2002.

många upplever att västvärldens sympatier är selektiva och inte generella. Muslimers avståndstagande från denna manifestation uppskattades generellt sett inte och många svenskar tycks ha upplevt avståndstagandet som kränkande, svårbegripligt och illojalt. Det bör också betonas att även icke-muslimska svenskar tog avstånd från de tysta minuterna. Ett exempel på detta är journalisten och författaren Jan Guillou, som också vägrade att delta i de tysta minuterna i samband med Bokmässan i Göteborg. Han motiverade sitt ställningstagande på följande sätt:

De tre tysta minuterna är en våldsam disproportion som bygger på missförståndet att vi skulle vara amerikaner och inte européer. Bokmässan skulle inte ha en liknande manifestation för två miljoner döda araber i Irak, eller för tre miljoner döda vietnameser. Detta visar att vi gör skillnad på människoliv och människoliv...⁶⁸

I sitt arbete att skydda rikets säkerhet och minska spänningarna i samhället är det tydligt att svenska myndigheter ställdes inför ett flertal svåra uppgifter efter den 11 september. Det gällde att hitta en balansgång mellan att å ena sidan ta avstånd från dåden mot Förenta staterna och hjälpa till i den internationella kampen mot terrorismen och å andra sidan samtidigt beskydda muslimer i Sverige från att drabbas av reprimander. Exempelvis hamnade den ”svenske talibanen” som är fängslad på Kuba och ”Somalia-svenskarna” som hade arbetat för hjälporganisationen *al-Barakat* i kläm mellan å ena sidan svenska intressen och å andra sidan Förenta staternas kamp mot terrorismen. Till skillnad från svensk rättspraxis skulle exempelvis ”Somalia-svenskarna” bevisa sin oskuld i Förenta staternas innan deras tillgångar skulle bli tillgängliga igen. I Sverige fungerar rättsväsendet på ett annat sätt och den anklagades skuld måste först bevisas innan rättsliga åtgärder kan vidtagas. Enligt flera människorättsaktivister är det tydligt att kriget mot terrorismen har lett till att både mänskliga rättigheter och den internationella rätten har kränkts vid ett flertal tillfällen.⁶⁹

I facktidningen *Journalisten* visar en av krönikörerna att även media har bidragit till en uppdelning mellan ”riktiga” svenskar och människor som enbart bor i Sverige, det vill säga som inte är ”riktiga” svenskar. Krönikören skriver:

Taliban-svensken– Ni vet vem han är. Precis som ni vet vilka Somaliasvenskarna var. De är svenskarna som är lite mindre svenska än de riktiga svenskarna. Taliban-svensken kallas inte självklart den svenske krigsfången. Nej, han kallas allt från taliban-svensken från Örebro eller den ”svenske talibanen”. Trots att taliban inte är

⁶⁸ Citat hämtat ur Laporta 2001.

⁶⁹ Se till exempel Hammarberg 2002.

någon nationalitet, blir det ändå synonymt med att avsäga sig allt svenskt. Svenskt är nämligen respekten för demokrati, frihet och jämlikhet.⁷⁰

I stället för att problematisera denna typ av stereotypa kategoriseringar tycks det som om media i hög utsträckning snarare har bidragit till dessa processer. Muslimer, oavsett om de är troende eller inte, oavsett var de är födda och uppväxta, blir alla sammanklumpade i kategorin muslimer.

Trots en svår balansgång och ett känsligt läge betonade ett flertal ministrar, inklusive statsminister Göran Persson, på ett tidigt stadium att Sveriges muslimer inte skulle beskyllas eller drabbas av något som de inte kunde lastas för.⁷¹ Förutom Mona Sahlin och Lena Hjelm-Walléns symboliska besök i den stora moskén på Södermalm i Stockholm har exempelvis Svenska kyrkans biskopar i ett biskopsbrev understrukit att det är viktigt att händelserna i Förenta staterna inte drabbar oskyldiga muslimer i Sverige.

Svenska kyrkans biskopar ser med stor oro att personer med muslimsk bakgrund och tro som lever i Sverige och i andra västländer, efter terroråderna i USA blivit föremål för hot, trakasserier och vandalisering av egendom. Vi vill med all kraft ta avstånd från detta och uttrycka vårt stöd till de drabbade. /.../ Den tragedi som drabbat USA och hela världen fyller människor, oavsett tro, med djup sorg och medkänsla. Terroråderna bör leda till självprövning och avståndstagande från varje försök att med hjälp av sin religion motivera och rättfärdiga både angrepp, våld och vedergällning mot andra. Skyldiga måste ställas till ansvar, men oskyldiga få leva i trygghet och fred.⁷²

Även internationella ledare som George Bush, Tony Blair och Romano Prodi har gjort symboliska besök i moskéer och muslimska miljöer för att dämpa de anti-muslimska känslorna i väst efter 11 september. Ledande politiker i både Europa och Förenta staterna har också gång på gång betonat att kriget mot terrorismen inte skall likställas med ett krig mot muslimer eller islam.⁷³ För många muslimer tycks dock kriget mot terrorismen just uppfattas som ett krig mot islam.⁷⁴

För att motverka och registrera den eventuella ökningen av brott och hot mot muslimer och amerikanska intressen efter den 11 september initierade Kriminalunderrättelsetjänsten (KUT) en speciell enhet för dessa frågor. Dagarna efter

⁷⁰ "Vad har journalister egentligen lärt sig om islam?", osignerad krönika i *Journalisten*, 2002-10-29.

⁷¹ *Anti-Islamic reactions in the EU after the terrorist acts against the USA* (Vienna 2001-11-20), s. 8.

⁷² "Svenska kyrkans biskopar om hoten mot muslimer i Sverige".

⁷³ Quraishy 2002, s. 16. Se även El-Nawawy och Iskandar 2002, s.156-158.

⁷⁴ Denna uppfattning delades av merparten av muslimer som intervjuades under hösten 2002.

terroråderna rapporterades dagligen fem till tio fall och den 14 september rapporterades arton incidenter, vilket var den högsta siffran för någon dag. Därefter började antalet anmälningar minska och enheten lades ner under januari månad 2002. Nedläggningen motiverades av att för få incidenter anmäldes. Uppskattningsvis rapporterades omkring 200 incidenter som direkt eller indirekt motiverades av terroråderna i Förenta staterna (exempelvis motiv som hämnd och hat). Hur många av dessa incidenter som kan kopplas till diskriminering, hot och våld mot muslimer är svårt att säga eftersom polisen hade till uppgift att registrera alla brott som kunde kopplas till den 11 september. Därför hamnade samtliga brott som hade anti-amerikanska, anti-judiska och anti-arabiska (här inkluderas förmodligen alla muslimer oavsett om de är araber eller inte) motiv i en och samma kategori. Polisen var enligt Thord Modin, som är analyschef för analysroteln vid underrättelsetjänsten, beredd på det värsta och polisen befarade att antalet brott skulle ha blivit betydligt fler än vad det blev. Polisen tolkar därför det låga antalet anmälda brott som en framgång och som en indikation på att svenskar inte är anti-arabiska eller att de inte lätt tar till sig anti-arabisk och anti-muslimsk propaganda.⁷⁵ Merparten av anmälningarna kunde knytas till hot mot israeliska/judiska, amerikanska och brittiska intressen. Hoten mot muslimer och islamiska intressen var mindre representerade bland anmälningarna, enligt Modin.⁷⁶ Den officiella bilden tycks därför vara att muslimer i Sverige inte drabbades speciellt hårt av händelserna i Förenta staterna. Huruvida myndigheters agerande hade en positiv och dämpande effekt är dock svårt att säga. Men i föreliggande undersökning framkommer en tydlig skillnad mellan den officiella och den inofficiella bilden. Enligt mina resultat är det rimligt att anta att betydligt fler personer upplevde sig som negativt drabbade av terroråderna i Förenta staterna än vad polisen anger i sin statistik. Enbart i undersökningen uppger över nittio procent av de 176 svarande att de anser att muslimer har drabbats av diskriminering och negativ särbehandling. Denna siffra kan jämföras med polisens statistik som anger att cirka 200 incidenter har rapporterats efter den 11 september. I denna siffra återfinns inte enbart brott som drabbade muslimer utan också amerikaner och judar (såväl som amerikanska och judiska intressen). Detta bör rimligtvis innebära att siffran för muslimer är lägre än tvåhundra. Min undersökning är också enbart begränsad till Göteborg och Stockholm medan polisens statistik omfattar hela Sverige, vilket bör innebära att skillnaderna är ännu större. Avvikelse mellan den officiella och inofficiella statistiken kan därför tolkas som en tydlig indikation på att antalet anmälda brott är betydligt lägre än antalet ”faktiska” och ”upplevda” brott.⁷⁷ Huruvida, och i så fall varför, muslimer har dragit sig för att anmäla diskriminering, hot och våld är svårt att veta.

⁷⁵ *Anti-Islamic reactions in the EU after the terrorist acts against the USA* (Vienna 2001-11-20), s. 4-5.

⁷⁶ Telefonsamtal med Tord Modin 2002-12-09

⁷⁷ En liknande bild lämnas också av John Stauffer på DO.

Den svenska regeringens ställningstaganden och uttryckta sympati för Sveriges muslimer efter den 11 september har också kommit att utnyttjats av främlingsfientliga och populistiska partier som exempelvis Sverigedemokraterna, Nationaldemokraterna och Skånepartiet.⁷⁸ Mer problematiskt är det att representanter för etablerade partier också har uppvisat främlingsfientliga och anti-muslimska åsikter i samband med valrörelsen hösten 2002.⁷⁹ Huruvida dessa uppfattningar har blivit mer eller mindre spridda efter den 11 september är dock svårt att veta.

⁷⁸ Hemsidan till Nationaldemokraterna visar exempelvis en bild på Mona Sahlin i huvudduk. Bildtexten lyder ”Regeringen har valt sida. Har du?”, ett tydligt budskap riktat mot både regeringen och Sveriges muslimer. Se <http://www.nationaldemokraterna.se/jihad/> (Utskrift 2002-09-27).

⁷⁹ Se *Uppdrag granskning* 2002-09-10 samt Brandel 2002.

4. Muslimer i etablerade medier och alternativa informationskanaler

I det tidigare avsnittet har framför allt muslimers upplevelser av den 11 september stått i fokus för analysen. I detta avsnitt kommer resultaten från undersökningen att diskuteras i relation till medias beskrivningar av muslimer och islam.⁸⁰ Syftet är dels att ge en bakgrund till de negativa beskrivningar som muslimer upplever sig utsatta för, dels att kritiskt belysa och diskutera medias roll i skapandet av negativa bilder av muslimer och islam.

Ett flertal internationella och nationella undersökningar framhåller att islam och muslimer ofta framställs på ett negativt eller stereotypt sätt i både västerländska medier (teve, radio och tidningar) och populärkultur (film, böcker etcetera)⁸¹ Negativa och förenklade bilder har även reproducerats och förts vidare in i västerländska skolböcker, ett faktum som ytterligare bidrar till att negativa attityder till islam och muslimer har blivit allmänt spridda och till viss del accepterade.⁸² Trots att islam och muslimer fortfarande tycks vara utsatta för diskriminering är det viktigt att betona att de flesta undersökningar som gäller Sverige är genomförda på 1980- eller 1990-talet och det finns ingen undersökning som belyser huruvida situationen och representationen av islam och muslimer har blivit bättre eller sämre på 2000-talet.

Muslimer har i en vanlig dikotomi – en uppdelning mellan vi och dem – kommit att personifiera de primitiva, farliga och bakåtsträvande Andra. Orienten har blivit västvärldens diametrala motpol. Enligt den palestinsk-amerikanske litteraturvetaren Edward Said går detta synsätt ända tillbaka till den tidiga imperialismens och kolonialismens historia. När styrkeförhållandet mellan den kristna och muslimska världen ändrades till västvärldens fördel i slutet av 1700-talet kom Orienten att framställas som en negativ eller exotisk konstruktion. Enligt Said blev Orienten och orientalen ”orientaliserad” och negativa attityder kopplades till främlingen eller den negativa Andra. Den andra tillskrevs vissa specifika och stereotypa egenskaper. I uppdelningen mellan öst och väst har islam och muslimer i många sammanhang fått representera det farliga, annorlunda eller exotiska. Said skriver; ”Orientalen är irrationell, fördärvad (fallen), barnslig, >>annorlunda<< och således är europén rationell, dygdig, mogen, >>normal<<.”⁸³

⁸⁰ Om det föregående perspektivet var emiskt kan detta avsnitt beskrivas som etiskt.

⁸¹ Se till exempel Berg 1998; Hvitfelt 1998; Said 1997 och Shaheen 2001.

⁸² För en diskussion om svenska läromedel i religionskunskap och deras bild av islam och muslimer se Härenstam 1993.

⁸³ Said 1993, s. 42.

Efter Sovjetunionens fall 1989-1991 har exempelvis Samuel Huntingtons analys av tiden efter det kalla kriget bidragit till att framställa islam och den muslimska kulturen som den nya fienden.⁸⁴ Trots att Huntingtons tes kraftigt ifrågasatts har den vunnit en relativt stor acceptans i västvärlden, speciellt inom säkerhetspolitiska och militära kretsar.

Mot denna bakgrund är det speciellt problematiskt och olyckligt att journalister allt som oftast tycks ha misslyckats med att problematisera eller förhålla sig kritiska till förenklade bilder av islam och muslimer. Denna form av kritik mot journalister som är vanlig bland muslimska grupper, får medhåll av västerländska medieforskare som Håkan Hvitfelt.⁸⁵ I sin forskning har Hvitfelt illustrerat hur vanligt det är att muslimer förknippas med det farliga och annorlunda i medias rapporteringar. I svensk teve framställdes eller förknippades vanligtvis islam och muslimer i mitten av 1990-talet med våld, fanatism eller kvinnoförtryck.

Tabell 19 Våldsanknytning 1991-1995 i Aktuellt, TV 1; Rapport, TV 2; Nyheterna, TV 4⁸⁶

Rangordning	Procent av islaminslag
Våldssammanhang	44,7
Konkret våld	27
Kroppsstraff/dödshot	6,5
Fredsprocess under/efter krig	4,5
Krigets offer	2,7
Våldsamma ritualer	0,3
Ingen våldsanknytning	14,3
Antal inslag	627

Av de inslag som Hvitfelt undersökte var det endast 14,3 procent som inte hade någon våldsanknytning medan 85,7 procent var direkt eller indirekt relaterade till våld. Kopplingen mellan islam och våld/förtryck är speciellt problematisk med tanke på att media tycks spela en viktig roll för hur människor förstår och tolkar sin värld. Det är via medier som tv, tidningar, radio och Internet som många människor försöker att bilda sig en uppfattning om omvärlden. Trots att bilden från Hvitfelts undersökning förmodligen stämmer också idag är det återigen viktigt att betona att hans genomgång genomfördes för fem år sedan. Oavsett att merparten av informanterna i min undersökning tycks uppleva att media fortfarande är osakliga och negativt inställda till muslimer och islam

⁸⁴ Huntington 1998.

⁸⁵ Hvitfelt 1998.

⁸⁶ Tabell hämtad från Hvitfelt 1998, s. 80.

finns det inte någon vetenskaplig undersökning som visar om attityderna till islam och muslimer har ändrats under de senaste åren.

I relation till diskussionen ovan är det också viktigt att betona att nyhetsmedias analyser och reportage i allt högre utsträckning tycks fokusera våld och andra nyheter som säljer (sex, skandaler eller dylikt) oavsett om de handlar om muslimer eller inte.⁸⁷ För att kunna möta en allt hårdare konkurrens från andra medier (teve, tidningar, radio och internet) och internationella nyhetskanaler tycks de flesta mediaföretag följa ett liknande mönster, enligt Hvitfelt. När det gäller kvällspressen urskiljer han tre strategier.

För det första skär de [kvällstidningarna] ner på redaktionerna. Antalet anställda journalister minskar. För det andra tillhandahåller de specialbilagor i stort sett varje dag. För det tredje ändrar de innehållet. Färdriktningen förefaller klar. /.../ Mer sex, mer skandaler och mer brott. Och framför allt mer halvfaktiskt innehåll. Det som eventuellt har hänt beskrivs inte som det har hänt, utan så dramatiskt och konfliktfyllt som möjligt. Man driver kampanjer och skapar opinioner som genererar nyheter. Det blir ett enkelt innehåll som snabbt kan produceras av färre journalister. Det blir maximalt hårddragna löpsedlar.⁸⁸

Trots denna utveckling och Hvitfelts undersökning om islam och muslimer i media är det, som jag ser det, nödvändigt att ta fram mer jämförande material. Hur presenteras exempelvis andra utrikesnyheter som inte handlar om islam och muslimer? Hur ofta står våld och krig i fokus för den allmänna nyhetsbevakningen? En kritisk jämförelse och en fördjupad analys av medias retorik och förutsättningar skulle förmodligen kunna ge en ökad insikt i hur och varför muslimer och islam ofta tycks framställas enligt ett stereotypiskt mönster. Samtidigt är det viktigt att ta reda på om muslimer ”är” mer utsatta för diskriminering och negativ bevakning än andra minoritetsgrupper i samhället. Merparten av de studier som har fokuserat medias bevakning av islam och muslimer, exempelvis Hvitfelts studie, har sällan analyserat eller diskuterat sina resultat i relation till andra undersökningar. För att få till stånd en fördjupad diskussion om medias roll finns det dels behov av att få fram nya empiriska data om hur muslimer upplever sig presenterade och representerade i media, dels ett material som fokuserar hur andra minoritetsgrupper upplever sig framställda i motsvarande media. Ett sådant material skulle kunna ligga till grund för en mer omfattande jämförelse.

Oavsett bristen på denna typ av material är det tydligt att dagens medier har en mycket stor genomslagskraft. De är snabba och väl anpassade till den moderna människans behov av information, något som bevakningen av den 11 september tydligt illustrerade.

⁸⁷ En diskussion om detta återfinns exempelvis i Hvitfelt 2002, s. 22-24.

⁸⁸ Hvitfelt 2002, s. 23.

Tio minuter efter att det första planet hade kraschat in i World Trade Center skickade exempelvis TT ut ett nyhetstelegram; ”BRÅDSKANDE: Plan kraschar mot skyskrapa i New York. Ett flygplan kraschade på tisdagen mot World Trade Center i New York.”⁸⁹ Två timmar efter attentaten i Förenta staterna hade 80 procent av alla svenskar nåtts av nyheten (merparten hade fått informationen via teve).⁹⁰ Samtidigt som nyhetsförmedlingen gick mycket fort kunde de flesta människor i västvärlden följa händelseutvecklingen i New York live. Alla stora internationella nyhetskanaler visade exempelvis i direktsändning hur det andra flygplanet flög in i World Trade Center, hur människor hoppade i panik från de brinnande skyskraporna och hur tornen störtade samman. Attacken mot World Trade Center och Pentagon tillhör därmed de mest väldokumenterade terrorattackerna i världshistorien. Den 11 september sände exempelvis TV4 omkring åtta timmar om terrorattacken, Sveriges Television (SVT1 och SVT2) omkring sju och en halv timmar och P1 åtta timmar. Vid sidan av televisionen fanns det inga svenska nyhetsmedier som ägnade terrorattacken så mycket uppmärksamhet som Expressen och Aftonbladet.⁹¹

Aftonbladet lyfte ut alla annonser från förstadeln och gav dessutom ut en extra upplaga på 20 000 exemplar. Av Expressens förstadel på 44 sidor utnyttjades alla sidor utom fyra till rapporter om terrorattacken.⁹²

Den 11 september påverkade inte enbart de stora nyhetsmedierna, även landsortspressen och kommersiella teve och radiokanaler som Z-TV, NRJ och Mix Megapol ändrade och lade om sitt programutbud. Teveserier, musik och reklam som kunde kopplas direkt eller indirekt till New York eller flygtrafik togs bort. Exempelvis undvek flera kommersiella medier att spela sånger som ”Burning down the house”, ”What if a plane crashed down” och ”New York, New York”. I den mån det var möjligt ändrades medieutbudet och fler extra nyhetssändningar sattes in i programtablan.⁹³

Men dagens medier är inte enbart snabba med att förmedla nyheter; de söker också förklaringar och allt större tonvikt läggs vid analyser och utlåtanden från experter. Därav är det rimligt att anta att medias bevakning av händelserna den 11 september påverkade hur människor upplevde och tolkade händelseförloppet.⁹⁴ Merparten av svenskar försökte förmodligen förstå och tolka vad som ”egentligen” hände i Förenta staterna med hjälp av

⁸⁹ Citat ur Leth och Thurén 2002, s. 15.

⁹⁰ Morge och Modh 2002, s. 7.

⁹¹ Nordström 2002.

⁹² Nordström 2002, s. 14.

⁹³ Morge och Modh 2002. Se till exempel s. 16-20.

⁹⁴ Jfr Svensson 2002.

medias analyser och bilder. Ur detta perspektiv är det rimligt att anta att medias bevakning och förklaringar av händelsen – exempelvis om vilka som har utfört attackerna och varför – spelade en stor roll även i Sverige. I relation till detta antagande är det speciellt problematiskt att många svenska medier ofta återgav en mycket dramatiserad, osaklig eller direkt felaktig bild av vad som ” egentligen ” hände i Förenta staterna den 11 september. Exempelvis gav både Sveriges television, kvälls- och dagspressen felaktiga och missvisande uppgifter om antalet döda (medierna spekulerade i så många som tjugotusen döda i New York), vilken typ av flygplan som hade använts (exempelvis angavs tvåmotoriga flygplan) och det förekom även uppgifter om terrorattacker och dåd som aldrig hade hänt (till exempel bilbomber).⁹⁵ I Leth och Thuréns studie, *11 September – en undersökning av informationsförmedling och åsiktsbildning i svenska medier*, finns det också flera exempel på hur svenska politiker hade bildat sig en uppfattning om vad som hade hänt i Förenta staterna på basis av medias beskrivningar. Exempelvis talade statsminister Göran Persson om att kanske tiotusentals människor hade dött i Förenta staterna, en siffra som i efterhand visade sig vara betydligt överdriven.⁹⁶ Även Carl Bildt uttryckte sig i mycket starka ordalag.

Nu är vi i ett nytt krig. Och ett krig som sträcker sig över hela världen. Washington lika väl som Kabul. Nairobi lika väl som Riyadh. Är det den nya tidens världskrig vi ser? Konsekvenserna kommer att bli enorma. USA kommer att förlamas av tusen och åter tusen begravningar. Världens finansiella centrum är förlamat. Finansiella marknader kan råka i panik.⁹⁷

I relation till diskussionen ovan är det av betydelse att belysa hur media förhöll sig till skuldfrågan, det vill säga vem eller vilka som var skyldiga till attentaten. Redan klockan 15.25, det vill säga drygt en halvtimme efter att det första planet har flugit in i World Trade Center, nämns exempelvis Usama bin Laden, talibanregimen i Afghanistan och palestinska DFLP bland de misstänkta.⁹⁸ Amerikanska högerextrema grupper nämndes också, men dessa avfärdades snabbt och misstänksamheten riktades så gott som uteslutande mot den muslimska världen. I ett bakgrundstelegram som sändes ut av TT omkring 18.10 den 11 september riktas misstankarna uteslutande mot den muslimska världen. Telegrammet beskriver på ett mycket suggestivt sätt de misstänkta terroristerna.

⁹⁵ En utförlig diskussion om detta problem återfinns i Leth och Thurén 2002. Se även Nordström 2002.

⁹⁶ Leth och Thurén 2002, s. 25.

⁹⁷ Citat hämtat ur Leth och Thurén 2002, s. 42.

⁹⁸ Leth och Thurén 2002.

För många går tankarna under tisdagens katastrof omedelbart till skäggiga muslimska terrorister /.../ en organisation som har omedelbar lyskraft som amerikansk och effektiv massmördare på senare år: USAMA BIN LADIN och hans skugglika medarbetare.⁹⁹

Trots att de flesta journalister tycktes vara övertygade om att al-Qaida och Usama bin Laden låg bakom terrorattackerna är det viktigt att betona att skuldfrågan inte är avgjord. Även efter videobandet med bin Ladens uttalanden som amerikanska myndigheter släppte ut den 13 december, eller snarare efter anspelningar på att han och al-Qaida var ansvariga för attackerna den 11 september, har skuldfrågan debatteras vid ett flertal tillfällen.¹⁰⁰ Trots att mycket talar för att bin Laden kan ha legat bakom terrordåden är det inte fastställt vem som planerade den 11 september. Medan vissa forskare ansåg att ovan nämnda videoband innehåller en bekännelse, menar andra att uttalandena på bandet är alltför vaga för att avgöra skuldfrågan. Trots att omständigheterna kring dåden i Förenta staterna var svårtolkade publicerade exempelvis Expressen den 14 november 2001 en slags mini-enkät där ”vanliga” människor fick uttala sig om bin Ladens skuld och hur han borde straffas. En av de tillfrågade personerna uttalade sig på följande sätt; ”Jag vet inte ens om jag vill kalla honom en mänsklig varelse. Han borde bli dödad av en kvinna och begravas med en gris, de två saker han avskyr så djupt.”¹⁰¹

Enligt Leth och Thurén är det tydligt att medias bevakning och analyser kan ha bidragit till att skuldbelägga muslimer samt att ”lösa” skuldfrågan innan den var avgjord. Deras kritik mot medias analys och bevakning av den första tiden efter den 11 september är därför mycket hård.

Vi måste fastslå att det på detta tidiga stadium inte fanns några som helst erkännanden från de anklagade, tvärtom förnekanden från talibanregimen. Det fanns heller inga bevis i någon annan form på delaktighet från de nämnda. Inte heller myndigheterna i USA var på det här stadiet beredda på något bestämt utpekande. bin Ladins namn var en journalistisk produkt, som faktiskt saknade belägg, men som däremot fick en anslående spridning.¹⁰²

Trots att informationen var svårtolkad och att läget var mycket känsligt upplevde många muslimer att de blev utpekade i västerländska medier. Samtidigt som bilderna på de brinnande tornen kablades ut över världen visade också Sveriges Television filmsekvenser på jublande palestinier, något som ytterligare ökade spänningarna i samhället. För många

⁹⁹ Citat hämtat ur Leth och Thurén 2002, s. 19-20.

¹⁰⁰ Se till exempel Nordström 2002, s. 45 samt Leth och Thurén 2002.

¹⁰¹ Citat hämtat från Nordström 2002, s. 46.

¹⁰² Leth och Thurén 2002, s. 23.

muslimer bidrog denna typ av mediebevakning endast till att framställa islam och muslimer som skyldiga. Exempelvis dröjde det ända till den 20 september 2001 innan Dagens Nyheter publicerade en artikel som kritiskt diskuterade palestiniernas glädje.¹⁰³ I denna artikel konstaterade Nathan Shachar, Dagens Nyheters Mellanösternkorrespondent, att den dansande kvinnans glädje inte hörde samman med händelserna i Förenta staterna. Filmen var ett resultat av ett palestinskt tv-team som hade framkallat glädjescenerna genom att bjuda på arabiska sötsaker. De som filmades hade ingen vetskap att deras dans och glädje skulle kopplas till terroråderna i Förenta staterna.¹⁰⁴ Kvinnorna skall till exempel ha bjudits på sötsaker och det var därför som de var glada och dansade.¹⁰⁵ Trots medias självkritik hade reportaget förmodligen redan gett många västerlänningar en känsla av att islam och muslimer var skyldiga. Islam och muslimer blev något farligt och hänsynslöst.¹⁰⁶ Samtidigt är det viktigt att betona att ett fåtal grupper och enskilda muslimer faktiskt såg attackerna mot Förenta staterna som legitima och riktiga.¹⁰⁷

I relation till medias bevakning av den 11 september är det tydligt att bilderna på de jublande palestinierna fyllde flera funktioner. Medan denna typ av reportage är exempel på en bristfällig eller dålig journalistik – det vill säga en journalistik som inte bygger sina reportage på källkritik eller som prövar nyheters värde och konsekvenser innan de sänder ut informationen till en bredare publik – tycks det som om många västerlänningar snarare fick sina fördomar bekräftade och stärkta av dessa bilder. De jublande palestinierna illustrerade enligt detta synsätt den inneboende ondska och primitiva nivå som präglar och utmärker islam och muslimer. Trots att åsikterna går isär när det gäller reportaget om palestiniernas glädje visar reaktionerna på de motsättningar som tycks finnas mellan å ena sidan muslimer och å andra sidan västvärldens medier. Av många muslimer tolkades medias selektiva reportage och bristande förmåga till kontextualisering som om media faktiskt bedrevs en kampanj mot islam och muslimer. I relation till detta problem knyts ofta konspirationsteoretiska förklaringar, något som tycks vara vanligt förekommande bland muslimer i västvärlden. Muslimers misstro mot västvärlden kan till viss del förklaras i ljuset av denna typ av resonemang. Utan att utveckla diskussionen är det tydligt att medias rapportering kan förstås och tolkas på flera olika sätt beroende på bland annat publikens bakgrund och förförståelse. Ett inlägg om islam som å ena sidan kan uppfattas som negativt av muslimer kan å andra sidan uppfattas som sakligt och riktigt enligt en

¹⁰³ Shachar 2001

¹⁰⁴ Ghersetti och Levin 2002, s. 7-8 samt Shachar 2001.

¹⁰⁵ ”Sötsaker bakom palestinskt firande”, *Journalisten*, nr. 26/2001 (Osignerad artikel).

¹⁰⁶ *Mediemagasinet* 2001-10-11 samt 2002-04-18.

¹⁰⁷ Jfr Halldén 2002 om inom-islamiska diskussioner på Internet efter den 11 september.

annan publik. I all sin komplexitet visar diskussionen som följde efter bilderna på de jublande palestinierna att medias bevakning aldrig kan vara helt objektiv.

Enligt Basha Quraishy, dansk journalist och ordförande i *European Network Against Racism*, finns det flera anledningar till att vara kritisk mot medias bevakning av händelserna den 11 september. Enligt honom är nyhetsbevakningen en av de främsta orsakerna till den tilltagande misstänksamheten och det växande hatet i västvärlden mot islam och muslimer.¹⁰⁸ Svenska media anklagas också för att vara okritiska och nationalistiska, något som har bidragit till att öka den hatiska stämningen mot muslimer. Att vara muslim eller ha sitt ursprung i Mellanöstern blev, enligt Quraishy, likvärdigt med att vara terrorist.¹⁰⁹ Kritiken mot bilderna av de dansande och jublande palestinierna har redan nämnts, men kritik har också riktats mot kvällspressens löpsedlar. Bilden på Muhammad Atta – en av flygkaparna – och rubriken ”Dödspiloten” har exempelvis uppfattats som kränkande och många muslimska män från Mellanöstern har känt sig kollektivt utpekade.¹¹⁰

Men även personer som arbetar inom media beskriver bevakningen av den 11 september som en chockartad upplevelse. Ett år efter händelserna tycks det också finnas en viss öppenhet för självkritik, något som exempelvis tidningen *Journalisten*, Svenska journalistförbundets facktidning, och Leths och Thuréns undersökning indikerar.¹¹¹ Attackerna mot World Trade Center och Pentagon beskrivs i sammanhanget som en av historiens största nyhetsändelser i modern tid. Självklart var det svårt att beskriva och förklara vad som ”egentligen” hände i New York och Washington. *Journalisten*, beskriver exempelvis den stora psykologiska stress och påfrestning som många journalister upplevde i samband med 11 september. Samtidigt som situationen var mycket svår att förstå fanns det också en stor efterfrågan på information och behovet av att förklara vad som hänt var stort.¹¹² I sammanhanget var det medias uppgift att förklara situationen i Förenta staterna, Mellanöstern och Afghanistan. Den stora efterfrågan på information kan exempelvis illustreras med att den svenska nyhetssajten NETcheck hade drygt 1,2 miljoner besökare den 11 september. Detta är drygt 400 000 fler än en genomsnittlig dag.¹¹³ Dagens Nyheters webbtidning hade 550 000 besökare och Aftonbladets nättidning

¹⁰⁸ Karim 2002 och Quraishy 2002.

¹⁰⁹ Quraishy 2002.

¹¹⁰ Jansson 2001.

¹¹¹ ”Vad har journalister egentligen lärt sig om islam?”, *Journalisten*, 2002-10-29 (Osignerad krönika). Jfr även med Leth och Thurén 2002.

¹¹² Jfr Morge och Modh 2002, s. 16.

¹¹³ Wolters och Jansson 2001.

hade 1,4 miljoner besökare under samma dag.¹¹⁴ Den stora efterfrågan på nyheter via nätet gjorde att flera nyhetsmediers servrar kraschade. För att förhindra detta tvingades exempelvis många dagstidningar att ta bort all reklam på tidningarnas nätupplaga. Efter den 11 september har också flera dagstidningar byggt ut sin bandbredd och skapat krisplaner för hur man skall hantera en stor efterfrågan på nyheter via nätet.¹¹⁵ Trots att trycket var hårt på medierna betonar Jan Axelsson, chef för SVT:s centrala nyhetsdesk, att SVT gjorde allt vad de kunde för att motverka stereotypa och förenklade bilder.

Spekulationer var en så stor del av nyhetsförloppet att det inte gick att undvika och dessutom var allmänintresset oerhört stort. Vi har försökt att sätta in det hela i ett sammanhang och betonar att skuldfrågan inte varit avgjord.¹¹⁶

Enligt muslimska kritiker är det dock tveksamt om Sveriges Television lyckades med att kontextualisera och förklara händelserna i Förenta staterna. Istället anklagas media för att just sprida stereotypa, oproblematiska och allt för snabba svar där muslimer och islam framställs som ansvariga och kollektivt skyldiga.

Svenska muslimers utsatta situation efter den 11 september kan till viss del jämföras med de trakasserier som judiska församlingar drabbades av i västvärlden efter Ariel Sharons allt intensivare kamp mot den andra palestinska intifadan. Enligt flertalet palestinier startade den andra intifadan efter Sharons besök på tempelberget den 28 september 2000.¹¹⁷ Trots att judar i Sverige generellt sett inte sympatiserade med Sharons politik drabbades även de av bombhot och andra former av trakasserier,¹¹⁸ detta trots att de har föga inflytande över utvecklingen i Israel-Palestina. Ur detta perspektiv är både muslimska och judiska grupper i Sverige exempel på hur internationella händelser kan drabba diasporaförsamlingar. Men angrepp på muslimer och judar i västvärlden tycks även påverka och förstärka internationella konflikter. Exempelvis rapporterar judiska hemsidor som *Jewish Defence League* hur judar drabbades av förföljelser och växande anti-semitism.¹¹⁹ I sammanhanget tycks det som om det globaliserade mediautbudet kan ses som en viktig förklaring till dessa processer. Med hjälp av informations- och kommunikationsteknologi har världen ”krympt”. Detta leder till att de rumsliga och tidsmässiga aspekterna minskar i betydelse, något som även påverkar religiösa diaspora-

¹¹⁴ Nordström 2002, s. 14. För en fördjupad diskussion om 11 september och informationsflödet på Internet, se Allan 2002.

¹¹⁵ Morge och Modh 2002, s. 20-24.

¹¹⁶ Wolters 2001.

¹¹⁷ Se El-Nawawy och Iskandar 2002, s. 8.

¹¹⁸ Se Boström 2002; Brink 2002; Löow 2001 och Pettersson 2002.

¹¹⁹ <http://www.jdl.org/>

kommuniteter.¹²⁰ Men huruvida exemplen från de judiska och muslimska diasporagrupperna i väst leder till ett permanent försämrat tillstånd är dock omöjligt att säga. Samtidigt som mediebevakning kan leda till ökade motsättningar tycks samma processer även kunna medföra ökad förståelse och kritisk diskussion om religion och politik inom både den egna gruppen och i samhället i stort. Bevakningen efter den 11 september gjorde också att islam och muslimer i Sverige blev mer synliga i debattprogram i teve och radio samt i tidningar.¹²¹

Trots att islam och muslimer blev mer synliga i svenska media tycks fortfarande många av dem vara skeptiska till västerländska mediers beskrivningar och analyser av konflikter i den muslimska världen. Misstänksamheten och misstron till media illustreras på ett tydligt sätt i undersökningens resultatredovisning. Skälen till skepticiseringen mot västerländska medier är flera. För det första arbetar ytterst få personer med utländsk bakgrund i svenska medier och få journalister tycks ha någon djupare kunskap om islam, muslimer eller språk som många muslimer talar, ett faktum som ytterligare tycks bidra till misstänksamhet.¹²² Det finns dock journalister med utländsk bakgrund i svenska medier. Exempelvis arbetar både Thomas Gür och Kurdo Bakshi som journalister, författare och forskare, men de skriver i huvudsak på tidningars debattsidor och kultursidor. Antalet journalister med muslimsk bakgrund som skriver på nyhetsidorna, utrikessidorna eller ledarsidorna är fortfarande få.¹²³ Hur detta påverkar nyhetsbevakning och medias analyser är dock svårt att säga, men det är tydligt att många informanter i undersökningen upplever medias bevakning som stereotyp och anti-muslimsk. För det andra, i samband med händelserna den 11 september och speciellt efter Förenta staternas bombningar i Afghanistan fick västerländska medier, trots bristande kunskaper i till exempel arabiska, till stor del hämta sin information från informationskällor som *Al-Jazeera*, en oberoende arabisk satellitkanal som sänder från Qatar. För de personer som behärskade arabiska fanns det mot denna bakgrund egentligen ingen större anledning att förlita sig på eller vända sig till västerländska medier – som i bästa fall byggde sina reportage på översättningar och sammandrag från *Al-Jazeeras* sändningar – för att få en bild av händelseförloppet.¹²⁴ För det tredje tycks många muslimer ha upplevt sig som utpekade redan på förhand – endast

¹²⁰ Larsson 2002.

¹²¹ Çenap Turunc, intervju 2002-11-25.

¹²² Jfr Catomeris 1998. Hur många människor bland Sveriges journalister som har utländsk bakgrund eller som bekänner sig till islam och har kunskaper i språk som talas av många muslimer är inte möjligt att fastställa enligt Sveriges journalistförbund. Antalet är rimligtvis mycket lågt. Se även Bengtsson 2002.

¹²³ Berggren 2002a.

¹²⁴ Detta gäller speciellt efter Förenta staternas attack på Afghanistan och talibanregimen. I detta läge var det endast *al-Jazeera* som hade en reporter i Kabul som kunde sända direkt från insidan av Afghanistan. Se El-Nawawy och Iskandar 2002, s. 162-166.

en halvtimme efter att det första planet hade flugit in i World Trade Center framställdes muslimer som skyldiga – ett faktum som tycks ha skapat grogrund för konspirationsteoretiska förklaringar och växande klyftor mellan muslimer och icke-muslimer.

Både i muslimska länder och bland grupper influerade av en så kallad vit makt-ideologi¹²⁵ florerade rykten om att det var den israeliska säkerhetstjänsten, Mossad, som låg bakom attackerna mot Förenta staterna. Syftet med den 11 september skall enligt denna logik ha varit att öka stödet för staten Israels politik samt att göra det möjligt för Israel att bekämpa alla former av palestinskt motstånd. Egyptiska, libanesiska och kuwaitiska medier har även spritt rykten om att rabbiner i New York skall ha varnat judar från att gå till arbetet den 11 september, speciellt om de arbetade i World Trade Center. Samtidigt som judar blir beskyllda för dåden betonar Heléne Lööw, som arbetar på Brottsförebyggande rådet (BRÅ), att rasistiska och antisemitiska hemsidor också har framställt terrordåden i New York och Washington som en attack på den judiska konspirationen (ZOG), den judiska ockupationsmakten som enligt vit-maktrörelsen styr världen från Förenta staterna. Sammantaget tycks den 11 september ha skapat en ny grogrund för både anti-muslimska och anti-semitiska konspirationsteorier.¹²⁶

¹²⁵ ”Vit makt-ideologi handlar om kampen för den vita rasens överlevnad. Ideologin har sin grund i den europeiska nationalsocialismen och den amerikanska ‘White Supremacy’-ideologin. Den centrala föreställningen som vit makt-miljön bygger på är den rasideologiska och antisemitiska idén om en judisk världskonspiration. Världen kontrolleras enligt denna föreställningen av ‘Zionist Occupation Government’, förkortad ZOG, vilken består av så kallade ‘andliga judar’ som anses vara en del av den judiska konspirationen vars mål är att krossa den vita rasen. I denna konspiration antas i stort sett hela det samhällsliga etablissemangen, såsom regering, riksdag, rättsväsendet och massmedia ingå. Immigration, homosexualitet, liberalism och kommunism är medel som dessa institutioner/individer antas använda i konspirationen. Vit makt-ideologin kan förenklat sägas vara en samlingsbeteckning för åsikter som handlar om att bevara en mänsklig ras bestående av en vit, heterosexuell och icke-judisk befolkning. Med vit makt-miljö menas de grupper, organisationer och sammanslutningar som förespråkar och agerar utifrån en vit-makt-ideologi. Denna miljö är revolutionär och saknar tro på politiska lösningar.” *Brottsligheten kopplad till rikets inre säkerhet 2001*, s. 8-9.

¹²⁶ Se till exempel Gerner 2001 och Lööw 2001. För en diskussion om konspirationsteorier och deras trovärdighet i Mellanöstern se El-Nawawy och Iskandar 2002, s. 59-65.

5. Inom-islamiska diskussioner efter den 11 september

I undersökningen framkommer det vid flera tillfällen att händelserna den 11 september tycks ha lett till att de inom-islamiska diskussionerna har ökat i betydelse bland Sveriges muslimer. Ett flertal informanter betonade exempelvis att terrordåden innebar att det blev nödvändigt att pröva sin egen tro och fråga sig vad det innebar att vara muslim. Å ena sidan tycks det ha varit viktigt att ta reda på om händelserna i Förenta staterna rimligen kunde legitimeras på basis av islams källor – något som samtliga intervjuade muslimska informanter i denna undersökning förnekar; å andra sidan var det även nödvändigt att bestämma sig för om det var värt att bli diskriminerad på grund av sin tro eller om man skulle förändra sitt beteende eller rentav överge sin övertygelse. Exempelvis funderade en informant på om han skulle raka av sig sitt skägg efter den 11 september för att därigenom undvika diskriminering och negativ särbehandling. Sammantaget är det tydligt att händelserna i Förenta staterna påverkade muslimer i väst på ett flertal olika sätt. För det första tycks många individer ha blivit utsatta för diskriminering och hot. För det andra ledde terrordåden och det efterföljande kriget mot terrorismen till att det blev nödvändigt för många muslimer att reflektera över sin tro och att ta avstånd från det som hade hänt i Förenta staterna. Dessa processer kan bland annat komma att leda till en ökad debatt om demokrati och jämlikhet inom den muslimska gruppen, enligt docent Anne-Sofie Roald.¹²⁷ För det tredje tycks det som om det ökade trycket mot muslimer som grupp ledde till att de blev mer sammansvetsade mot majoritetssamhället. För det fjärde menar många muslimer att den 11 september synliggjorde inom-muslimska splittringar och variationer. För muslimer blev det å ena sidan nödvändigt att ta ställning till om man var muslim eller inte, å andra sidan var det också nödvändigt att bestämma vilken typ av muslim man var, det vill säga vilken tolkning av islam som man var beredd att följa.

Den inom-islamiska diskussionen om vad det innebär att tolka islam återspeglas också på den internationella scenen. Exempelvis har muslimska religiösa ledare som Shaykh Nuh Ha Mim Keller, Shaykh Abdal-Hakim Murad, Mansur Abdussalam Escudero och Shaykh Hamza Yusuf framhållit att attackerna mot World Trade Center och Pentagon är ett resultat av wahhabitiska och salafitiska tolkningar och ”omtolkningar” (*ijtihad*) av ”traditionell islam”, vilka ur deras perspektiv innebär en felaktig tolkning av islam. Att genomföra en terrorattack där oskyldiga människor dör, både judar, kristna och muslimer, kan aldrig vara en handling utförd i Guds namn, enligt dessa teologer.¹²⁸

¹²⁷ Intervju med Anne-Sofie Roald 2002-12-01.

¹²⁸ Abdal-Hakim Murad 2002; Mansur Abdussalam Escudero 2002; Shaykh Hamza Yusuf 2002 och Shaykh Nuh Ha Mim Keller 2002.

Den 11 september illustrerar också den enligt många muslimer ökande spänningen mellan bland andra å ena sidan så kallade traditionella och å andra sidan wahhabitiska och salafitiska tolkningar av islam. De två sist nämnda idéströmningarna kan beskrivas som islamiska reformrörelser som strävar efter att rena islam från västerländska influenser och lokala sedvänjor (speciellt de som praktiserades inom den islamiska sufismen, det vill säga mystiken). Både wahhabismen och salafiya har som mål att föra tillbaks islam till det som man uppfattar vara den ”rena” och ”ursprungliga” tolkningen av islam. Både wahhabismen och salafiya kan beskrivas som löst sammansatta idéströmningar med rötter i 1700- och 1800-talets reformrörelser. I fokus för dessa rörelser stod kampen mot västerlandet, västerländska influenser och de muslimska samhällenas förfall. Centrala tidiga tänkare var Muhammad ibn Abd al-Wahhab (1703-1792), som grundade wahhabismen, Jamal al-Din al-Afghani (1838-1897), Muhammad Abduh (1849-1905) och Rashid Rida (1865-1935). Dessa tänkare har i sin tur kommit att influera personer som Hasan al-Banna (1906-1949), som grundade det Muslimska brödrskapet (*al-Ikhwān al-Muslimūn*) i Egypten 1928.¹²⁹

Den typ av tolkningar som reformister och modernister förespråkar står dock inte oemotsagd. När det gäller wahhabismens enligt hans uppfattning negativa inflytande på samtida islam skriver exempelvis Abdal-Hakim Murad i relation till händelserna i Förenta staterna.

The lava-stream that flows from Ibn Taymiyya, whose fierce xenophobia mirrored his sense of the imminent Mongol threat to Islam, has a habit of closing minds and hardening hearts. It is true that not every committed Wahhabi is willing to kill civilians to make a political point. However it is also true that no orthodox Sunni has ever been willing to do so. One of the unseen, unsung triumphs of true Islam in the modern world is its complete freedom from any terroristic involvement. Maliki ulama do not become suicide-bombers. No-one has ever heard of Sufi terrorism. Everyone, enemies included, knows that the very idea is absurd.¹³⁰

Skillnaderna som finns inom nutida islam skall dock inte begränsas till en uppdelning mellan å ena sidan ”moderata” former av islam och å andra sidan wahhabitiska och salafitiska tolkningar. Utöver dessa schatteringar finns också en mängd andra tolkningar och varianter av islam. Det är också viktigt att betona att enskilda individer kan ha åsikter som hör hemma i olika ”läger”. Hur man förhåller sig till sin religion och kultur är bland

¹²⁹ Allmänna referenser om dessa rörelser, idéströmningar och ideologer kan hämtas från Esposito 2001.

¹³⁰ Abdal-Hakim Murad 2002.

annat beroende av förväntningar och den sociala situationen; exempelvis kan det vara avgörande hur man upplever sin situation i samhället.

Trots att enkäten inte visar vilka teologiska skolor eller idéströmningar som informanterna följer är det tydligt att muslimer i både Sverige och utomlands är klivna till den politiska utvecklingen efter 11 september. Å ena sidan tar majoriteten av muslimer avstånd från terrordåden i Förenta staterna, å andra sidan är många skeptiska till det så kallade krig mot terrorismen, speciellt mot bombningarna i Afghanistan, hotet om krig mot Irak och utvecklingen i Palestina.¹³¹ Efter terrordåden var exempelvis Sveriges Unga Muslimer (SUM) snabba med att ta avstånd från attackerna mot Förenta staterna.

SVERIGES UNGA MUSLIMER FÖRDÖMER TERRORISTATTACKEN

Sveriges Unga Muslimer, det muslimska ungdomsförbundet, fördömer å det skarpaste den tragiska och oerhört skrämmande terroristattacken som ägde rum under tisdag eftermiddag. Våra tankar och böner går till de tusentals oskyldiga offer – gamla som unga, män som kvinnor, kristna, judar, muslimer och andra – och till deras anhöriga. Må Gud lindra deras smärta, och bistå dem i deras sorgearbete. Detta är ett grovt brott mot hela mänskligheten och mot den fredliga andan i alla religioner. De som är skyldiga till detta hemska vansinnesdåd har inget annat än förakt att vänta sig från oss svenska muslimer. Islam är en religion som står för fred och samförstånd, och ordet muslim betyder bokstavligen freds[s]tiftare. I islams heliga bok Koranen jämförs att ta ett enda oskyldigt människoliv med att döda hela mänskligheten, och att rädda ett enda människoliv med att rädda hela mänskligheten. Vi måste alla oavsett konfession arbeta för en fredligare värld, och motverka all terrorism som utförs av såväl enskilda som olika grupper och länder var de än kommer ifrån eller vilka motiv de än har. Terrorism är ytterst både ett brott mot Gud och Hans främsta skapelse, människan.¹³²

Samtidigt som merparten av muslimer tar avstånd från terrordåden är också många skeptiska till de metoder som används i kriget mot terrorismen. Enligt kritikerna tycks det som om i stort sett vilka åtgärder och metoder som helst legitimeras med att de syftar till att bekämpa terrorism.

Sammantaget påverkade den 11 september hela världens politiska och ekonomiska klimat. Utvecklingen efter attackerna mot Förenta staterna visar dels att terrorism inte är lätt att utrota med militära medel, dels att världen inte har blivit säkrare efter terrorattackerna mot Förenta staterna. De grupper som väljer att använda sig av terrorism som ett medel för att uppnå sina mål drar sig inte heller för att attackera mål i muslimska länder. Exempelvis riktades bomberna på Bali den 12 oktober 2002 både mot

¹³¹ ”Klivna känslor hos Sveriges muslimer”, *Svenska Dagbladet* 2001-10-09 (osignerad artikel).

¹³² <http://www.ungamuslimer.nu/>

västerländska turister men också mot den indonesiska regimen som tillåter diskotek och barer i ett muslimskt samhälle. Tiden efter den 11 september har också på ett tydligt sätt illustrerat hur splittrad den muslimska världen är. Medan merparten av länderna i Mellanöstern och Gulfen ställde sig bakom Förenta staternas kamp mot terrorismen valde till exempel Irak under ledning av Saddam Hussein att ta avstånd från västvärlden och ifrågasätta de bakomliggande motiven till kriget mot terrorismen.

6. Ett år efter 11 september

För att undersöka huruvida enkätsvaren pekar på en tillfällig förändring eller om effekterna efter den 11 september är bestående har ett antal muslimer, både religiösa ledare, ”centralgestalter” och andra personer intervjuats under hösten 2002. Syftet är också att möjliggöra jämförelser och få fram en bild av hur muslimer ser på händelserna i Förenta staterna ett år senare.

Samtliga av de intervjuade var överens om att den 11 september drabbade Sveriges muslimer på ett mycket hårt sätt. Den rädsla och utsatthet som enkätresultaten ger uttryck för bekräftas och styrks av intervjuerna. Exempelvis var det tydligt att många muslimer kände sig rädda och många upplevde det som obehagligt att gå ut tiden strax efter den 11 september. Speciellt utsatta var kvinnor som bar huvudduk och män som såg ut att komma från arabvärlden (jfr tabellerna nummer sju och åtta). Dessa två gruppers utseende tycks i stort ha stämt överens med allmänhetens och medias bild av hur en terrorist eller muslim ”borde” se ut, enligt både enkätresultaten och informanternas upplevelser. Jämfört med dessa två kategorier tycks det exempelvis som om muslimer från Turkiet eller Balkan inte drabbades i samma utsträckning som ”arabiska” muslimer.

Enligt Max Dahlstrand, *Sveriges unga muslimer* (SUM), försökte media till viss del att motverka förenklade och stereotypa bilder av islam och muslimer. Han beskriver dock den första tiden efter den 11 september som en ”smekmånad” för Sveriges muslimer, det vill säga en smekmånad i jämförelse med tidigare perioder. Under den första tiden efter terrorattackerna lyftes mer nyanserade och till och med positiva bilder av islam och muslimer fram av media och antalet muslimska gäster i tevedebatter ökade kraftigt. Exempelvis fick SUM ett stort utrymme att förklara och tillrättalägga vad man uppfattade vara misstag eller felaktiga bilder av islam. Trots att detta uppfattades som något positivt betonar han att media återigen efter ett par månader föll tillbaka till sin svartvita världsbild. Enligt denna logik beskrivs Sveriges muslimer antingen som farliga eller exotiska mångkulturella inslag, som media antingen kan fördöma eller ”gulla med”, för att använda Dahlstrands uttryck.¹³³ Även självkritiska röster inom journalistkåren menar att journalister ofta bidrar till en svart-vit beskrivning av islam och muslimer.¹³⁴

¹³³ Mehmet Katlan som var ordförande för Sveriges Unga Muslimer vid tiden för terrordåden har uttrycks liknande uppfattningar om hur svenska medier. Enligt honom framställs muslimer antingen som farliga eller exotiska, det vill säga något som man kan ”gulla med”. Se Berggren 2002b.

¹³⁴ Jfr. ”Vad har journalisterna egentligen lärt sig om islam?”, osignerad krönika i *Journalisten* 2002-10-29.

Trots att många av informanterna uppfattar svenska media som kvalitativt bättre än många andra västerländska medier på att beskriva islam och muslimer upplevs situationen inte som bra. Muslimer och islam beskrivs fortfarande enligt merparten av de intervjuade som något farligt, hotfullt och negativt jämfört med det ”svenska” majoritetssamhällets värderingar och ideal. Samtidigt menar två av de intervjuade att svenska media har varit betydligt mer sakliga och objektiva i sina beskrivningar av den 11 september än media i andra länder – ett synsätt som exempelvis inte delas av Leth och Thurén. Enligt deras analys var svenska medier i vissa fall betydligt sämre än exempelvis tidningar som New York Times på att beskriva och förhålla sig neutrala till händelseförloppet efter terrorattackerna mot New York och Washington.¹³⁵ Trots detta tycks det finnas en utbredd tendens bland muslimer att döma ut svenska media på förhand utan att kritiskt jämföra dessa med annan information som förmedlas på annat sätt. Enligt Pierre Durrani som bland annat är verksam i SUM är det även vanligt att muslimer tycker synd om sig själva vilket kan leda till att känslan av utsatthet ökar och att man upplever att man är mer drabbad än andra grupper i samhället.

Grundproblemet med medias bevakning av händelserna i Förenta staterna är det faktum att många muslimer upplever sig som utpekade och kollektivt skuldbelagda på förhand. En bidragande orsak till detta är, enligt informanterna journalisters förutfattade och negativa syn på islam och muslimer. Så gott som samtliga av de intervjuade ger en bild av att muslimer i Sverige och övriga västvärlden har tappat förtroendet för media. Svensk nyhetsbevakning tycks i allmänhet upplevas som allt för lokal, ”tråkig” och opålitlig jämfört med information som kan hämtas från alternativa satellitkanaler (exempelvis *al-Jazeera*).¹³⁶ Oberoende journalister som John Pilger, Noam Chomsky och Robert Fisk tycks också vara populära. Många muslimer har som en följd av västerländska mediers rapportering från bland annat Mellanöstern blivit cyniska och skeptiska till de analyser, beskrivningar och förklaringar som majoritetssamhällets mediakanaler ger. Dessa muslimer menar att så fort något dåligt händer i världen brukar muslimer få skulden. Att motverka den negativa stämpel som muslimer och islam tilldelats upplevs också som mycket svårt eftersom förutfattade och negativa attityder till det främmande tycks vara djupt rotade i samhället, enligt informanterna. Exempelvis har muslimers avståndstagande från terrorismen inte fått något större genomslag i allmänhetens bild av muslimer och islam. Direkt när något terrordåd sker i världen utpekas muslimska grupper (exempelvis *Jameeh Islamiyyah* i Indonesien) som ansvariga och skyldiga, enligt informanterna. Många muslimer upplever att de är dömda på förhand och en stor trötthet och uppgivenhet råder bland muslimer enligt Pierre Durrani. Fatima Idris från Göteborg betonar att det är både konstigt och olustigt att hela tiden behöva be om ursäkt. Hon

¹³⁵ Jfr Leth och Thurén 2002, s. 39-43.

¹³⁶ Roald 2001.

säger; ”Varför måste vi muslimer gå ut och be om ursäkt för något som vi inte har gjort?”¹³⁷ Enligt flera av informanterna tycks internationell rätt inte gälla alla personer eller alla konflikter. Internationella lagar och regler gäller tydligen inte för människor i Palestina, talibanska fångar i Guantanamo-basen på Kuba eller för de så kallade Somalia-svenskarna som var inblandade i *al-Barakat*-affären.

Som ett resultat av det faktum att medias bevakning av islam och muslimer uppfattas som stereotyp och fientlig tycks konspirationsteorier ha fått en allt större acceptans och spridning bland muslimer i Sverige. Enligt denna logik driver västerländska medier en kampanj mot islam och muslimer med syfte att utplåna eller kontrollera den muslimska världen. Händelserna i Förenta staterna, Afghanistan, Irak, Palestina och Indonesien ses här som viktiga komponenter i kampen mot islam och muslimer. Trots att konspirationsteoretiska förklaringar tycks vara mycket vanliga bland minoriteter är detta ett så gott som outforskat område och behovet av både analys och dokumentation är påtaglig.

I stället för att sätta tilltro till västerländska medier tycks därför många muslimer söka alternativ information från exempelvis satellitkanalen *al-Jazeera*. Samtidigt är flera av de intervjuade informanterna noga med att betona att *al-Jazeera* inte är en islamisk kanal. Trots att den innehåller inslag om islam, exempelvis shejk Yusuf al-Qaradawis program ”lagen”, är den först och främst en nyhetskanal. I grund och botten bygger den på sekulära och västerländska idéer om hur en nyhetskanal bör fungera. Till skillnad från merparten av västerländska medier ger satellitkanalen enligt informanterna ett arabiskt perspektiv, något som oftast saknas i amerikanska och europeiska medier. Detta är förmodligen en av de viktigaste orsakerna till kanalens popularitet bland arabisktalande invandrare från Mellanöstern. Enligt en källa hämtar omkring 90 procent av den arabisktalande publiken i Sverige som har tillgång till parabolantennor sin information från *al-Jazeera*. Eftersom lite forskning har bedrivits inom detta område är det svårt att veta hur utbredd *al-Jazeera* faktiskt är i Sverige och det är oklart hur många som hämtar information från denna kanal. Enligt Anne-Sofie Roalds undersökningar bland arabisktalande grupper i Malmö och Köpenhamn tycks det dock som om många tittar på *al-Jazeera*. Men det är svårt att säga hur informationen tolkas eller förstås av de som tittar på *al-Jazeera*. Ur ett integrationsperspektiv, och då speciellt i relation till språkinlärning, kan det vara ett problem att många arabisktalande invandrare hämtar information från arabiska kanaler som *al-Jazeera*.¹³⁸ Å ena sidan är det positivt att kunna ta del av information från Mellanöstern på arabiska, men å andra sidan kan detta leda till ett ökat utanförskap. Incitamentet att lära sig svenska tycks inte heller öka med ett växande informationsflöde på arabiska. Dessa processer och den ökade tillgängligheten av

¹³⁷ Intervju 2002-11-29.

¹³⁸ Roald 2001.

information på exempelvis arabiska tycks göra det allt svårare för invandrare att bli integrerade i det svenska samhället. Roald menar att denna typ av satellitkanaler också kan bidra till att sprida en bild av att muslimer de facto är mer utsatta för negativ särbehandling och diskriminering i västvärlden än vad de egentligen är. Eftersom många arabisktalande personer i västvärlden hämtar sin information från tevekanaler som *al-Jazeera* är det problematiskt att dessa kanaler ofta framställer muslimer i västvärlden som utsatta för diskriminering och negativ särbehandling. Satellitkanaler som *al-Jazeera*, som drivs utifrån ett mellanöstern-perspektiv, kan alltså påverka hur arabisktalande personer ser på sin egen situation i västvärlden. Detta kan leda till ett fördjupat utanförskap och en ökad spänning i väst.¹³⁹ Men om informationen är stereotyp och förenklad spelar det egentligen ingen roll om den är producerad utifrån ett västerländskt eller mellanöstern-perspektiv. Stereotypa och generaliserade beskrivningar av den andra kan tendera att leda till ökade klyftor mellan ”vi” och ”dom”, något som gäller både för västerländska och orientaliska medier.

I sammanhanget är det dock viktigt att betona att *al-Jazeera* inte är den enda kanal som sänder på arabiska via satellit; en mängd olika arabiska satellitkanaler finns tillgängliga tack vare den nya informations- och kommunikationsteknologin. *Al-Jazeeras* popularitet måste därför också sättas i relation till hur och vilka nyheter och perspektiv som presenteras. I jämförelse med merparten av arabiska kanaler, som är fyllda av lättäm underhållning eller enkelriktad politisk information, är kanalens utbud i högre utsträckning präglad av en kritisk och ifrågasättande journalistik.¹⁴⁰

För att finna ett islamiskt perspektiv på utvecklingen efter den 11 september menar en av informanterna att det är nödvändigt att söka svar i Koranen och *sunna*. Dessa fungerar som tolkningsnycklar och texterna förklarar varför världen ser ut som den gör. Det bör dock betonas att terrordåden i Förenta staterna inte finns omnämnda i de heliga traditionerna och de kan inte legitimeras med hjälp av källorna, enligt informanten. Terrordåden är bara ett av många tecken på världens dåliga tillstånd och den förestående apokalypsen. I ljuset av den 11 september tycks det generellt som om många religiösa grupper (något som inte gäller enbart muslimer) har sett attackerna på World Trade Center och Pentagon som ett tecken på världens tillstånd och jordens snara undergång.

I ljuset av händelseutvecklingen i Förenta staterna och västvärlden är det rimligt att anta att flera av enkätsvaren var ifyllda under stor emotionell påfrestning, något som till viss del kan förklara resultaten. Samtidigt är de intervjuade informanterna noga med att betona att den 11 september inte skall ses som ett isolerat fenomen. Anti-muslimska och anti-islamiska känslor har funnits långt före september 2001. Spänningarna och konflikterna blev dock förstärkta i och med händelserna i Förenta staterna. Trots att

¹³⁹ Intervju med Roald den 2002-12-01.

¹⁴⁰ Se El-Nawawy och Iskandar 2002.

misstänksamheten mot muslimer tycks finnas kvar är också flera av informanterna noga med att betona att perioden efter den 11 september var unik och att läget snabbt gick tillbaks till det ”normala” tillståndet. Ett normalt tillstånd tycks dock enligt merparten av de intervjuade informanterna innebära att muslimer utsätts för negativ särbehandling och diskriminering.

För många muslimer blev det också allt viktigare att diskutera vad det ”egentligen” innebär att vara muslim och leva i västvärlden. Medan vissa anser att dåden i Förenta staterna ledde till en ökad gemenskap bland muslimer i Sverige, menar andra att terrordåden ledde till en ökad uppdelning och splittring bland muslimer. Framför allt tycks grupper med bristande språkkunskaper och en större grad av utanförskap ha blivit mer slutna och sökt sig till den egna gruppen. De muslimer som har kommit till tals i media har också framför allt varit unga muslimer, svenska konvertiter eller de muslimer som behärskar det svenska språket. En stor del av Sveriges muslimer har därför aldrig kommit till tals varken i media eller i den offentliga debatten. Merparten av de som har uttalat sig har också betraktat sig själva som praktiserande, medan sekulariserade och kulturella muslimer inte fått samma utrymme i media.

När det gäller graden av utsatthet tycks det generellt som om både praktiserande och sekulariserade muslimer drabbades av rasism, diskriminering och förföljelser efter terrordåden i Förenta staterna. För praktiserande muslimer fanns det dock en möjlighet att söka trygghet och gemenskap i religionen, en möjlighet som sekulariserade muslimer saknade, enligt de intervjuade. Mot denna bakgrund menar exempelvis Max Dahlstrand att sekulariserade muslimer till viss del drabbades hårdare än praktiserande muslimer. De sekulariserade tycks ha upplevt en större utsatthet och rotlöshet än de troende och i många fall kan de ha upplevt en dubbel form av utsatthet (sekulariserade muslimer är varken västerlänningar eller muslimer). Dessa faktorer har också bidragit till att många sekulariserade muslimer hittat tillbaka till sin religiösa tillhörighet, enligt informanterna. Huruvida denna analys är riktig eller om det är en tendens som är bestående eller tillfällig är omöjligt att säga på basis av undersökningen.

Sammantaget är samtliga informanter övertygade om att medias beskrivning av islam och muslimer spelar en avgörande roll för hur allmänheten förhåller sig till och uppfattar dessa. Den negativa och stereotypa beskrivning som muslimer upplever sig vara utsatta för är ur ett demokratiskt perspektiv ett stort problem som bör belysas och diskuteras på ett ingående sätt. För att skapa förutsättningar för integration och motverka diskriminering, islamofobi, rasism och främlingsrädsla är detta en viktig uppgift inför framtiden.

7. Slutsatser

Vid ett flertal tillfällen har det varit nödvändigt att återvända till de metodologiska problem som enkätundersökningen är förknippad med. Den avgörande frågan är: Har enkätundersökningen något vetenskapligt värde?

Denna fråga kan både besvaras jakande och nekande. Om syftet är att få fram en allmängiltig eller generaliserbar bild av hur muslimer i Sverige de facto drabbades av den 11 september är det tveksamt om undersökningen har något större vetenskapligt värde. Det statistiska urvalet och den insamlade informationen är här till behäftade med allt för stora problem. För att besvara frågorna och för att ta fram ett säkert statistiskt underlag behövs en betydligt större undersökningsgrupp. Undersökningens urvalsprinciper och behov av kontrollgrupper måste diskuteras på ett mer ingående och kritiskt sätt. Med dessa perspektiv i åtanke kan undersökningen inte användas för att ge en heltäckande bild av hur muslimer i Göteborg, eller ännu mindre i övriga Sverige, ”drabbades” av attackerna mot World Trade Center och Pentagon.

Om vi istället betänker att enkätundersökningen inte har som ambition att ge en allmängiltig bild av situationen i Sverige kommer frågan i annat ljus. Undersökningens primära syfte är att återge ett insider-perspektiv; 176 muslimer får alltså själva berätta och beskriva hur *de upplever* att den 11 september drabbade dem som kollektiv grupp och som enskilda individer. I detta avseende har undersökningen ett stort värde. Mitt syfte har inte varit att avgöra om muslimer de facto drabbades av den diskriminering, rasism och våld som de anger i enkäten, utan endast varit att beskriva hur ett antal personer (närmare bestämt 176 stycken) anser att de drabbades. Enkätundersökningens vetenskapliga värde ligger således i att den ger en insider-bild och problematiserar de metodologiska problem som denna typ av undersökningar är förknippade med.

I relation till de tre frågor som ställdes i inledningskapitlet är det tydligt att de 176 informanterna upplevde sin situation efter den 11 september som mycket problematisk och svår. Över 90 procent angav till exempel att svenskars attityder till islam och muslimer har blivit sämre under 1990-talet. Liknande resultat gäller även för medias bevakning av terrordåden i Förenta staterna. Cirka 89 procent menade att medias beskrivning av islam och muslimer efter den 11 september hade blivit mer negativ än jämfört med tidigare perioder. Resultaten indikerar också att merparten av de 176 informanterna upplevde sig vara utsatta för diskriminering och negativ särbehandling efter terrordåden i Förenta staterna. Muslimska kvinnor och personer från Afrikas horn och Mellanöstern har känt sig speciellt utsatta för diskriminering. Merparten av dessa har utsatts för verbal diskriminering men endast ett litet antal angav att de hade utsatts för fysiskt hot eller våld. När det gäller svenska myndigheters ageranden efter den 11 september är svaren delade. Ungefär 41 procent anser att myndigheterna hade gjort vad

de kunde, medan 59 procent hade önskat att myndigheterna hade gjort ännu mer för att motverka det faktum att muslimer blev kollektivt skuldbelagda. Resultaten visar också att den 11 september även har lett till att de inom-islamiska diskussionerna har ökat i betydelse. Islam har blivit ett större samtalsämne både inom den egna gruppen och i majoritetssamhället. Exempelvis har enskilda muslimer och företrädare för muslimer i Sverige fått ett relativt stort utrymme i media. Detta gäller speciellt för ungdomsorganisationen, *Sveriges Unga Muslimer*, som i många fall har fått fungera som en samtalspartner i svenska medier. Merparten av de muslimska informanter som intervjuades under hösten 2002 ansåg också att det ökade intresset för islam och muslimer har varit positivt för muslimer i Sverige. Trots detta var det många som fortfarande ansåg att media hade bidragit till att muslimer hade blivit kollektivt utpekade som skyldiga till den 11 september. Samtidigt var det också många som ansåg (speciellt bland de intervjuade) att svenska medier var mer neutrala och sakliga än internationella medier.

På basis av föreliggande undersökning är det svårt att uttala sig om muslimer upplevde att de hade möjligheter att förmedla sina erfarenheter. Å ena sidan uttrycker många praktiserande muslimer att de fick ett relativt stort utrymme i media efter den 11 september, å andra sidan är det svårt att avgöra huruvida de muslimer som gavs utrymme i media kan sägas representera alla muslimer i Sverige. Exempelvis tycks sekulariserade och kulturella muslimer ha givits ett betydligt mindre utrymme i media än troende muslimer. Att vara muslim blir enligt detta synsätt det samma som att vara praktiserande muslim, vilket inte stämmer in på merparten av människor med muslimsk bakgrund i Sverige. Ungefär hälften av Sveriges muslimer uppskattas vara sekulariserade eller kulturella muslimer, trots detta har dessa grupper fått lite utrymme i media.

Enligt diskussionen som bygger på sekundärlitteraturen tycks muslimer ha haft speciellt svårt att bearbeta den kris eller kognitiva dissonans som den 11 september innebar för människor i Sverige. Att skämta om Usama bin Laden eller terrordåden tycks exempelvis ha varit mycket svårt för många muslimer eftersom de stereotypa mallarna som används i skämten (exempelvis skägg och huvudbonad) tillhör vanliga attribut bland muslimer. Mig veterligen har denna fråga inte analyserats eller diskuterats i relation till den 11 september.

För att kunna ställa nya frågor samt för att belysa den mångfald som existerar bland Sveriges muslimer är det nödvändigt och fruktbart att genomföra fallstudier. Det är min förhoppning och ambition att föreliggande fallstudie ska leda fram till ytterligare forskning och väcka nya frågor både bland muslimer, forskare och beslutsfattare.

Litteraturlista

- Abu Khalil, A. (2002) *Bin Laden, Islam and America's New "War on Terrorism"*, New York.
- Allan, S. (2002) "Reweaving the Internet: Online News of September 11", i Zelizer, B. och Allan, S. (eds.) *Journalism After September 11*, London/New York.
- Allen, C. och Nielsen, J. S. (2002) *Summary Report on Islamophobia in the EU after 11 September 2001*, Vienna.
- Andersson, B. (2001) "Moské i Högsbo bombhotades", *Göteborgs Tidningen* 2001-09-23.
- Andersson, J. (2001) "Ali blev misshandlad av taxikund", *Göteborgs Posten* 2001-09-13.
- Anti-Islamic Reactions in the EU After the Terrorist Acts Against the USA*, Vienna.
- Anti-Islamic Reactions in the EU After the Terrorist Acts Against the USA. A Collection of Country Reports from RAXEN National Focal Points (NFPs) 12th September to 31st December 2001 (Sweden: Expo Foundation).*
- Atterstam, I. (2002) "Prövodag för New Yorks muslimer", *Svenska Dagbladet* 2002-09-10.
- Bengtsson, T. (2002) "För få invandrare i journalistiken", *Göteborgs Posten* 2002-11-29.
- Berg, M. (1998) *Hudud. En essä om populärorientalismens bruksvärde och världsbild*, Stockholm.
- Boström, J. (2002) "Judisk förening bombhotad", *Göteborgs Posten* 2002-04-06.
- Brandel, T. (2002) "Extrema åsikter i valstugorna", *Svenska Dagbladet* 2002-09-10.
- Brink, B. (2002) "Ökat hot mot svenska judar", *Svenska Dagbladet* 2002-04-03.
- British Muslims Monthly Survey* (September 2001).
- Brottslighet kopplad till rikets inre säkerhet 2001* (Rapport från Säkerhetspolisen), Stockholm.
- Bräkenhielm, C. R. (2001) "Livsåskådningsforskning – vad är det?", i Bräkenhielm, C. R. (red.), *Världsbild och mening. En empirisk studie av livsåskådningar i dagens Sverige*, Nora.
- Catomeris, C. (1998) "Som att förflytta sig tjugo år tillbaka i tiden – om etnisk 'enfald' på redaktionerna", i Brune, Y. (red) *Mörk magi i vita medier. Svensk nyhetsjournalistik om invandrare, flyktingar och rasism*, Stockholm.
- Chomsky, N. (2001) *11/9* (Översatt till svenska av Margareta Eklöf, Ulf Gyllenhak och Tor Wennerberg), Stockholm.
- Cullberg, J. (1992) *Kris och utveckling. En psykodynamisk och socialpsykiatrisk studie*, Stockholm.
- Durrani, Pierre (Sveriges unga muslimer), e-brev 2002-11-26.
- Esposito, J. L. (2001) *Islam. Den raka vägen* (Översatt till svenska av Sven-Erik Torhell), Lund.
- Esposito, J. L. (2002) *Unholy War: Terror in the Name of Islam*, Oxford.
- EUMC Report on Anti-Islamic reactions within the European Union after the terrorist attacks against the U.S.*, Vienna.
- Geels, A. och Wikström, O. (1999) *Den religiösa människan. En introduktion till religionspsykologin*, Stockholm.

- Gherstti, M. och Levin, A. (2002) *Muslimerna och islam i svenska nyhetsmedier. Om rapporteringen av terrorattackerna i USA den 11 september 2001. En fallstudie*, (Publicerad rapport från institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet), Göteborg.
- Halldén, P. (2002) ”Heligt krig rasar på nätet”, *Dagens Nyheter* 2002-10-10.
- Halliday, F. (2002) *TVå timmar som skakade världen. 11 september 2001: Orsaker och följder* (Översatt till svenska av Öjevind Lång, Ulla Ericson och Bo Ericson), Lund.
- Hamberg, E. (1998) ”Migration och religiös förändring”, *Svensk teologisk kvartalskrift*.
- Hammarberg, T. (2002) ”11 september och mänskliga rättigheter”, *Internationella studier*, nr. 2.
- Hamrin, T. (1999) ”Ahmadiyya”, i Svanberg, I. och Westerlund, D. (red.) *Blågul islam? Muslimerna i Sverige*, Nora.
- Holmén, H. (1994) ”Vem behöver ‘Mellanöstern?’”, *Tidskrift för Mellanösternstudier*, nr. 1.
- Hood, R. W., Spilka, B., Hunsberger, B., och Gorsuch, R. (1996) *The Psychology of Religion. An Empirical Approach*, New York och London.
- Huntington, S. P. (1998) *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, London.
- Hvitfelt, H. (1998) ”Den muslimska faran – om mediebilder av islam”, i Brune, Y. (red.) *Mörk magi i vita medier. Svensk nyhetsjournalistik om invandrare, flyktingar och rasism*, Stockholm.
- Hvitfelt, H. (2002) ”En ny medievärld”, i Hvitfelt, H. och Nygren, G. (red.) *På väg mot medievärlden 2020. Journalistik, teknik, marknad*, Lund.
- Härenstam, K. (1993) *Skolboks-islam: analys av bilden av islam i läroböcker i religionskunskap*, Göteborg.
- Jalla! Nu klär vi granen – möte med den muslimska kultursfären* (2002) Stockholm.
- Jansson, P. (2001) ”Invandrade journalister besvikna på bevakningen”, *Journalisten*, nr. 27.
- Karim, K. H. (2002) ”Making sense of the ”Islamic Peril”: Journalism as Cultural Practice”, i Zelizer, B. och Allan, S. (eds.) *Journalism After September 11*, London/New York.
- Karlsson, P. och Svanberg, I. (1995) *Moskéer i Sverige. En religionsetnologisk studie i intolerans och administrativ vanmakt*, Uppsala.
- ”Kluvna känslor hos Sveriges muslimer” (osignerad artikel), *Svenska Dagbladet* 2001-10-09.
- Kriisa, L. (2001) ”Trakasserier mot moskéer i Sverige”, *Expressen* 2001-09-13.
- Laporta, M. et al. (2001) ”Europa tystnade i tre minuter”, *Göteborgs Posten* 2001-09-15.
- Larsson, G. och Sander, Å. (2001a) ”Islam, muslimer och den svenska staten”, *Minaret*, Årgång 1, nr. 3.
- Larsson, G. och Sander, Å. (2001b) ”Svenska staten och muslimer”, *Invandrare & Minoriteter*, nr. 6.
- Larsson, G. (2002) *Virtuell religion. Globalisering och Internet*, Lund.

- Leth, G. och Thurén, T. (2002) *11 september 2001 – en undersökning av informationsförmedling och åsiktsbildning i svenska medier*, Stockholm.
- Luckmann, T. (1967) *The Invisible Religion: The Problem of Religion in Modern Society*, New York.
- Morge, S. och Modh, M. (2002) *Terrorns dag i medierna. Nyhetsförmedlingen dygnet efter terrorattackerna den 11 september 2001*, Stockholm.
- Nordström, G. Z. (2002) *Terrorkriget i kvällspressen*, Stockholm.
- Pettersson, A. (2002) ”Ökat hot mot judiska församlingar”, *Göteborgs Posten* 2002-04-16.
- Quraishy, B. (2002) ”Islam i västerländska massmedier”, *Invandrare & Minoriteter*, nr. 1.
- Rashid, A. (2000) *Talibanerna. Islam, oljan och det nya maktspelet i Centralasien* (Översättning till svenska av Charlotte Hjukström), Stockholm.
- Reber, A. S. (1995) *The Penguin Dictionary of Psychology*, Harmondsworth.
- Roald, A.-S. (2001) ”Parabol tar emot och skärmar av”, *Invandrare & Minoriteter*, nr. 2.
- Said, E. (1997) *Covering Islam: How the Media and the Experts Determine how we see the Rest of the World*, New York.
- Said, E. (1993) *Orientalismen* (Översättning till svenska av Hans O. Sjöström), Stockholm.
- Sander, Å. och Larsson, G. (2002) ”The Mobilisation of Islam in Sweden 1990 – 2000: From Green to Blue and Yellow Islam?”, i Shadid, W.A.R. och van Koningsveld, P.S. (eds.), *Religious Freedom and the Neutrality of the State: The Position of Islam in the European Union*, Leuven.
- Sander, Å. et al. (2002), *State Policies Towards Muslim Minorities in the European Union: A Summary*, Göteborg.
- Schmidt, G. (2002) ”Dialectics of Authenticity: Examples of Ethnification of Islam Among Young Muslims in Sweden and the United States”, *The Muslim World*, Vol. 92.
- Sernhede, O. (2002) *Alienation is My Nation. Hip-hop och unga mäns utanförskap i Det Nya Sverige*, Stockholm.
- Shachar, N. (2001) ”PR-filmen som blev för bra”, *Dagens Nyheter* 2001-09-20.
- Shaheen, J. (2001) *Real bad Arabs: How Hollywood vilifies a people*, Northampton, Ma.
- Svensson, B. (2002) *11 september. Om barn och katastrofer i TV-rutan*, Stockholm.
- ”Sötsaker bakom palestinskt firande” (osignerad artikel), *Journalisten*, nr. 26/2001
- Thomas, W. I. (1928) *The Children in America: Behavioral Problems and Programs*, New York.
- Trots, J. (1994) *Enkätboken*, Lund.
- Turunc, Ç. (2002) ”Muslimer i Göteborg” (opublicerad uppsats vid institutionen för religionsvetenskap, Göteborgs universitet), Göteborg.
- ”Vad har journalister egentligen lärt sig om islam?” (osignerad artikel), *Journalisten*, nr. 6/2002.
- Vertovec, S. och Rogers, A. (1998) ”Introduction”, i Vertovec, A. och Rogers, A. (Eds.) *Muslim European Youth: Reproducing Ethnicity, Religion, Culture*, Aldershot.

- Wallin, K. (2001) ”Man kastar grishuvuden och grisblod på våra moskéer och efter mig ropar man: bin Ladin!”, *Göteborgs Posten* 2001-10-28.
- Wennergren, T. (2002) ”Tufft år för svenska muslimer – inte bara islamofobi utan även ett nyväckt intresse har öppnats”, *Nerikes Allehanda* 2002-09-11.
- Wolters, S. (2001) ”Kaotiskt första dygn efter terrorattacken”, *Journalisten*, nr. 27/2001.
- Wolters, S. och Jansson, P. (2001) ”Hårt tryck mot mediasajterna”, *Journalisten*, nr. 27/2001.
- Zaar, C. (2002) ”Se från en annan synvinkel”, i *Jalla! Nu klär vi granen – möte med den muslimska kulturfären*, Stockholm.

TV-sändningar

- Dokument inifrån*, ”De glömda flickorna” (SVT kanal 1, den 6 september 2001).
Mediemagasinet, den 11 oktober 2001 och den 18 april 2002.
Uppdrag granskning, den 10 september 2002.

Internet

- Abdal-Hakim Murad (2002) ”Recapturing Islam From the Terrorists”, (Utskrift 2002-10-11, <http://66.34.131.5/ISLAM/ahm/recapturing.htm>).
- Berggren, J. (2002a) ”Enklast när alla är lika”, (Utskrift 2002-12-18, <http://www.quickresponse.nu/>).
- Berggren, J. (2002b) ”Islam efter terrordåden”, (Utskrift 2002-12-18, <http://www.quickresponse.nu/>).
- Ekman, U. (2001) ”When the World is Shaken”, 09-16-2001 (Utskrift 2002-07-22, http://www.ulfekman.org/ulfekman/world_shaking_WTC.htm).
- Gerner, K. (2001) ”Antisemitiska konspirationsteorier har högsång”, *Svenska Kommittén mot Anti-semitism*, nyhetsbrev november 2001 (Utskrift 2002-10-11, <http://www.skma.se/>).
- Hamza, Yusuf (2002) ”A Time for Introspection”, *Q-News* (Utskrift 2002-10-11, http://66.34.131.5/ISLAM/misc/shhamza_sep11.htm).
- Löow, H. (2001) ”Durban och terrorattackerna mot USA – antisemitismen förenar”, *Svenska Kommittén mot Anti-semitism*, nyhetsbrev november 2001 (Utskrift 2002-10-11, <http://www.skma.se/>).
- Mansur Abdussalam Escudero (2002) ”Interview with Dr. Mansur Abdussalam Escudero. Former President of the Spanish Federation of Islamic Religious Organisation”, (Utskrift 2002-10-11, <http://www.masud.co.uk/>).
- Jewish defence league*, (<http://www.jdl.org/>).

”Jihad mot folkhemmet”, (Utskrift 2002-09-27,
<http://www.nationaldemokraterna.se/jihad/>).

Nuh Ha Mim Keller (2002a) ”The Current Crisis Formulating a Response”, (Utskrift 2002-10-11, http://66.34.131.5/ISLAM/nuh/voc_interview.htm).

Nuh Ha Mim Keller (2002b) ”Making the World Safe for Terrorism”, (Utskrift 2002-10-11, <http://66.34.131.5/ISLAM/nuh/terrorism.htm>).

”Svenska kyrkans biskopar om hoten mot muslimer i Sverige”, (Utskrift 2002-09-27, <http://www.svenskakyrkan.se/tcrot/press/sv/2001/biskoparmuslimer.htm#TopOfPage>).

Intervjuer

Abd al-Haqq Kielan, Stockholm 2002-10-18

Ahmed al-Mofty (Islamiska informationsföreningen), Göteborg 2002-10-15

Anne-Sofie Roald (Docent och lektor i IMER, Höskolan i Malmö), Göteborg 2002-12-01

Ashar Khan (Göteborgs unga muslimer), Göteborg 2002-10-17

Çenap Turunc (Stiftelsen interreligiös dialogcenter, Göteborg), telefonintervju 2002-11-25

Fatima Idris, Göteborg 2002-11-29

John Stauffer (DO), telefonsamtal 2002-11-25.

Max Dahlstrand (Sveriges unga muslimer), Göteborg 2002-10-14

Mehmet Katlan och Pierre Durrani (Sveriges unga muslimer), Stockholm 2001-11-08.

Tord Modin, Chef för analysroten vid underrättelsetjänsten, telefonsamtal 2002-12-09

Zohra Karsson, Göteborg 2002-11-29

APPENDIX I

Enkät

Göteborg 28 september
2001

Undertecknade genomför för närvarande ett forskningsprojekt vid Göteborgs universitet som undersöker relationerna mellan majoritetssamhället å ena sidan och islam och muslimer i Sverige å den andra. Projektet heter *State Policies towards Muslim Minorities in the European Union*. Liknande projekt genomförs samtidigt av våra samarbetspartners i England och Tyskland. Projektet är finansierat av Europeiska Kommissionen och svenska regeringen.

För att kunna belysa dessa relationer är det nödvändigt att samla in uppgifter om hur muslimer upplever sin situation i Sverige, exempelvis hur de upplever att de bemöts av icke-muslimska svenskar, hur de skildras i media och hur de upplever sin möjlighet att få sin röst hörd i samhället.

Vi tror att ökade *kunskaper* om hur olika grupper av i Sverige levande personer med muslimsk bakgrund och tro upplever sin situation är viktig för ökad *förståelse* för islam och muslimer. Vi tror att ökade kunskaper om muslimer och deras situation kan bidra till att undanröja stereotypa bilder, fördomar och främlingskap och därigenom på sikt diskriminering och rasism. Detta tror vi är speciellt viktigt efter terrordåden i USA, efter vilka även muslimer i Sverige blivit föremål för förtal, hot, trakasserier och vandalisering av egendom.

Om du delar denna uppfattning ber vi Dig så gott du kan fylla i medföljande frågeformulär, vars huvudsyfte är att belysa hur muslimer i Sverige har upplevt och påverkats av händelserna i USA den 11 september, 2001.

Många av frågorna vi vill undersöka är svåra att formulera. Vi ber Dig därför ha överseende med olyckliga formuleringar av frågorna. Många av frågorna är inte bara svåra att formulera, utan antagligen även svåra att kortfattat besvara. Vi ber Dig dock göra så gott Du kan.

Åke Sander, Göran Larsson och Dora Kós-Dienes

Enkäten består av fyra (4) delar. *Den första*, fråga 1 – 3, består av allmänna bakgrundsfrågor. *Den andra*, fråga 4 – 9, frågar efter Din uppfattning om vissa förhållanden fram till sommaren 2001. *Den tredje*, fråga 10 – 18, rör tiden därefter. *Den fjärde*, fråga 19 – 20, vänder sig *enbart* till företrädare för församlingar och föreningar.

DEL I.

1. Kön

- man
kvinna

2. Ålder

- 15 – 19
20 – 29
30 – 39
40 – 49
50 – 59
60 – 69
70 – –

3. Vilken land eller region anser du vara ditt ursprungsland, din ursprungsregion?

- Afrikas horn
Balkan
Indien/Pakistan
Iran
Nordafrika
Mellan Östern
Turkiet
Västafrika
Övrigt

DEL II.

4. Upplever Du det som att de flesta icke-muslimska svenskar har negativa uppfattningar om och attityder mot islam och muslimer?

- Ja, i stor utsträckning
Ja, i viss utsträckning
Nej, knappast
Nej, inte alls

5. Upplever Du att icke-muslimska svenskarnas attityder mot islam och muslimer har blivit mer eller mindre negativ de senaste 10 åren (fram till sommaren 2001)?

- De har blivit mycket mer negativa
- De har blivit något mer negativa
- De har blivit något mer positiva
- De har blivit mycket mer positiva

6. Tror Du att människor som tillhör Din religion/islam är speciellt utsatta för diskriminering och negativ särbehandling i Sverige?

- Ja, i stor utsträckning
- Ja, i viss utsträckning
- Nej, knappast
- Nej, inte alls

7. Tycker Du att Du personligen blivit utsatt för diskriminering och negativ särbehandling för att Du är muslim?

- Ja, i stor utsträckning
- Ja, i viss utsträckning
- Nej, knappast
- Nej, inte alls

8. Vad anser Du om svenska mediers (radio, tv, tidningar) rapportering om frågor och händelser som rör islam och muslimer?

- Den har i stort sett varit saklig och objektiv
- Den har varit vinklad, selektiv och osaklig på ett mot islam och muslimer negativt sett

9. Anser Du att svenska mediers rapportering om frågor och händelser som rör islam och muslimer har blivit mer eller mindre objektiv och saklig de senaste 10 åren?

- Ja, den har blivit mycket mer objektiv och saklig
- Ja, den har blivit något mer objektiv och saklig
- Ja, den har blivit något mindre objektiv och saklig
- Ja, den har blivit mycket mindre objektiv och saklig
- Nej, den har inte förändrats alls

DEL III.

11 september 2001 utsattes World Trade Center och Pentagon för terrorattacker av vad som allmänt hävdas vara islamiska/muslimska terrorister.

10. Upplever Du att de icke-muslimska svenskarnas attityder mot islam och muslimer har förändrats efter den 11 september?

- Ja, de har blivit mycket mer negativa
- Ja, de har blivit något mer negativa
- Ja, de har blivit något mer positiva
- Ja, de har blivit mycket mer positiva
- Nej, de har inte förändrats alls

11. Upplever Du att medias (radio, tv, tidningar) rapportering om frågor och händelser som rör islam och muslimer har förändrats efter 11 september?

- Ja, de har blivit mycket mer negativa
- Ja, de har blivit något mer negativa
- Ja, de har blivit något mer positiva
- Ja, de har blivit mycket mer positiva
- Nej, de har inte förändrats alls

12. Tror Du att människor som tillhör Din religion/islam i ökad eller minskad utsträckning blivit utsatta för diskriminering och negativ särbehandling i Sverige efter 11 september?

- I mycket ökande utsträckning
- I något ökande utsträckning
- I något minskad utsträckning
- I mycket minskad utsträckning

I varken ökad eller minskad utsträckning

13. Har Du personligen blivit utsatt för diskriminering, negativ särbehandling eller hot för att Du är muslim i ökad eller minskad utsträckning efter 11 september?

I mycket ökande utsträckning

I något ökande utsträckning

I något minskad utsträckning

I mycket minskad utsträckning

I varken ökad eller minskad utsträckning

14. Om Du personligen upplevt diskriminering, negativ särbehandling eller hot efter 11 september, på vilket eller vilka av följande sätt har du blivit utsatt?

Verbalt: t ex människor har sagt negativa saker om islam och muslimer till mig

Verbalt: människor har t ex ropat ”terrorist”, ”bin Laden”, eller ”åk hem” till mig

Verbalt: jag har blivit hotad med fysiskt våld för att jag identifierats med islam/som muslim

Fysiskt: jag har blivit utsatt för handgripligt, fysiskt våld

Representanter för Svenska staten och dess myndigheter säger sig vilja verka mot att händelserna 11 september skall leda till ökade negativa attityder mot islam och muslimer i Sverige. I detta syfte har representanter för stat och myndigheter i bl a tv, radio och tidningar uttalat sig om att de icke-muslimska svenskarna inte skall blanda samman terrorism med islam/muslimer i allmänhet. Likaså har ministrar som Lena Hjelm-Wallén och Mona Sablin t ex besökt moskén i Björns Trädgårdar i Stockholm i samma syfte.

15. Tycker du att man från stat och myndigheter har gjort tillräckligt för att försöka förhindra att islamofobi/muslimofobi, negativa attityder och beteenden mot muslimer skall öka efter 11 september händelserna?

Ja, jag tycker de har gjort vad de har kunnat

Nej, jag tycker de borde ha gjort betydligt mer

16. Tror du att dessa uttalanden och handlingar från representanter för stat och myndigheter har haft någon effekt vad gäller att påverka de icke-muslimska

svenskarnas reaktioner (attityder och beteenden) mot islam och muslimer efter 11 september?

- Ja, jag tror de har haft stor betydelse
- Ja, jag tror de har haft viss betydelse
- Nej, jag tror inte de haft någon betydelse alls

17. Upplever Du att händelserna den 11 september har lett till ökad diskussion och debatt bland muslimerna i Sverige om vad islam är och vad det är att vara muslim?

- Ja, den har ökat mycket
- Ja, den har ökat något
- Nej, det har inte skett någon förändring

18. Upplever Du att diskussionerna som följde i Sverige på händelserna den 11 september har lett till

- ökad känsla av medvetenhet och samhörighet bland Sveriges muslimer
- minskad känsla av medvetenhet och samhörighet bland Sveriges muslimer
- Det har inte skett någon förändring i dessa avseenden

DEL IV.

Till dig som är imam eller representant för en moské, islamisk församling eller islamisk förening och dess lokaler.

19. Upplever Du att Er moské, församling eller förening har fått större uppmärksamhet från icke-muslimska svenskar efter 11 september?

- Ja, det har den
- Nej, det har den inte

20. Har Er moské, församling eller förening och/eller dess lokaler blivit utsatt för hot eller skadegörelse efter 11 september?

- Ja, det har den vid flera tillfällen
- Ja, det har den vid ett tillfälle
- Nej, det har den inte

APPENDIX II
Intervjuguide – Ett år efter 11/9 2001

1. Efter den 11 september 2001 rapporterades det att många muslimer upplevde sig utpekade och utsattes för diskriminering, hot och våld, hur ser situationen ut idag?
2. Vad tror du är den främsta orsaken till att muslimer i Sverige drabbades av reprimander efter den 11 september?
3. Hur upplevde du att media skildrade den 11 september och ”kriget mot terrorismen”?
4. Många muslimer tycks vara skeptiska till svenska och västerländska mediers beskrivningar av dels den 11 september och ”kriget mot terrorismen”, vilka nyhetskällor uppfattas som trovärdiga enligt dig?
5. Hur tycker du att den 11 september 2001 har påverkat de muslimska församlingarna och föreningarna i Sverige?
6. Har den 11 september 2001 lett till att diskussionerna om vad det innebär att vara muslim ökat?
7. Tror du att den 11 september har lett till en större enhet bland muslimer i Sverige?